

CULTURE ACADEMY

International Peer-Reviewed Journal of Cultural Science and Management Research

Uluslararası Hakemli Kùltür Bilimi ve Yönetimi Araştırmaları Dergisi

Vol/Cilt 4: No/Sayı 1

Summer/Yaz, 2024

e-ISSN: 2792-033X

<https://www.academyculture.com>

CULTURE ACADEMY

International Peer-Reviewed Journal of Cultural Science and Management Research

Uluslararası Hakemli Kùltür Bilimi ve Yönetimi Araştırmaları Dergisi

OWNER/SAHİBİ

The owner of the the journal is Prof. Dr. Nebi Özdemir on behalf of Akademi Kùltür Yönetim Yayıncılık Turizm Danışmanlık Tic. Ltd. řti. which is a corporate company established in Ankara Turkey in 2021 and provides service at Hacettepe Teknokent.

Derginin sahibi Akademi Kùltür Yayıncılık, Tur. Dan. San. ve Tic. Ltd. řti. adına Prof. Dr. Nebi Özdemir'dir.

EDITORIAL BOARD/EDİTÖR KURULU

Founding & Chief Editor/Kurucu & Baş Editör

Prof. Dr. Nebi Özdemir

Hacettepe University

Co-Editors/Yardımcı Editörler

Assoc. Prof. Dr. Süleyman Fidan

Gaziantep University

Assoc. Prof. Dr. İbrahim Gümüş

Bartın University

Assoc. Prof. Dr. Erol Gülüm

Bilecik Seyh Edebali University

Editors/Editörler

Assoc. Prof. Dr. Ezgi Metin Basat

Kirsehir Ahi Evran University

Assoc. Prof. Dr. H. Nurgül Begiç

Izmir Demokrasi University

Assoc. Prof. Dr. Adem Koç

Eskisehir Osmangazi University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Özdemir

Artvin Coruh University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Akif Korkmaz

Giresun University

Dr. Sunay Akkaya

Adiyaman University

Dr. Fadime Tikbaş Apak

Adiyaman University

Dr. Sona Rzayeva

Postdoc Researcher

Assoc. Prof. Dr. Hakan Çelikten

Harran University

Dr. Gülnaz Çetinkaya

Hacettepe University

Dr. Pınar Karataş

Hacettepe University

Dr. Alev Öztürk Merdin

Kirsehir Ahi Evran University

Dr. Adnan Pamukcu

Republic of Turkey Ministry of National

Education

Editorial Assistants/Editöryel Asistanlar

Dilek İşler Hayırlı, M.A.

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Altan Artun, M.A

Hacettepe University

Akbota Islyambekova, M.A.

Al Farabi Kazakh National University

Dizinler/Indexes

CONTENTS/İÇİNDEKİLER

Research Articles/Araştırma Makaleleri

Nevşehir'in Sürdürülebilir Kalkınmasında Geleneksel (Yerel) Bilginin Rolü (Bölgesel Kurum ve Kuruluşlar Örneğinde) The Role of Traditional (Local) Knowledge in the Sustainable Development of Nevşehir (Regional Institutions and Organizations) Kübra Yıldız Altın - Ümran Feyza Çavdar	1
Türk Motiflerinin Endüstriyel Tasarımlarda Yaşatılmasına Dair Bir Çalışma; Asli Filinta Örneği A Study on the Preservation of Turkish Motifs in Industrial Designs; The Example of Asli Filinta H. Nurgül Begiç - Dilem Doğan.....	32
Kemikte İlik Gibidir İnsana Bilgi: Türk Kültürünün İlk Yazılı Kaynaklarında Bilgi ve Bilgili Olmanın Fazileti Knowledge is Like Marrow in the Bone: Knowledge and the Virtue of Being Knowledgeable in the First Written Sources of Turkish Culture Özlem Akın	50
Eğlence Kültüründe Değişim: Bir Kentleşme Sembolü Arabesk Müzikten, Mizojini Temalı Şarkı Sözlerine Corruption in Entertainment Culture: From Arabesque Music As A Symbol Of Urbanisation To Misogyny Themed Lyrics Neslihan Avcı.....	88
Ankara Çamlıdere Oyun ve Oyuncak Müzesi Ankara Çamlıdere, Game And Toy Museum Ayşe Sarıcan.....	124

Nevşehir'in Sürdürülebilir Kalkınmasında Geleneksel (Yerel) Bilginin Rolü (Bölgesel Kurum ve Kuruluşlar Örneğinde)

The Role of Traditional (Local) Knowledge in the Sustainable Development of Nevşehir (Regional Institutions and Organizations)

Kübra Yıldız Altın¹ - Ümran Feyza Çavdar²

Öz

Toplum, kültür ve çevre tabanında son yıllarda görülen hızlı değişim ve dönüşümler sürdürülebilirlik konusunu gündeme getirmektedir. Bu gerekçeyle hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 2030 yılına kadar gezegenimizi korumayı ve her boyutta refahı artırmayı hedefleyen bir küresel eylem planı sunmaktadır. Konu hakkında yapılan yayınlar, sürdürülebilir kalkınmada geleneksel (yerel) bilgi belleğinin önemine dikkat çekmektedir. Kültürel mirasın “sürdürülebilir kalkınmada”, “sürdürülebilir kalkınma için” ve “sürdürülebilir kalkınma olarak” kullanılabilmesini sağlayan bu bağlar, konunun özellikle bölgesel çalışmalar için bütüncül ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda makale, SKA'nın başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesinde geleneksel bilginin rolünü incelemektedir.

Çalışma, SKA ve UNESCO'nun kültür koruma yaklaşımları arasındaki ilişkiye dayanan bir içerik analizinde temellendirilmiştir. Çalışmada UNESCO'nun geleneksel bilgiye yönelik kültür koruma yaklaşımları ve BM üyesi ülkeler tarafından hazırlanan bir evrensel eylem çağrısı olan “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Hedefleri ve Göstergeleri” bağlamında Nevşehir'deki faaliyetler, amaçlı örneklem (purposive sampling) yöntemiyle seçilmiş, elde edilen veriler bütüncül ve eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. İncelemenin sınırlılığını Nevşehir'de SKA kapsamındaki geleneksel bilgiye yönelik faaliyetler oluşturmaktadır. Bu

¹ Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Nevşehir/Türkiye, kubrayildiz89@gmail.com, Orcid No: 0000-0001-9788-2844.

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Nevşehir/Türkiye, cavdarfeyza3@gmail.com, Orcid No: 0009-0001-4386-1439.

* Geliş tarihi/Received: 20.02.2024 - Kabul tarihi/Accepted: 01.08.2024

amaçla araştırmada konuyla ilgili yayımlanan bilgi, belge ve haberler olmak üzere ikincil verilerin elde edileceği kaynaklar içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, bölgedeki mevcut uygulamaların iyileştirilmesi ve yeni uygulamaların hayata geçirilmesi için çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

Çalışmada Nevşehir’de “sürdürülebilirlik ve yerel kültür” temalarının birlikte yer aldığı faaliyetler tespit edilmiştir. Faaliyetlerde bölgesel sürdürülebilir kalkınma için geleneksel bilgi belleğinden yararlanıldığı görülmektedir. Yerellik ve sürdürülebilirlik çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar üzerine yapılan tüm bu değerlendirmeler sonunda geleneksel bilginin Nevşehir’de “bölgesel kalkınma”, “sürdürülebilir turizm” ve “tanıtım” alanlarında önemli roller üstlendiği ortaya konulmuş ve yeni politikaların geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar sözcükler: Kültürel Miras, Geleneksel (Yerel) Bilgi, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), Nevşehir, Kapadokya.

Abstract

Rapid changes and transformations in the context of society, culture and environment in recent years have brought the issue of sustainability into the debate. The Sustainable Development Goals (S.DGs), which were prepared for this reason, present a global action plan that aims to protect our planet and increase prosperity in all dimensions by 2030. These links enable cultural heritage to be used "in sustainable development", "for sustainable development" and "as sustainable development". Thus, the issue needs to be addressed holistically, especially for regional/local studies. In this context, the article analyses the role of traditional knowledge in the successful implementation of the SDGs.

The study is grounded in a content analysis based on the relationship between the SDGs and UNESCO's approaches to cultural protection. In the study, activities in Nevşehir in the context of UNESCO's cultural protection approaches to traditional knowledge/cultural heritage and Sustainable Development Goals, Targets and Indicators were selected by purposive sampling method. The secondary data obtained were analyzed from a holistic and critical perspective. The limitation of the study is the activities for traditional knowledge within the scope of SDGs in Nevşehir. For this purpose, information, documents and news published on the subject were analysed by content analysis method. Various solution proposals have been presented for the improvement of existing practices in the region and the realization of new practices.

The study identified activities in which “sustainability and local culture” themes are included in Nevşehir. It was understood that traditional knowledge memory was utilized for regional sustainable development. As a result of the evaluations related to the activities carried out within the framework of locality and sustainability, it was revealed that traditional knowledge plays an important role in regional development, sustainable tourism and promotion in Nevşehir. At the end of the study, it was stated that new policies should be developed in this regard.

Keywords: Cultural Heritage, Traditional (Local) Knowledge, Sustainable Development Goals (SDGs), Nevşehir, Cappadocia.

Giriş

21. yüzyılın neredeyse moda kavramlarından biri haline gelen sürdürülebilirlik “günümüz” ve “gelecek” arasındaki etkileşim bağlamında tanımlanmaktadır. Bu tanımlar içinde sıklıkla “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama potansiyellerini engellemeden günümüz toplumunun kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve kalkınmaları” tanımlamasıyla karşılaşılr (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024). Bu konuya ilk kez 1987 yılında yayınlanan ve Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Raporu’nda değinilmiştir (UN, 1987). Bu düşünce bağlamında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından on yedi ana amaç, amaçlara bağlı alt hedefler belirlenmiş ve bunların tamamı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) veya Küresel Amaçlar şeklinde ifade edilmiştir. SKA, 2030 yılına kadar gezenimizi korumayı ve her boyutta refahı artırmayı hedefleyen bir küresel eylem planı sunmaktadır. Plan, mevcut şartların geleceğin ihtiyaçları dikkate alınarak kullanılması düşüncesinde şekillenen sürdürülebilirlikle temellendirilir. Sürdürülebilirlik, süreli olan her türdeki kaynakların uzun vadeli kullanımının sağlanmasını ve politikaların geliştirilmesini önceler.

Geleneksel bilgiyi korumanın zorunluluk olduğuna ilişkin söylemler XX. yüzyılın ilk yıllarında görülmeye başlar. Ancak geleneksel bilginin ve ilgili tekniklerin günümüzün sürdürülebilir kaynak arayışına etkili ve yararlı bir şekilde nasıl entegre

edilebileceği³ ve günümüz bilimiyle nasıl buluşturulabileceği tartışması halen devam etmektedir (Clarke, 1990: 237). Yine de doğanın nesne değil “özne” işlevi üstlendiği ve geleneksel bilginin “modern bilime” ek bilgi kaynağı sunduğu konusunda uzlaşa sağlanmış durumdadır (Pfothenauer ve Whiteley, 2022).

Bugünün daha akılcı politikalar temelinde ve geleceği dikkate alarak düzenlenmesi gerektiği önermesini içeren “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Hedefleri ve Göstergeleri”nde halk bilgisi, halk kültürü, geleneksel bilgi belleği ve yerel bilgi doğrudan yer almamaktadır. Fakat buna rağmen “ampirik (empirical)” ve bazı durumlarda “ampirik sonrası (post-empirical)” biçiminde tanımlanan geleneksel bilginin, uygulama ve deneyim yoluyla elde edilmesi ve yerel ile ilişkili olması (Thakurai, 2014: 39) dolayısıyla sosyal, ekonomik ve ekolojik sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kaynak olarak kullanımı hakkındaki çalışmalar son yıllarda artış göstermiştir. Bununla birlikte geleneksel bilgi ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının birlikte yer almaları ve aralarında kurulan ilk ilişki, 2010 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin Uygulama Yönergesi’nde görülmektedir (Alpaslan, 2015: 39). Sözleşmelerin ortaya koyduğu kültür koruma yöntemleri ve yaklaşımlarının “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Hedefleri ve Göstergeleri” ile uyumludur. Nitekim 2014 yılında “insani değer olarak miras ve peyzaj” temasıyla kabul

³ On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) içinde bu konuyla ilgili bir madde dikkat çekmektedir: “706.7. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT) uygulamalarının kanıta dayalı şekilde standardize edilerek ulusal ve uluslararası çalışmalarla güvenli kullanımı yaygınlaştırılacaktır” (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 165).

edilen Floransa Bildirgesi'nde yerel kültür odağa alınmış ve sürdürülebilirlik ile birleştirilmiştir (ICOMOS, 2014: 5). Bildirgede sürdürülebilir kalkınmada “geleneksel bilgiden” yararlanılabileceği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Literatürde geleneksel bilgi belleğinin korunmasının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Davis ve Ebbe, 1993; Gražulevičiūtė, 2006: 74-78; Berkes, 2012: 1-20, 239-264; Alpaslan, 2015; Dessein ve diğerleri, 2015: 20-33; Nocca, 2017: 1-27; Ölçer Özünel, 2017: 19-30; Sultana ve diğerleri, 2018: 18902-18906; Yolcu ve Aça, 2019: 861-871; Türkoğlu, 2020: 117-140; Kariuki, 2021: 52-54; Aça, 2022: 1-24; Başdoğan Deniz, 2022: 1208-1210; Eres ve Güler, 2022: 51-63; Karabaşa, 2022: 59-70; Koç, 2022: 85-98; Ölçer Özünel, 2023; TKB, 2023: 95-99; Yolcu, Aça ve Dinç, 2023). Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilir kalkınma modellerinin geliştirilmesinde gelenekten beslenen yerel bilginin önemi artmaktadır. Çünkü “sürdürülebilir kalkınmanın özünde kültürel bellek temelli fikri mülkiyet, coğrafi tescil ve marka yaratma, kısacası kültürel ekonomik alanlar yer almaktadır. Eskiden olduğu gibi bugün de kültürel bellekten hareketle geleceği yaratanların özgün ve farklı olabilecekleri” düşünüldüğünde (Özdemir, 2012: 78), sürdürülebilir kalkınma ve geleneksel bilgi ilişkisinin değeri daha önemli olmaktadır.

Geçmişten günümüze aktarılarak gelen geleneksel bilgi; yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte “sürelili ve doğal olan kaynakların uzun vadeli kullanımının sağlanmasında” birincil önemde dikkat çeker. Bu konuda hukuki düzenlemeler ve mevzuat geliştirme önerilerine

ilişkin yayınların yanı sıra (Soysal, 2020: 1630-1644; Güler ve Mutlu, 2021: 103-111) özellikle Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Kültür Örgütü (UNESCO) yerel bilgilerin sürdürülebilir korunması konusunda önemli çalışmalar yürütmektedir (Oğuz, 2009: 38-39).

Geleneksel bilgi, genel bir tanımlamayla toplumların nesilden nesle aktardıkları ve deneyimlerine dayanan bilgi ve pratikleri ifade eder. Kültürel ifade biçimleri olan bu bilgi ve pratikler, geçmiş ile günümüz arasında bir tür köprü vazifesi gören geleneksel bellekte korunmakta, bellek aracılığıyla taşınmakta ve aktarılmaktadır (Oğuz, 2009: 11-16; Özdemir, 2018: 5). Bu bağlamda geleneksel bilgi; doğal çevre ile uzun bir etkileşim geçmişine sahip halklar tarafından geliştirilen ve sürdürülen kümülatif bir bilgi (cumulative body of knowledge), beceri-ustalık bilgisi (know-how), uygulama ve temsiller bütünüdür. Bu anlayışlar, yorumlar ve anlamlar temelde dil, adlandırma ve sınıflandırma sistemleri, kaynak kullanım uygulamaları, ritüel, maneviyat ve dünya görüşünü kapsayan kültürel bir kompleksin parçasıdır (ICSU, 2002: 9-10).

Geleneksel bilgi, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi birikimini, becerileri, gelenekleri ve uygulamaları içermekte ve tanımlamaktadır. Tarihleri boyunca yerli topluluklar davranışlarını, stratejilerini ve yerel bilgilerini çevrelerindeki değişikliklere göre düzenlemiş ve uyarlamışlardır. Çoğunlukla sözlü gelenekler yoluyla aktarılan bu bilgi, bir bütün olarak folklorda yer almakta, folklorun içindeki “sözlü gelenekler ve anlatımlar; gösteri sanatları; toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler; el sanatları geleneği; doğa ve

evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar” (UNESCO, 2003: Article 2) yoluyla aktarılmaktadır. Etkileşim çerçevesinde şekillenen bu aktarım ve sentez süreci, günümüzün toplumsal, kültürel ve ekolojik değişim ve dönüşümlerinde rehber olarak kullanılabilir ve deneyimlerden oluşmuş birikimi barındırmaktadır. Dolayısıyla geleneksel bilgi, sürdürülebilir kalkınma stratejisi için yararlı bir kaynak durumundadır (Pfothenauer ve Whiteley, 2022).

Nevşehir özelinde ele alınan bu çalışma, sürdürülebilir kalkınma ve geleneksel bilgi ilişkisinin temelde karşılıklı bir bağımlılık ve fayda yarattığı düşüncesi üzerine temellendirilmiştir. Nevşehir’de ilgili kurum ve kuruluşların son dönemdeki eğilimleri, gerçekleştirdikleri faaliyet ve uygulamaları somut örnekler olarak önümüzde durmaktadır. Bu bağlamda çalışmada UNESCO’nun kültür koruma yaklaşımları ve SKA çerçevesinde Nevşehir’de geleneksel bilgi birikimi ile ilgili uygulamalar bütüncül ve eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiş ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

Yöntem

Çalışmada Nevşehir’de bölgesel kalkınma üzerine doğrudan veya dolaylı faaliyetler gerçekleştiren ve projeler uygulayan kurum ve kuruluşlar (Ahiler Kalkınma Ajansı, Kapadokya Alan Başkanlığı, Nevşehir Valiliği, Nevşehir Belediyesi, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Bakanlıklara bağlı il müdürlükleri) tarafından SOKÜM Sözleşmesi’nin on beş yıllık döneminde gerçekleştirilen veya kurumların paydaş olarak gerçekleştirmiş oldukları “SKA temelindeki geleneksel bilgi belleğine ilişkin faaliyetler” incelenmiştir. Bu konuda adı geçen kurum ve

kuruluşların yayımladıkları “stratejik planlama raporlarından, resmî web sitelerinden, sosyal medya hesaplarından ve yerel haber sitelerinden yararlanılmış” ve ulaşılan yazılı ve elektronik kaynaklar “içerik analizi yöntemi” ile değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sınırlılığını SKA kapsamına giren ve geleneksel bilginin yer aldığı Nevşehir’deki faaliyetler oluşturur. Bu amaçla konuyla ilgili yayımlanan bilgi, belge ve haberler incelenmiş, ilgili uygulamaların iyileştirilmesi ve yeni uygulamaların hayata geçirilmesi için önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler, Nevşehir’de son on yılda gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarında edindiğimiz tecrübeler ve yerelin beklentileri çerçevesinde hazırlanmıştır.

İçerik analizinde sürdürülebilir kalkınmada geleneksel bilgi ve yerel kültürün üç rolü üzerinde temellendirilen bir inceleme modeli takip edilmiştir (Dessein ve diğerleri, 2015: 29-31). Modelde;

1. Destekleme (supporting sustainability - culture in sustainable development),
2. Bağlantı kurma ve aracılık yapma (connecting and mediating sustainability - culture for sustainable development) ve
3. Yaratım (creating sustainability - culture as sustainable development)

olarak sıralanan roller, kültürün sürdürülebilir kalkınma bağlamındaki işlevlerini özetlemektedir. Böylece çalışmada Nevşehir’de son on beş yıllık süreçte gerçekleştirilen faaliyetlerde geleneksel bilginin “sürdürülebilir kalkınmada”, “sürdürülebilir kalkınma için” ve “sürdürülebilir kalkınma olarak” rolleri tespit

edilmiş ve gelecekte uygulanacak yerel kültür politikaları için önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada konunun derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde ele alınması, konuya etkili çözümler getirilmesi için bütüncül ile eleştirel bakış açısı bir araya getirmiştir.

Bulgular ve Tartışma

SKA, “ekonomik, sosyal ve çevresel” olmak üzere üç bileşen üzerinde temellendirilir. Kısaca bahsetmek gerekirse “ekonomik sürdürülebilirlik”, ekonomik sistemlerin oluşturulması, kaynakların verimli kullanılması ve uzun vadeli istikrara dayalı ekonomik çıktıların sağlanmasıyla ilgilidir. Ekonomik sürdürülebilirlik ve geleneksel bilgi ilişkisinde kültür ekonomileri ve endüstrileri önemli rol oynarlar. İkinci boyut olan “sosyal sürdürülebilirlik”, eşit çalışma koşullarının sağlanması, toplumun sosyal refahının artırılması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin güçlendirilmesi gibi sosyal açıdan eşit uygulamaları içermektedir.⁴ Üçüncü boyut olan “çevresel sürdürülebilirlik”, doğal kaynakların etkili bir şekilde kullanılması, biyoçeşitliliğin korunması, atıkların azaltılması, enerji verimliliğinin sağlanması gibi olumlu çevresel etkileri artırmaya odaklanmaktadır (Gedik, 2020: 197).⁵

⁴ On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) içinde bu konuyla ilgili maddeler dikkat çekmektedir:

“732.5. Okul bahçelerinin çocuklar tarafından daha nitelikli kullanılması açısından, geleneksel çocuk oyunlarını teşvik etmek amacıyla ‘geleneksel çocuk oyunları’ kapsamında hazırlanan oyun kılavuzları ve görselleri doğrultusunda çalışmalar yapılacaktır” (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 174).

“784.3. Usta-çırak yöntemiyle devamlılığı sağlanabilen ve yok olma tehdidi altındaki geleneksel Türk sanatlarının öğretiminin kurumsal bir şekilde devam ettirilmesi sağlanacaktır” (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 188).

⁵ Nevşehir Belediyesi ile yapılan görüşmede 2023 yılında 50 dönümlük alanda ata tohumu buğdayın ekildiği, elde edilecek unun ihtiyaç sahiplerine dağıtılacağı, arta

Tarihsel olarak bakıldığında sürdürülebilir kalkınma, öncelikle çevresel endişelerden kaynaklı ortaya çıkmıştır (Gedik, 2020: 211). Sürdürülebilir kalkınmanın çevre bileşeninde “ekosistem ve biyoçeşitlilik” kavramlarının daha çok dikkat çektiği görülmektedir. Dolayısıyla geleneksel bilgi, çevresel sürdürülebilirlikte aktif rol almaktadır. Bugün yerel kültür politikaları, kültürel miras ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki bağları da tanımakta ve desteklemektedir (UCLG-MEWA Kültür ve Turizm Komitesi, 2020: 30). Bu bilgi, örneğin ürün evcilleştirme, yetiştirme ve yönetiminin⁶ yanı sıra agroekoloji, tarımsal ormancılık, ürün rotasyonu/ekim nöbeti, toprak yönetimi ve diğer tarımsal faaliyetlerin ilke ve uygulamaları gibi konularda ampirik bilgiler sağlamakta, doğal orman yönetimi ve biyoçeşitlilik yönetimi konusundaki bilimsel çalışmalara katkı getirmektedir (ICSU, 2002: 15; Sultana ve diğerleri, 2018: 18903-18905; Gedik, 2020: 209-210).

Küresel Amaçların sosyal ve ekonomik bileşenlerinin gerçekleştirilmesinde geleneksel bilgi göz ardı edilmemelidir. İnsan ve doğa etkileşimiyle şekillenen ve aktarılan bu bilginin, daha çok

kalan sap ve samanın belediyeye bağlı kaz çiftliğine gönderileceği belirtilmiştir. Aynı bilgi yerel medyada da yer almıştır (Keskin, 2023). Bu uygulama SKA'nın 2., 12., 13. ve 15. Maddelerinde belirtilen hedeflerin bir kısmını desteklemektedir.

⁶ Ülkemizde Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından “Mirasımız Yerel Tohum” projesi yürütülmektedir. İzmir’de 2017 yılında başlatılmış olan “Yerel Tohum Buluşmaları” etkinlikleriyle projenin ilk adımı atılmıştır. Proje kapsamında “ülkemiz gen kaynaklarını oluşturan bitki çeşitlerinin halka tanıtılması, üretimlerinin yaygınlaştırılması, koruma altına alınması, bitki ıslah çalışmalarında kullanılması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla” Tarım ve Orman Bakanlığınca yerel tohum tespit ve tescil çalışmaları başlatılmıştır. “Mirasımız Yerel Tohum” projesinde tohumların çoğaltılması, tanımlarının yapılması ve tescil işlemleri Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesindeki kuruluşlar olan TİGEM, TAGEM ve BÜGEM tarafından gerçekleştirilmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

çevre/ekoloji ile ilgili uygulamalarda işlevsel olduğunu da ifade etmek gerekir. Nitekim geleneksel bilginin, genellikle pratikliğe dayanması ve bu açıdan “ekolojik miras yönetimi” ile ilgili alanlarda kullanım imkânı yaratması, uluslararası alanda takdirini artırmaktadır (Pfotenhauer ve Whiteley, 2022).

Geleneksel bilginin rolü SKA’da doğrudan yer almamakla birlikte Küresel Amaçların hedef ve göstergelerinde kültüre, kültürel mirasa vurgu yapan ifadeler görülür (Alpaslan, 2015: 27-28). BM tarafından belirlenen on yedi ana amaç, amaçlara bağlı alt hedefler bağlamında “herkes için kapsayıcı ve hakkaniyetli eğitimi sağlamak ve herkese yaşam boyu eğitim imkânlarını teşvik etmek” ifadeleriyle belirtilen Nitelikli Eğitim amacındaki dördüncü maddede (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2024), kültür ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisine açık bir biçimde yer verilir. İlgili ifade;

- **Madde 4: Nitelikli Eğitim’in** 4.7 alt maddesinde “... dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin değerinin bilinmesi ile kültürün sürdürülebilir kalkınmaya olan katkısı da dâhil olmak üzere...” şeklinde geçmektedir.

Madde 4 dışındaki diğer kısımlarda konu, geleneksel ve yerel kavramlarıyla birlikte yer alır:

- **Madde 2: Açlığa Son’un** 2.5 alt maddesinde “...genetik kaynakların ve bağlantılı geleneksel birikimin kullanımından çıkan faydalara erişimin...”,

- **Madde 6: Temiz Su ve Sanitasyon’un** 6.b alt maddesinde “...yerel yönetimlerin katılımının desteklenmesi...”,

- **Madde 8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme'nin** 8.9 alt maddesinde "...istihdam yaratan ve yerel kültür ve ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizme yönelik politikaların planlanması ve uygulanması...",
- **Madde 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar'ın** 11.c alt maddesinde "Yerel malzemeler kullanılarak, sürdürülebilir ve dayanıklı binaların inşası ...", 11.4 alt maddesinde "Dünya'nın kültürel ve doğal mirasını korumak ve sahip çıkmak için çalışmaları desteklemek",
- **Madde 12. Sorumlu Üretim ve Tüketim'in** 12.b alt maddesinde "...istihdam yaratan ve yerel kültür ve ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizm için...",
- **Madde 13. İklim Eylemi'nde** 13.b alt maddesinde "...yerel ve azınlıkta kalmış topluluklara ağırlık verilerek...",
- **Madde 15. Karasal Yaşam'ın** 15.9 alt maddesinde "...ekosistemlerin ve biyolojik çeşitlilik değerlerinin ulusal ve yerel planlara, kalkınma süreçlerine...", 15.c alt maddesinde "...yerel halkların kapasitelerini artırmayı da içerecek şekilde...".

Yukarıda sıralanan maddeler içinde geçen yerel topluluk, yerel kültür, yerel ürün, geleneksel bilgi, doğal ve kültürel miras kavramları hem geçmiş ve bugün arasındaki ilişkiyi korumakta hem de bu ilişkinin önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yapılacak bölgesel çalışmalar, o bölgelerin gelecekteki kültürel miras yönetimlerinin nasıl planlanması gerektiği hakkında yol haritasını oluşturacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma ve geleneksel bilgi arasındaki ilişki, toplulukların kültürel zenginlik ve çeşitlilikleri korunurken yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesi üzerine bir sorgulama içerir. İlişki hem geleneksel bilgi belleğinden yararlanan hem de belleğin korunmasını sağlayan, “yaşatarak koruyan ve aktaran” kültür koruma biçimini yaratmakta ve desteklemektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma amaçları ile geleneksel bilgi belleği arasında organik bağların olduğunu vurgulamak gerekir. Ayrıca son yıllarda bölgelerin kültürel zenginlik unsurları, turizmin ve özellikle sürdürülebilir turizmin konu alanı içinde yer almaya başlamıştır. Yerli ve yabancı turistler için bu unsurların dikkat çekmesi (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 10) de süreci hızlandırmıştır. Böylece sürdürülebilir kalkınma ve geleneksel bilgi yanında sürdürülebilir turizm uygulamaları da kullanılır olmuştur. Nitekim bu durum, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin (NEVÜ), 2021 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Yürütme Kurulu kararıyla “Doğal ve Kültürel Miras Turizmi” alanında “Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversiteler” (NEVÜ, 2021) arasına alınmasının önünü açmıştır.

Ahiler Kalkınma Ajansı'nın 2021 yılındaki yerel kalkınma çalışmaları bağlamında gerçekleştirdiği proje ve faaliyetler arasında yer alan Coğrafi İşaret Projesi, sürdürülebilir kalkınma ve geleneksel bilgi ilişkisi çerçevesinde yapılan bir çalışmadır. 2019 ve 2020 yıllarında coğrafi işaret konulu bir dizi etkinliklerle (toplantı, çalıştay, yöresel ürün kataloğu, film çekimleri, ...) başlayan bu süreç (AHİKA, 2021: 62), Nevşehir'in yaratıcı şehirler ağındaki gastronomi adaylığı ve gıda coğrafi işaretleri açısından dikkate değerdir. Bu çalışma ve

çıkıtları, SKA'nın 8., 11., 12. ve 15. Maddeleri ile uyumlu olup yerel yönetimlerin katılımlarının artmasını, yerel kültür ve ürünlerini teşvik ederek sürdürülebilir turizmin desteklenmesini sağlamaktadır. Ajansın 2022 yılındaki çalışma programında da bu durum açıkça ifade edilmiştir (AHİKA, 2022: 23). Ajans tarafından belirlenen çalışma programlarından büyük bir kısmının bölgedeki belediyeler, ilgili sivil toplum kuruluşları ve Kapadokya Üniversitesi iş birliğinde yürütüleceğinin ifade edilmesi (AHİKA, 2022: 24), sürdürülebilir kalkınma ve yerel bilgi konusunda bütüncül bakış açısının gerekliliğinin farkındalığını ve dahası bunun uygulandığını göstermektedir.

Kapadokya Üniversitesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığının yürüttüğü ortak çalışma ile Mustafapaşa, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından 2021 yılında "En İyi Turizm Köyü" seçilmiştir. UNWTO'nun bu programdaki amaçlarından biri, yerel kültür ve kalkınma ilişkisinin temelde karşılıklı bir bağımlılık ve fayda yaratması açısından turizm başta olmak üzere yaratıcı etkileşimlerin desteklenmesidir. Program, SKA ile uyumlu yaklaşımları benimseyen turizm köylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Mustafapaşa, söz konusu on yedi ana amaçtan dokuzunu karşılayarak listeye kabul edilmiştir (KÜN, 2021a). Bu çalışmaların bir devamı olarak Kapadokya Üniversitesi bünyesinde 2021 yılında GastroKapadokya adıyla bir proje başlatılmıştır. Projede Kapadokya bölgesi illerinin mutfağının, yiyecek içecek işletmelerinin ve yerel ürünlerinin araştırılması ve internet sitesi aracılığı ile tanıtımının sağlanması amaçlanmıştır (KÜN, 2021b). Destekleyici bir

biçimde Nevşehir’de Ürgüp’e bağlı Mustafapaşa köyünde 2022 yılında “Bir Başka Kapadokya (Kapadokya Lezzetleri, Mustafapaşa)” adlı etkinlik düzenlenmiştir. Kültürel miras, yerel yemek kültürü ve sürdürülebilirlik bağlamında gerçekleştirilen organizasyonda ziyaretçilere bölgenin yerel yemekleri ve kültürel mirası tanıtılmıştır (KÜN, 2022). Aynı üniversite ev sahipliğinde 2023 yılında Dünya’nın “En İyi Turizm Köyü” ilan edilen Mustafapaşa’da yerel ve sürdürülebilir gastronominin desteklenmesi amacıyla “Türk Mutfağı Haftası: Yerel ve Sürdürülebilir Gastronominin Geliştirilmesi Panel ve Çalıştayı” adlı uluslararası bir panel ve çalıştay düzenlenmiştir (KÜN, 2023). Türk Mutfağı haftasında düzenlenen organizasyon, yerel yemek kültürü ve sürdürülebilirlik ilişkisini ele alması açısından bölgedeki kültür ve sürdürülebilir kalkınma odaklı faaliyetler içinde yer almaktadır.

Yerel üretime dayalı gastronomi, bölgenin yerel kültürünün kurucu unsurlarından biri kabul edilmektedir (UCLG-MEWA Kültür ve Turizm Komitesi, 2020: 31). Bahsedilen etkinlikler bölgenin yerel kültürüne, sürdürülebilir turizmine ve Nevşehir’in yaratıcı şehirler ağına gastronomi alanında aday olarak başvurmasına katkı sağlayan süreçlerden biridir. Bu bağlamda Nevşehir, 2023 yılında “Gastronomi Şehri” olarak UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Ulusal listesine kaydedilmiştir (AHİKA, 2023b; Nevşehir Belediyesi, 2023; UNESCO, 2023). 2004 yılında kurulan ağ, sürdürülebilir kentsel kalkınma, kültür endüstrisi, yaratıcılık ve iş birliği maddelerinde temellendirilmiştir. Ağa katılım gerçekleştikten sonra şehirler özellikle sürdürülebilir kalkınma planlarında kültür etkileşimini ve

kültürel yaşama katılımın teşviki için çalışmayı taahhüt ederler. Program, kültürün yaratıcı alan temelinde kullanılmasına dayanan bir sürdürülebilir kalkınma perspektifi sunmaktadır.

Bölgede sürdürülebilir kalkınma ve yerel bilgi temelindeki çalışmalardan bir diğeri Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin hazırlamış olduğu İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası'dır. Bu kapsamda hazırlanan kitapçıkta bölge ile ilgili on proje yer almaktadır. Bunlardan biri olan "Tohuma Övgü: Bezirhane Projesi", bölgeye özgü bir geleneksel üretim ve saklama bilgisini içeren Bezir yağı (linseed oil) yapımını ve yerel halk mimarisi örneklerinden olan Bezirhaneleri konu edinen Bölgesel Kalkınma Programı projesi olarak sunulmuştur. Projenin geleneksel üretim modelini canlandırmak, yerelliği ve ekolojik dengeyi korumak, kültürel miras farkındalığının ve sürekliliğinin sağlanması ve kadın istihdamı şeklinde belirtilen amaçları (Aktekin, 2022: 138-141), geleneksel bilginin kendisinin sürdürülebilir kalkınmaya dönüştürülebileceğinin yaratıcı örnekleri arasındadır. Proje önerisi, sonuç ve çıktıları bağlamında SKA'nın 2., 8., 11., 12. ve 15. Maddeleriyle ilgilidir. Bölgesel genetik kaynakların kullanımının, geleneksel üretim ve saklama biçimlerinin uygulanmasının, yerel ürünleri teşvik ederek istihdam yaratılmasının ve nihayetinde bölgenin kültürel ve doğal mirasının korunmasının önünü açmaktadır.

Avanos'un yerel kültürünün bölgesel kalkınmaya katkısı için AHİKA koordinasyonunda olmak üzere Avanos Belediyesi tarafından Avrupa Seramik Rotası'na başvuru yapılmıştır. Başvuru sonucunda

Avanos, sürdürülebilirliği ve rekabetçiliği güçlendirmeyi hedefleyen ve Avrupa Konseyi Kültür Rotalarından biri olan Avrupa Seramik Rotası'na 2023 yılında dahil edilmiştir. Organizasyonun amacı, bir kültür rotası oluşturulması, rotalarda yer alan destinasyonlarda ziyaretçilerin daha fazla vakit geçirmesi, ziyaretçilerin yerel kültür hakkında bilgi sahibi olması ve yerelin kültürel saygınlığının artmasını sağlayan yaratıcı aktiviteler ve projeler yürütmektir (AHİKA, 2023a). Bu ve benzeri uygulamalar yerel kültür ve kalkınmanın birlikte değerlendirilmesini sağlar. Avrupa Seramik Rotası, SKA'nın 4. Maddesinde vurgulanan dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin değerinin bilinmesi ile kültürün sürdürülebilir kalkınmaya olan katkısını artmıştır. Örneğin, Avanos'ta 24 Haziran-05 Temmuz 2024 tarihleri arasında Ahiler Kalkınma Ajansı koordinasyonunda NEVÜ Avanos Güzel Sanatlar MYO ile NEVÜ Avanos Seramik Uygulama Araştırma Merkezi iş birliğinde 13. Uluslararası Avanos Uygulamalı Seramik Sempozyumu düzenlenmiştir. Sempozyuma Avrupa Seramik Rotası başta olmak üzere dünyanın ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinden sanatçılar katılım sağlamıştır. Bölgede oluşan atık cam ve şişelerden elde edilen yeni ürünlerin tanıtıldığı sempozyumun (AHİKA, 2024) sonuç ve çıktılarının Küresel Amaçlar ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Avrupa Fen Bilimleri Eğitimi Araştırma Derneği'nin "15. Konferansı (ESERA 2023)" 2023 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (NEVÜ) ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. ESERA 2023 Konferansı'nın teması, UNESCO'nun temel hedefleri ve SKA ile

uyumlu biçimde “Bilim Eğitimi Kültürel Mirasla Birleştirmek” şeklinde belirlenmiştir (NEVÜ, 2023). Bu konferans, Nevşehir’de 2021 yılı itibarıyla kalkınma ve miras konulu etkinliklerin artışını gösteren somut örnekler arasındadır. Temanın mühendislik, matematik, bilim ve teknoloji olarak adlandırılan STEM alanlarında “kültürel miras” kavramının yeterince kullanıl(a)mamış olması nedeniyle ve kavramın fen öğretimine yeni bir bakış açısı kazandıracığı düşüncesiyle özellikle seçilmesi, bölgede konuyla ilgili son dönemde gerçekleştirilen faaliyetler bakımından dikkate değerdir.

Sürdürülebilirlik ve geleneksel bilgi, bağlamsallığı, bütüncüllüğü ve etkileşimi beraberinde getirmektedir. Yine de geleneksel bilgi ile SKA’nın birleştirilmesinde bazı zorluklar bulunmaktadır. Geleneksel bilginin kaybolması, küresel kültürel homojenleşme/tek-türleşme/tek-tipleşme, bağlamsızlaştırma, modernleşme, folklorlaştırma (folklorization), turistikleştirme (turistification) gibi faktörler bu bilgiyi koruma çabalarını engelleyebilecek boyuttadır (Berkes, 2012: 256-261; Özdemir, 2020: 16-18). Küresel Amaçlar bağlamındaki sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için geleneksel bilginin korunmasını, toplumlar arasında paylaşımını ve aktarılmasını destekleyen dengeli politikaların geliştirilmesi ve önlemlerin hayata geçirilmesi önemlidir.

İnsan ve doğa arasındaki ilişki; düşünce, imge ve idealler tarafından belirlenmektedir. Başka bir ifadeyle “insan ve doğa arasındaki mücadele” ile “insan ve doğa arasındaki etkileşim”

paradigmalarında gelip giden doğayı dönüştürme süreci sürdürülebilir kalkınma tartışmalarının odağından kalmaya devam edecektir. Ancak bu tartışmalarda nasihat, eğitim ve teknik süreçlerinden daha çok “değişen ekolojik etik ve ekolojik estetik yaklaşımları” daha fazla gelecek vaat ediyor gibi durmaktadır (Clarke, 1990: 249; Yolcu ve Aça, 2019: 863).

Sonuç

Kültürel miras yönetimi açısından bağlamsal bir perspektifin sunulduğu bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma ve geleneksel bilgi belleği ilişkisi bütüncül bir şekilde değerlendirilerek Nevşehir’in geleneksel (yerel) bilgisinin bölgesel sürdürülebilir kalkınmadaki rolü incelenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma düşüncesi ve geleneksel bilgi belleği ilişkisi, geleneksel bilgi belleğinden yararlanan, belleğin korunmasını sağlayan ve belleği aktaran bir kültür koruma biçimini oluşturmakta ve desteklemektedir. Çalışmamızda SKA’nın maddelerinin büyük bir kısmının başarılı bir şekilde hayata geçirilmesinde ve uygulanmasında gelenekten beslenen bilgidен yararlanılabileceği ifade edilmektedir.

Doğal ve kültürel miraslar bağlamında son dönemde ulusal ve uluslararası platformlarda iş birlikleri ile dikkat çeken Nevşehir bu incelemenin odağında yer almaktadır. İncelemede Nevşehir’de bölgesel kalkınma üzerine doğrudan veya dolaylı faaliyetler gerçekleştiren ve projeler uygulayan kurum ve kuruluşlar tarafından SOKÜM Korunması Sözleşmesi’nin son on beş yıllık döneminde gerçekleştirilmiş olan “SKA temelindeki geleneksel bilgi belleğine ilişkin faaliyetler” ele alınmıştır. Bu konuda ilgili kurumların resmi

sitelerinden, sosyal medya hesaplarından ve yerel haber sitelerinden yararlanılmış ve içerik analizi yöntemi takip edilmiştir. Elde edilen ikincil veriler bütüncül ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Geleneksel bilgi ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının ilk kez birlikte Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin Uygulama Yönergesinde 2010 yılında yer aldığı ve SKA'nın 2016 yılında yürürlüğe girdiği düşünüldüğünde, Nevşehir'de nispeten geç bir tarih olarak 2021 yılından itibaren ilgili faaliyetlerin gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu durum, yerelde ve ulusalda güncel gelişmelerin düzenli bir şekilde takip edilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

İlgili faaliyetlerde 2021 yılı itibariyle artış görülmesinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin "Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversiteler" arasına alınmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Üniversitenin ihtisaslaşmasının bölgede kültür ve sürdürülebilirlik konulu çalışmalara ivme kazandırdığı görülmektedir. Bu gelişme, YÖK'ün üniversiteleri ihtisaslaşma temasında yetkinleştirme yaklaşımının -kültür ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi bağlamında- faydalı bir model olduğunu örneklemektedir.

Çalışmada SKA'nın çoğu maddesinin hayata geçirilmesinde yerelden beslenen geleneksel bilgiden yararlanılabileceği belirtilmektedir. Nevşehir özelinde ele alınan bu çalışmada bölgenin sürdürülebilir kalkınmasının gerçekleştirilmesinde kültürel miras, geleneksel bilgi, yerel kültür gibi konuların SKA ile uyumlu şekilde geliştirilecek bir "kültürel miras yönetim planlaması" içine dahil

edilmesinin gerekliliği vurgulanmakta, geleneksel bilgiye dayalı çalışma alanlarının, doğayla uyumlu şekilde daha yaşanılabilir/sürdürülebilir bir dünya için uygun ve gerçekleştirilebilir veriler sunduğu belirtilmekte ve geleneksel bilgi belleğinin daha etkin ve akılcı bir şekilde kullanılması gerektiği bir kez daha ifade edilmektedir. Yerel, bölgesel ve ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için geleneksel bilginin sürece eklendiği daha akılcı, yaratıcı ve sürdürülebilir kültür politikalarına ihtiyaç vardır. Bunun için yerel bağlamın ve bağlamın tüm unsurlarının birbiriyle etkileşim içinde olduğu daha geniş bir perspektif sunulmalıdır.

Literatürdeki çalışmalarda ve bu incelemede ifade edildiği üzere kültürel mirası korumaya yönelik sözleşmeler çerçevesinde mevcut kültür koruma yöntemleri ve yaklaşımları SKA ile uyumludur. Geçtiğimiz yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan ve ciddi önlemlerin alınmasına sebep olan pandeminin insan hayatına ilişkin yarattığı olumsuz etkiler ve özellikle doğal yaşam alanlarının sağlık üzerindeki olumlu etkileri olmak üzere temelde doğal ve geleneksel bilgiye ilişkin çözüm önerileri, insan yaşamına ve aynı zamanda çevreye duyarlılık temelinde (TKB, 2023: 120) yakın gelecekte bu belleğin daha da önemli olacağını ortaya koymaktadır.

Öneriler

Nevşehir’de geleneksel bilgi ve sürdürülebilir kalkınma odaklı faaliyetlerin gerçekleştirildiği, faaliyetlerde sürdürülebilirlik ve kalkınma konularının sıklıkla vurgulandığı ancak “kültür”, “kültürel miras” ve “geleneksel bilgi” temalarının dolaylı yer aldığı anlaşılmıştır. Bu bakımdan Nevşehir’in kendine özgü geleneksel bilgi

bellegini sürdürülebilir kalkınma bağlamında yeniden değerlendirmesi, kültür göstergelerinin belirlenmesi ve modellemesi gerekmektedir. Bu konuda rehber olarak UNESCO tarafından hazırlanan Metodoloji El Kitabı [UNESCO Culture for Development Indicators (CDIS)-Methodology Manual], CDIS boyutlarının ve göstergelerinin yorumlanması için analitik bir bağlam sunmaktadır (UNESCO, 2014).

Bölgede son on beş yıllık dönemde gerçekleştirilen faaliyetler ve sürdürülebilir kalkınmada geleneksel bilginin üç rolü bağlamında sunulan tespit ve öneriler şu şekildedir:

- Deneyim ekonomisinin etkili olduğu bu dönemde geleneksel (yerel) kültür, ziyaretçiler için farklı ve benzersiz bir deneyim imkânı sunabilmektedir. Bu imkânın etkili ve akılcı bir şekilde kullanılması gerekmektedir (destekleme/supporting sustainability).
- Bölgeye gelen ziyaretçi sayısının artışı, turizm gelirlerinin yükselmesini ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesini sağlayabilir. Fakat tüm bu süreçte yerelin katılımı mutlaka sağlanmalıdır. Yerelin değerleri, öncelikleri ve ihtiyaçları anlaşıldığında gelecekteki projeler daha etkili bir şekilde tasarlanabilir, daha kapsamlı ve uzun vadeli başarılı sonuçlar elde edilebilir (destekleme/supporting sustainability).
- Geleneksel bilgi, yerel toplulukların kültürel miraslarını koruma çabalarını destekleyerek ve devamlılığını sağlayarak onların güçlü bağlar kurmasına, kimliklerini oluşturmalarına, sürdürmelerine ve genel olarak sosyal sürdürülebilirliklerini

sağlamalarına katkı sunabilir (destekleme/supporting sustainability, bağlantı kurma ve aracılık yapma/connecting and mediating sustainability).

- Geleneksel bilgi, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ve kullanımı konusunda işlevsel olarak kullanılabilir. Örneğin, suyun daha etkin kullanılması ve temiz suya erişimin artırılması için geleneksel su toplama ve dağıtım sistemlerinden yararlanılabilir (yaratım/creating sustainability).
- Geleneksel bilginin kendisi sürdürülebilir tarım, organik tarım olarak kullanılabilir, bu tarımı uygulayan yerel çiftçilere destek verilebilir ve doğa dostu tarım uygulamaları benimsenebilir (yaratım/creating sustainability).
- Geleneksel bellek, yerel ekosistemler ve biyoçeşitliliğin korunması ile bunların sürdürülebilir kullanılmasında faydalı bilgiler sunabilir, sorumlu üretim ve tüketime destek verebilir. Bu bilgi, örneğin atık yönetimi, geri dönüşüm ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konularında bilinçlendirme ve uygulama süreçlerine katkı sağlayabilir, iklim değişikliğiyle mücadelede uyum sağlamak için kullanılabilir, yerel bilgi ve deneyimlerin paylaşımını sağlayarak iklim eylemi çabalarını güçlendirebilir (destekleme/supporting sustainability).

Yukarıda sıralananlara ek olarak Nevşehir’de sürdürülebilirlik kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerde kültürel mirasın destekleme (1. rol) ile bağlantı kurma ve aracılık yapma rolleri (2. rol) çerçevesinde çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Bölgede gelecekte

uygulanacak çalışmalarda ve geliştirilecek politikalarda “sürdürülebilir kalkınma olarak kültür” rolüne (3. rol) yer verilmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

Aça, M. (2022). Geleneksel Ekolojik Bilgiye Bir Folklor Araştırma Projesinin Penceresinden Bakmak: Tespitler, Sorunlar Ve Öneriler. (Ed. Mehmet Ali Yolcu), *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*, 1-24. Paradigma Akademi.

AHİKA. (2021). *2021 Çalışma Programı* (TR71 düzey 2 bölgesi). Ahiler Kalkınma Ajansı.
<https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2021-yili-calisma-programi.pdf>.

AHİKA. (2022). *2022 Yılı Çalışma Programı*. Ahiler Kalkınma Ajansı.
<https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2022-yili-calisma-programi-web-sitesi-formati.pdf>.

AHİKA. (2023a). *Avanos, Avrupa Seramik Rotası'na Dahil Edildi!*.
<https://www.ahika.gov.tr/haberler> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

AHİKA. (2023b). *Gastronomi Şehri Nevşehir UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Ulusal Listesinde*. <https://www.ahika.gov.tr/en/haberler> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

AHİKA. (2024). *13. Uluslararası Avanos Uygulamalı Seramik Sempozyumu* Tamamlandı.
<https://www.ahika.gov.tr/en/haberler/13-uluslararasi->

avanos-uygulamali-seramik-sempozyumu-tamamlandi
(Erişim Tarihi: 12.07.2024).

Aktekin, S. (Ed.). (2022). *Doğal ve Kültürel Miras Turizmi İhtisaslaşma Stratejisi Ve Yol Haritası (2022-2026)*. Simtel Ofset.

Alpaslan, İ. (2015). *Unesco, Sürdürülebilir Kalkınma ve Kültür: Somut Olmayan Kültürel Miras (Soküm) Örneği*. [UNESCO Uzmanlık Tezi]. Unesco Türkiye Millî Komisyonu.

Başdoğan Deniz, G. (2022). Kültürel Mirasın Korunması İçin Sürdürülebilir Miras Yönetimi: Türkiye Örneği. *Kent Akademisi Dergisi*, 15(3), 1204-1222. DOI: 10.35674/kent.1063306.

Berkes, F. (2012). *Sacred Ecology*. New York: Routledge.

Clarke, W. C. (1990). Learning From The Past: Traditional Knowledge And Sustainable Development. *The Contemporary Pacific*, 2(2), 233-253.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları*. <http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/amaclari/> (Erişim Tarihi: 12.01.2024).

Davis, S. H. ve Ebbe, K. (Eds.) (1993). Traditional Knowledge And Sustainable Development: Proceedings Of A Conference (September 27-28, 1993). Sponsored by the World Bank Environment Department and the World Bank Task Force on the International Year of the World's Indigenous People Held

at the World Bank.

Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G. and Horlings, L. (eds) 2015. Culture İn, For And As Sustainable Development. *Conclusions From The COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability*. University of Jyväskylä.

Eres, Z. ve Güler, K. (2022). İklim Krizi Karşısında Kırsal Mirastan Alınabilecek Dersler. *Mimar.ist Dört Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi*, (75), 51-64.

Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik Ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196-215.

Gražulevičiūtė, I. (2006). Cultural Heritage İn The Context Of Sustainable Development. *Environmental Research, Engineering and Management*, 3(37), 74-79.

Güler, E. ve Mutlu, A. (2021). Geleneksel Bilgi Ve Fikri Mülkiyet Çıkmazında Biyokorsanlık Sorunu. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı "Dünyada Ekonomik Sosyal, Siyasi ve Teknolojik Gelişmelerin Etkileri" Konferans Bildiri Tam Metinleri E-Kitabı* (103-11). Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesi.

ICOMOS. (2014). The Florence Declaration On Heritage And Landscape As Human Values. *18th General Assembly and Scientific Symposium-Outcomes* (1-7). <https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/>

2015/GA_2014_results/GA2014_Symposium_FlorenceDeclaration_EN_final_20150318.pdf (Erişim Tarihi: 26.01.2024).

International Council for Science (ICSU). (2002). ICSU Series On Science For Sustainable Development No. 4: Science. *Traditional Knowledge And Sustainable Development*. ICSU.

Karabaşa, S. (2022). Geleneksel Bilginin Kültürel Bütün İçindeki Yeri Ve Yaşamsal Önemi. (Ed. Mehmet Ali Yolcu), *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*, 59-70. Paradigma Akademi.

Kariuki, F. (2021). Harnessing Traditional Knowledge Holders' Institutions In Realising Sustainable Development Goals In Kenya. *Journal of CMSD*, 6(1), 1-54.

Keskin, L. (2023). Buğday Ekimi Başlıyor. *Nevşehir Kent Haber*. <https://www.nevsehirkenthaber.com/haber/16346777/bugday-ekimi-basliyor> (Erişim Tarihi: 07.02.2024).

Koç, Y. (2022). Geleneksel Ekolojik Bilgi: Küresel Isınma İçin Dersler. (Ed. Mehmet Ali Yolcu), *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*, 85-98. Paradigma Akademi.

KÜN. (2021a). *Mustafapaşa "En İyi Turizm Köyü"*. <https://mustafapasakapadokya.org> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

KÜN. (2021b). *GastroKapadokya*. <https://bap.kapadokya.edu.tr/projeler/gastrokapadokya> , <https://mustafapasakapadokya.org> , <https://gastrocappadocia.com/menu/hakkimizda-2> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

Tarihi: 28.01.2024).

KÜN. (2022). *Bir Başka Kapadokya (Kapadokya Lezzetleri, Mustafapaşa) Etkinliğimiz Tamamlandı.*
<https://kapadokya.edu.tr/haberler> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

KÜN. (2023). *Türk Mutfağı Haftası: Yerel Ve Sürdürülebilir Gastronominin Geliştirilmesi Panel Ve Çalıştayı.*
<https://kapadokya.edu.tr/etkinlikler> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

Nevşehir Belediyesi. (2023). *Gastro Nevşehir.*
<http://gastronevsehir.com/> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

NEVÜ. (2021). *NEVÜ 'Doğal Ve Kültürel Miras Turizmi' Alanında YÖK Tarafından 'Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversite' Olarak Kabul Edildi.* <https://www.nevsehir.edu.tr/30366> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

NEVÜ. (2023). *ESERA 2023 Kapadokya Konferansı.*
<https://www.nevsehir.edu.tr> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

Nocca, F. (2017). The Role Of Cultural Heritage In Sustainable Development: Multidimensional Indicators As Decision-Making Tool. *Sustainability*, (9), 1-27. DOI: 10.3390/su9101882.

Oğuz, A. (2009). Fikri Mülkiyet Hakları Ve Geleneksel (Yerel) Bilgi Ve Folklorun Hukuki Korunması. *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, 9(3), 9-53.

- Ölçer Özünel, E. (2017). “İnsanlar, Gezegen ve Refah İçin Bir Eylem Planı”: Somut Olmayan Kültürel Miras Ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım. *Millî Folklor*, (116), 18-32.
- Ölçer Özünel, E. (2023). *Gelecekte Ödünç Almak: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma*. Grafiker Yayınları.
- Özdemir, N. (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi (Seçki)*. Hacettepe Yayıncılık.
- Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.
- Özdemir, N. ve Özdemir, E. (2020). Yaratıcı Kentler ve Yaşayan Kültür. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi (UHAD)*, 3(4), 2-23.
- Pfotenhauer, R. ve Whiteley, D. (2022). *Traditional Knowledge And Sustainable Development*. <https://blog.strive2thrive.earth/traditional-knowledge-and-sustainable-development/> (Erişim Tarihi: 30.01.2024).
- Soysal, T. (2020). Bir Fikri Mülkiyet Hak Kategorisi Olarak Geleneksel Bilgi ve Geleneksel Bilginin İstismarı Olarak Biyolojik Korsanlık. *Terazi Hukuk Dergisi*, 14(156), 1630-1644.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*. Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Sultana, R.; Muhammad, N. ve A.K.M., Z. (2018). Role Of İndigenous Knowledge İn Sustainable Development. *International Journal*

Of Development Research, 8(2), 18902-18906.

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). *Mirasımız Yerel Tohum Projesi*.
<https://mirasimizyereltohum.tarimorman.gov.tr/Sayfa/Detay/1345> (Erişim Tarihi: 30.01.2024).

Tarihi Kentler Birliği (TKB). (2023). *İklim Krizinde Dayanıklılık İçin Kaynak Olarak "Miras"*. (Ed. E. Alkan). ÇEKÜL Vakfı.

Thakurai, G. (2014). Traditional Knowledge For Sustainable Development: A Geographical Analysis. *IMPACT: International Journal of Research in Applied, Natural and Social Sciences* (IMPACT: IJRANSS), 2(9), 39-44.

Türkoğlu, İ. (2020). Sürdürülebilir Kalkınmada Kültür Mirasının Yeri ve Önemi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(20), 117-143. DOI: 10.33207/trkede.692194.

UCLG-MEWA Kültür ve Turizm Komitesi. (2020). *Kültür 21 Dokümanları Antolojisi*. <https://uclg-mewa.org/> (Erişim Tarihi: 28.01.2024).

UN. (1987). *Report Of The World Commission On Environment And Development: Our Common Future*. UN Documents.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. (2024). *Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri İhtisas Komitesi*. <https://www.unesco.org.tr> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

UNESCO. (2003). *Convention For The Safeguarding Of The İntangible Cultural Heritage*.
<https://ich.unesco.org/en/convention#art2> (Erişim Tarihi:

30.01.2024).

UNESCO. (2014). *UNESCO Culture For Development Indicators (CDIS)-Methodology Manual*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

UNESCO. (2023). *UNESCO Yararlı Şehirler Ağı*.
<https://www.unesco.org.tr> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

Yolcu, M. A. ve Aça, M. (2019). Geleneksel Ekolojik Bilgi Ve Folklor. *folklor/edebiyat*, 25(100), 861-871. DOI: 10.22559/folklor.1086.

Yolcu, M. A.; Aça, M. ve Dinç, M. (2023). *Homo Naturalis-İnsan Ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*. Paradigma Akademi.

Türk Motiflerinin Endüstriyel Tasarımlarda Yaşatılmasına Dair Bir Çalışma; Aslı Filinta Örneği¹

A Study on the Preservation of Turkish Motifs in Industrial Designs; The Example of Aslı Filinta

H. Nurgül Begiç² - Dilem Doğan³

Öz

Geleneksel Türk El Sanatları, sosyo ekonomik, sosyo kültürel değişim ve gelişimler içinde teknoloji ile farklı tasarımlarda bir araya gelmektedir. Hayatımızın her alanında yer alan teknoloji yine hayatımızın her alanında bulunan el sanatlarının farklı motif ve desenleriyle bütünleşmektedir. Geleneksel Türk El Sanatları, tarihsel süreçte eski zamanlarda olan ilgi ve rağbeti fazla zaman ve emek gerektirdiğinden görememektedir. Tasarımsal boyutlarda günümüz işlevsel alanlarda bu sanatları yaşatabilmek gelecek nesiller için geleneğin, kültürün, örf ve adetlerin devamlılığını sağlamaktadır. Bu çalışma moda tasarımcısı Aslı Filinta ve elektronik beyaz eşya markası Vestel ile iş birliğinden “Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” beyaz eşya koleksiyonunu incelemektedir. Beyaz eşya tasarımları motifleri için üç ayrı isimlendirilme yapılmıştır. Bunlar Sema, Saz ve Çini’dir. Saha çalışması için Ali Filinta ile görüşme talebimiz sonuçlanmamıştır. Bu yüzden araştırma betimsel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışmanın amacı Geleneksel Türk El Sanatları içinde bulunan Tezhip, Minyatür, Çini, Hat motif ve desenlerinin geleneksel olarak kullanım alanı dışında yenilikçi tasarım ve harmanlanmış desen ve motiflerin beyaz eşya tasarımlarının günümüze aktarılmasına odaklanmaktadır. Araştırma sonucunda Türk el sanatlarının teknolojik ürünlerle birleştirilebilir durumda olduğunun örneklerini sunmaktadır. Motiflerin kullanımı, kültürel mirasın da korunması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlarken aynı zamanda estetik ve işlevsel açıdan tasarımlar ortaya

¹Bu çalışma, 9 Şubat 2024 tarihinde Comrat Devlet Üniversitesi’nin 33. Yıldönümüne ithafen hazırlanan sempozyumda sunulmuş olup yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiştir.

² Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İzmir/ Türkiye, begicnurgul@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5727-7516

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, İzmir/ Türkiye, dlm.dogan@gmail.com, ORCID: 000-0003-1841-0123.

* Geliş tarihi/Received: 19.05.2024 - Kabul tarihi/Accepted: 07.08.2024

koymaktadır. Bu işbirliği, geçmişten günümüze gelen geleneksel sanatların güncelle kazandırarak devamlılığın ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Kültür, Gelenek, Aslı Filinta, Teknoloji, El Sanatları.

Abstract

Traditional Turkish Handicrafts are being brought together with technology in various designs amidst socio-economic and socio-cultural changes and developments. Technology, which is present in every aspect of our lives, is integrating with handicrafts that also permeate every area of our lives through different motifs and patterns. Traditional Turkish Handicrafts do not receive the same attention and popularity they once did due to the significant time and effort they require. Ensuring these crafts' survival in today's functional domains through design enables the continuity of tradition, culture, customs, and traditions for future generations. This study examines the "Vestel x Aslı Filinta Retro Series" home appliance collection, a collaboration between fashion designer Aslı Filinta and electronic appliance brand Vestel. Three distinct names have been given to the motifs used in the appliance designs: Sema, Saz, and Çini. Our request to meet with Ali Filinta for the field study was not completed, so the research was created using document analysis, one of the descriptive research methods. The study aims to focus on transferring the traditional use of motifs and patterns from the fields of Tezhip, Miniature, Çini and Hat in Traditional Turkish Handicrafts to modern times through innovative design and blended motifs in home appliance designs. Research shows that Turkish traditional handicrafts can be combined with technological products. The use of motifs not only preserves cultural heritage but also ensures their transmission to future generations, while simultaneously creating designs that are aesthetically pleasing and functional. This collaboration revitalizes traditional arts from the past to the present, contributing to continuity and sustainability.

Keywords: Culture, Aslı Filinta, Technology, Handicrafts.

Giriş

Anadolu, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafya olarak zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bu topraklarda yaşam sürmüş her topluluk kendi yaşam biçimlerine ve kültürel anlayışlarına uygun motif ve desenleri ürettikleri araç ve gereçlere aktarmışlardır. Bu aktarım sadece estetik bir süsleme objesi olarak değil, toplumların kimliklerini, inançlarını ve değerlerini yansıtan semboller olarak da önemli rol oynamıştır. Motif ve sembollerin kullanımı geniş bir alana yayılmıştır. Tarihsel süreçte ilk olarak basit

şekillerle başlayan aktarımlar zamanla daha karmaşık bir yapıya ve detaylı desenlere dönüşerek insanların mağara duvarlarından, giydikleri giysilere, besledikleri hayvanlara, yaşadıkları çadırlara ve kendi bedenlerine kadar uzanmıştır. Motif ve desenler, ev ve giyim aksesuarları ile hayvan ve kendi vücutlarında farklı renklerle damga, tamga ve dövme olarak bezenmiştir.

Toplumlar, sanat ve zanaata hayatlarının her alanında yer vermişlerdir. Bu süreçte, mağara resimlerinden çadırlarına kadar bütünleşmiş, insanların estetik anlayışları ve kültürel değerlerini oluşturmuştur. Kültürel değerlerin aktarıldığı bu nesnelere zamanla geleneksel Türk el sanatlarında yüzyıllarca olgunlaştırmış ve kadim sanatlara dönüşmüşlerdir. Bu bağlamda nesnelere yalnızca sanatsal bir araç değil toplumsal kimlik ve benliğin hafızanın önemli bir aracı olmuştur. Bu sanatlardaki işçilik ve motifler kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Geçmişten geleceğe aktarım yapılırken bu değerler dönem anlayışlarına göre yeniden yorumlanmış çeşitlenerek zenginleşmiş ve geleneksel hale gelmiştir.

Gelenek, kültürel birikimlerin aktarılması ve yaşatılmasında canlı veri kaynağı olarak kullanılır. Gelenek kültürü, toplumsal hafızanın önemli bir parçası olarak kültürel ve yaratıcı alanlarda mirasa dönüştürür, geleneksel bilgiyi modern dünyada yeniden değerlendirilmesinde yol gösterici olur (Özdemir, 2018: 2). “Kültür, geleneğin yaşaması gelenek ise tarihsel süreçteki somut ve soyut değerler bütününe sahip çıkılmasını sağlar (Begiç ve Doğan, 2024: 403).”

Gelenek, toplum kimliğinin şekillenmesinde ve oluşmasında

sosyal, ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal, sanatsal değerleri etkiler. Geleneksel el sanatları ise bu değerlerin temsil ettiği nesnelere etkileşimin bir parçası olur. İnsanlık tarihinin en eski kültürel ifade aracı olan el sanatları, doğada bulunan malzemeleri kullanılarak yapılmaya başlanmıştır. Zamanla estetik ve sembolik anlamlar kazanmış kültürel mirasın aktarıcısı olmuştur. Anadolu, zengin sanatların yaşadığı tarihi ve kültürü binlerce yıl öncesine dayanan bir coğrafyadır. Bu coğrafyada oluşan sanatlar günümüzde de geleneksel olarak devam eden birçok el sanatı barındırmaktadır. Bunlar çini, tezhip, keçe, dokuma, halı, çömlek, seramik, ebru, minyatür, yazma vb. olarak sıralanabilir (Görsel 1).

Görsel 1: Geleneksel Türk El Sanatları (Begiç ve Doğan Arşivi, 2023).

Geleneksel el sanatları kullanıldığı yere ve kullanım amacına göre birçok farklı tekniklerle oluşturulur. Örneğin Tezhip sanatı, “altınlamak” anlamında, varak altının ve çeşitli renklerin kitap

sanatlarında süsleme yapmak için kullanılan sanat dalıdır (Ayan Birol,2012: 61). Hat sanatı terim anlamı, Arap yazısını estetik ölçülerle kalıba tabii tutularak güzel yazı yazma sanatıdır (hüsnu'l-hat, hüsn-i hat) (Derman,1997: 427). Minyatür sanatı ise bir resim sanatıdır. Eski yazma eserlerde metinleri açıklamaya yönelik yapılan küçük boyutlu resimler olarak tanımlanır.

Görsel 2: Minyatür, Hat ve Tezhip örneği (Begiç ve Doğan arşivi, 2022).

Geleneksel el sanatları Türk kültürünün zengin unsurlarındandır. Geleneğin yaşadığı yerde kültür, sanat, tarih canlı kalmakta ve bu değerlere sahip çıkıldığını göstermektedir. Ancak günümüz tüketim alışkanlıkları içinde geleneksel ürünlerin yapımı ve bilinirliği azalmaktadır. Bu süreçte değerlere sahip çıkarak, plastik sanatlar ve eklektik yaklaşımlar aracılığıyla sürdürülebilirliğin sağlanmasında geleneksel el sanatları etkili araçlardır. Plastik sanatlar, farklı malzeme ve teknikleri kullanılmasıyla geleneksel motifleri ve yöntemleri güncel yorumlarla yeniden hayat bulmasını sağlar. Böylece, geleneksel el sanatları günümüz estetik ve

fonksiyonel ihtiyaçların karşılanmasında cevap verecek şekilde dönüştürülür ve sürdürülebilir olarak yer alır. Eklektik yaklaşımlar ise farklı kültürel ve sanatsal unsurları bir araya getirip tasarımlar oluşturularak teknoloji, modern ve yenilikçi tasarımların birbiriyle bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır.

Sürdürülebilirliğin ve geleneksel sanatların yaşatılmasında pek çok tasarım alanında çalışmalar ve üretimler yapılmaktadır. Moda tasarımcısı ve marka tasarımcıları sürdürülebilir tasarımlarda bir araya gelerek etnik ve modernin harmanlandığı tasarımlar üretmektedir. Bu tasarımlar geleneğin yaşatılmasında yeni fikirler, orijinal ve özgün eserler oluşturarak geleceğe aktarmaktadır. “Bir üslubun moda olmasında tasarımcıların çok fazla etkisi olmaktadır. Tasarımcı ve markaların halkın arzına sundukları ürünlerde toplum tarafından benimsenmesi için eğilimin olduğu doğru yönü bulmaları gerekmektedir (Begiç ve Doğan, 2023: 816).” Bu bağlamda yapılan tasarımlarda güncel ve işlevsel olarak kullanıma yatkın ürünleri tercih etmek önemlidir.

Geleneksel Türk motifleri yüzyıllardır süregelen bir mirasın kültürel, estetik ve sembolik ifadesidir. Bu motifler tarih boyunca çeşitli sanat ve zanaat dalları arasında kullanılmış, toplumsal olarak benimsenmiş, kültürel kimliğin yansıtıldığı parçalar olmuşlardır. Moda tasarımcısı Aslı Filinta, bu zengin kültürel mirası modern beyaz eşya tasarımlarına entegre ederek geleneksel motiflerin yer aldığı güncel yaşamda işlevsel olarak yaygın şekilde kullanılan eşyalarda yeniden canlanmasını sağlamıştır. Bu çalışmada, Aslı Filinta'nın beyaz eşya tasarımlarında geleneksel Türk motiflerinin nasıl kullanıldığı ve

bu tasarımların kültürel ve estetik değerleri incelenmektedir.

Aslı Filinta yeni fikirler üretmeyi, bu fikirleri geleneksel ve günümüz arasında kolaj yaparak kullanmayı, sürdürülebilir tasarımlarda Anadolu kültürünü misyon olarak kendine belirlemiş Türk Moda tasarımcısıdır. İlk koleksiyonunu 2008 yılında çıkaran tasarımcı, “Aslı Filinta” markasını 2009 yılında kurmuştur. Daha az üreterek daha çok geri dönüştürerek sürdürülebilir tasarımlar oluşturmaktadır. Anadolu geleneğinin, kültürünün ve sanatının yaşadığı tasarımlar yapan Filinta, Vestel Şirketler Grubu ile “Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi’nden oluşan geleneksel sanatların yansıtıldığı beyaz eşya koleksiyonu oluşturmuştur. Filinta’nın tasarımları, geleneksel motiflerin sembolik ifadelerini korurken, güncel yaşamda yer alan ihtiyaçlara göre uygun fonksiyonel ve estetik ürünler sunar. Bu yaklaşım tasarımlarda hem estetik hem de kültürel zenginlikle özgün tasarımların ortaya çıkmasını sağlar.

Aslı Filinta ve Vestel iş birliğiyle geliştirilen proje, geleneksel Türk motiflerinin beyaz eşya koleksiyonu entegre edildiği bir tasarım serisi sunmaktadır. Koleksiyonda, Sema, Saz ve Çini gibi farklı temalarla adlandırılan geleneksel sanat formlarını oluşturan motif ve desenler yer almaktadır. Her biri özgün, estetik ve kültürel anlamlar taşıyan bu motifler beyaz eşya tasarımlarının yüzeyine uygulanmıştır. Lale, gül, karanfil gibi çiçek motifleri ile geometrik şekiller sıkça kullanılan detaylar arasında yer almaktadır. İş birliği kapsamında kullanılan motiflerin Osmanlı çinçilik ve tezhip sanatlarında da sıklıkla görülmektedir. Aslı Filinta’nın geleneksel motifleri beyaz eşyada kullanması kültürel mirasın modern

yorumlarla yaşatılmasını ve sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Günümüzde geleneksel motiflerin modern tasarımlarda yer edinmesi hem gelecek kuşaklara kolaylık sağlamaktadır. Hem de modern tüketicilere hitap etme açısından önemli bir noktadır.

Tasarım bağlamında geleneğin kullanılması ve yaşatılması hem tasarımcı hem de marka için olumlu sonuçlar doğurur. Geleneksel motifleri modern ürünlere taşımak marka ve tasarımcıların geleneksel motif ve desenlere yönelmesini bilinirliğin artırılmasını sağlar. Kültürel bilinirliğin yanı sıra ticari ve ekonomik olarak markanın da bilinirliğinin sağlanmasında aktif rol oynarlar. Marka ve tasarımcı iş birliklerinde geleneksel motiflere yönelimin sağlanması ve teşvik edici, işlevsel ürünlerin koleksiyonlarda yer alması tüketici ve ilgi grubu tarafından yaygın olarak kabul görmeye ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında yine önemli rol oynamaktadır. Anadolu'nun yüzyıllar boyunca hafızasını taşıyan desenlerin, özgün tasarımlarda kendi yapıları korunarak kullanılması teknoloji devrinde olumsuz etkilerden uzak kalmasını sağlar.

Geleneksel motifler bir kültürün estetik ve sembolik anlamlarını taşır. Her motif tarih boyunca belirli anlamlar ifade etmiş, toplumların estetik anlayışlarını yansıtmıştır. Motifler sadece geçmişin izlerini değil kültürel kimliğin hafızasında bilgilerin güncel olarak aktarılmasını ve devamlılığını sağlamaktadır. Vestel iş birliğinden bahseden Aslı Filinta koleksiyon için:

“Doğru cevabı vermek değil ama doğru soruyu sormak için yola çıktık. Semboller de bize ışık tuttu. Biz Vestel Retro Aslı Filinta iş birliğinde tarihimiz ve kültürümüz için çok önemli

olan Anadolu el sanatlarından tezhip, minyatür, hat ve çini motiflerini harmanlayarak kullandık. Selçukluları, Beylikleri, Osmanlıyı bu topraklarda doğmuş büyümüş dehaları meydana getirdikleri sanatı, motifleri ve bunlar üzerinden bize aktarılan mesajları okumadan kendimizi ve günümüzü nasıl anlayabiliriz. Biz sadece kendimizi keşfedebiliriz ve buna da köklerimizden başlamalıyız. Düşünecek olursak bilinen 15.000 yıl hatta belki daha öncesinde yaşam ilk kez Anadolu topraklarında başladı. Tasarlamış olduğunuz motifler fabrikada el sanatları hocalarımız ve sanatçılarımız ile buluşup onların engin bilgileri estetik anlayışları ve zarif işçilikleri hayata dönüşüyor” (Görsel 3)
(<https://www.youtube.com/watch?v=Iyd47H4yf1Y>).

Görsel 3: “Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi”

(<https://www.youtube.com/watch?v=Iyd47H4yf1Y>).

Koleksiyonda büyük ev aletleri Dondurucu Altta No-Frost Buzdolabı, Mini Buz Dolabı, Solo Bulaşık Makinesi, Solo Fırın ve küçük elektronik eşya Ekmek Kızartma Makinesi ve Su Isıtıcısı bu koleksiyon içinde yer almaktadır. Tasarım desenleri çini, saz ve sema olarak üç farklı kategoriye ayrılmaktadır. Vestel Manisa Fabrikasında üç farklı tasarım temasında ait motiflerin boyama işlemleri Geleneksel Türk Sanatları mezunu kadın sanatçıları tarafından

uygulanmıştır. Sanatçılar geleneksel teknikleri kullanarak her bir beyaz eşya parçasına özgün bir estetik ve değer kazandırmış, el işçiliği ve sanatın değerlerini ön plana çıkarmışlardır (Görsel 4).

Görsel 4: Çini, Saz ve Sema motifli buzdolabı tasarımları

(<https://www.vestel.com.tr/vestel-asli-filinta-retro-serisi-c-2042>).

Tasarımlarda kullanılan bitkisel bezemelerde görülen nar motifi, lale motifi ile penç ve çintemani motifleri ağırlıklı çalışılmıştır. Mutfak gereçlerinde kullanılan geleneksel motifler günümüz anlayışına uygun stilize çalışmalardır. Eşyalar üzerinde kullanılan canlı renkler ve çeşitli motifler tasarımların zenginleşmesini sağlamıştır. Özellikle çiçek motiflerinin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Mini buzdolabı ortasında yer alan desen, geleneksel Türk hat sanatını andırmakta, Saz ve Rumi motifi Türk süsleme sanatını karakteristik desenleri arasındadır. Stilize edilerek kullanılmış motifler her parçada görülebilmektedir. Geometrik desenlerde simetrik ve asimetrik tekrarlar yapılmıştır (Görsel 5).

Su ısıtıcısı Ekmek Kızartma Makinesi Fırın Mini Buzdolabı

Görsel 5: Elektronik eşya tasarımları

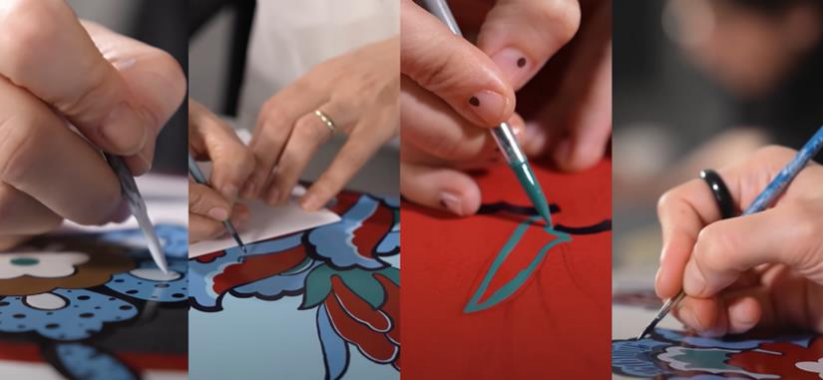
(<https://www.vestel.com.tr/vestel-asli-filinta-retro-serisi-c-2042>).

Günümüzde bireyler, kendini daha özel hissettiren ve yaşamlarına anlam katan ürünleri kullanmayı tercih etmektedir. Beyaz eşya ürünlerinde Türk motiflerinin kullanılması da bu tercihi karşılamada etkin rol oynamaktadır. Geleneksel Türk motiflerinin özgünlüğünün modern teknolojik ürünlerle birleştirilmesi, estetik ve duygusal açıdan orijinal ürünler sunmaktadır. Bu tür tasarımlar, yalnızca tüketicinin estetik beklentilerini karşılamaz aynı zamanda kültürel aktarımın devamlılığını da sağlar. Dolayısıyla marka ve tasarımcıların bu tür iş birlikleri ile tasarımlar oluşturması fonksiyonel ürünlerin tüketicide anlam taşıyan ürün beklentisinin artmasına, uluslararası alanda bile Türk motiflerinin tanınırlığını sağlanmasına, tüketici çevresinin yaygın hale getirilmesini ve kültürel değerlerin sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

Vestel Pazarlama Genel Müdürü Duygu Badem Uylukçuoğlu
“Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” koleksiyonu için;

“Bugün herkes kendisini için daha özel hissettiren ve hayatına

farklı dokunuşlarla renk katmak için tasarım konusunda daha ayrışan bir noktadır. Vestel, geçmişten bugüne kadar teknoloji ve yeniliği harmanlayarak Retro serisini oluşturmuştur. Retro serimize farklı bir dokunuş katarak değere dönüşme çabamızda yolumuz bu projeye çıktı. Bu projeye bu topraklardan doğan kültürüne ve insanına bağlı bir teknoloji markası olarak bir tasarım yolculuğuna çıkmayı hayal ettik...Bu noktada çöplerini geleceğe taşımaya kendisine misyon edinmiş Aslı Filinta zaten bizim için aslında çok net bir isimdi. Teknoloji, tasarım, kadın ve kolektif çalışma bilincini buluşturduğumuz bu projede hiç durmadan üretim yapan bir mega fabrikada zamanı durdurduk alanında uzman kadın sanatçılarımızı fabrikada buluşturduk” (Görsel 6) (<https://www.youtube.com/watch?v=Iyd47H4yf1Y>).

Görsel 6: Desen boyama aşaması

(<https://www.youtube.com/watch?v=Iyd47H4yf1Y>).

Disiplinlerarası çalışmalar, işçilik ve yenilikçi tasarımları geliştirmeyi daha mümkün kılar. Farklı alanlarda aynı dili konuşan el

sanatçıların bir araya getirilerek proje oluşturulması hem yaratıcı hem farklı hem de özgün ürünlerin değerini artırmaktadır. Sanatı zanaat etme sürecinde farklı alanlarda uzmanlık kazanmış sanatçıların iş birliklerinde özgünlüğün sınırlarını kaldırmaktadır. Bu sayede geleneksel ve el sanatlarının değerini yansıtan ürünlerin oluşmasında teşvik edici gruplar haline dönüşürler. Bu tür iş birlikleri çeşitli tekniklerin ve fikirlerin hem bir araya gelmesini hem de her disiplin alanının kendi sınırında özgün değerini koruması sağlar.

“Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” için Proje ve Sanat Danışmanı Ceyda Candaş, Çini Seramik Sanatçısı Aysel Güneş, Sanatçı ve Tasarımcı Dila Sökmen ve Tezhip ve Minyatür Sanatçısı Selin Erdem tasarımların hayata geçmesinde yardımcı olan tasarımcı ve sanatçılardandır. Bu kapsamda Proje ve Sanat Danışmanı Ceyda Candaş, “Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” için;

“Bu beni çok heyecanlandıran projeye Mehmet Sinan Kuran vesilesiyle dahil oldum. Vestel ve Aslı Filinta'nın ana çıkış noktası ve birlikte çalışmakla ilgili gösterdiği titizlik aslında çok uzun zamandır benim de hayatımda atölye olarak yaptığım çalışma içerisinde çok önemseydiğim bir nokta. Çünkü birlikte çalışmak, birlikte bir ürün çıkartmak, kolektif olmak, yok olan bir şeyi var etmeye çalışmak ve bunu uyarlamak çok değerli çok anlamlı” (Görsel 7)
(<https://www.youtube.com/watch?v=lyd47H4yf1Y>).

Görsel 7: Tasarım oluşturma ekibi

(<https://www.youtube.com/watch?v=lyd47H4yf1Y>).

Bu kapsamda Çini Seramik Sanatçısı Aysel Güneş, “Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” için;

“Vestel ve Aslı Filinta’nın eşliğinde bu projenin içinde yer almak benim için çok güzel ve çok kıymetli. Ortak kaygılarımızın eşliğinde aynı çatı altında bulduğumuz bu proje geleneksel motiflerin görünürlüğü ve farklı yüzeylerde uygulanabilirliği açısından bakıldığında çok kıymetli bir yerde. Aynı zamanda her ürünün el yapımı oluşu ve özünde biricik oluşu ürünü sanat eserine dönüştürmekte” (Görsel 8) (<https://www.youtube.com/watch?v=lyd47H4yf1Y>).

Görsel 8: Desen boyama aşaması

(<https://www.youtube.com/watch?v=Iyd47H4yf1Y>).

Sanatçı ve Tasarımcı Dila Sökmen, “Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” için;

“Geleneksel Türk Sanatlarının görünürlüğü ve sanat algısı üzerine çalışmalar yürüttüğü bir süreçte Vestel ve Aslı Filinta projesi için teklif aldım. Projede yer almakta ki en önemli motivasyonum geleneksel Türk sanatlarının görünürlüğü ve öncelikli olarak kadın sanatçılara projede yer verilmesiydi” (<https://www.youtube.com/watch?v=Iyd47H4yf1Y>).

Tezhip ve Minyatür Sanatçısı Selin Erdem, “Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” için;

“Sevgili Ceyda Candaş bana bu projeden bahsettiğinde gerçekten çok heyecanlandım. Vestel’in Aslı Filinta ile iş birliği yapması, Aslı Filinta’nın da tasarımlarında geleneksel motiflere yer vermesi bu projeyi benim açımdan çok daha keyifli bir noktaya taşıdı”

(<https://www.youtube.com/watch?v=lyd47H4yf1Y>).

Sonuç

Geleneksel değerlerimiz yaşatıldıkça, aktarımı sağlandıkça gelişim göstermektedir. Bu değerler, her nesil için tarihin aydınlatılmasında kullanılan bir kitap niteliğindedir. Ancak geleneksel el sanatları üretim yöntemleri ve teknikleri bakımdan günümüz şartlarında çok fazla tercih sebebi değildir. Bununla birlikte tasarımcı ve markalar aracılığıyla geleneksel değerler yaşatılmaya devam etmektedir.

Toplumsal ve kültürel açıdan her toplumda yeni yetişen sanatçılar, dönemin ünlü tasarımcılarını kendine yol gösterici olarak tercih etmektedir. Tercih edilen tasarımcıların geleneksel sanatlardan faydalanarak ürünler oluşturması, gelecekte yeni gelişen nesiller için yol gösterici olmaktadır. Bu durum, tarihsel süreçte gelişen geleneğin ve kültürel değerlerin yok olmasını engellemektedir.

Bir tasarım oluşturulurken, bilinçli bir şekilde disiplinlerarası farklı tasarımların oluşturulmasına olanak sağlanması önemlidir. Geleneksel el sanatları ve modern tasarımın bir araya getirilmesi, yeni nesil tasarımcılar için hem ilham verici hem de eğitici bir süreç oluşturmaktadır. Akademik açıdan, bu birleşim hem sanat tarihi açısından değerli bir katkı sunmakta hem de kültürel sürdürülebilirliği desteklemektedir.

“Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” işlevsel olarak kullanılan ürünler üzerinde, geleneksel el sanatlarımızın motif ve desenlerinden ilham alınarak hazırlanmış bir koleksiyondur. Bu koleksiyonun

özünde, markanın tasarımcıyla birleştiği ortak nokta, Anadolu topraklarında meydana gelmiş ve geleneksel olarak değer kazanmış el sanatlarımızdır.

Her el sanatı, geleceğe değerleri aktaran bir sanat eseri niteliği taşımaktadır. Bu değerlere sahip çıkmak, onları aktarmak, sürdürülebilir olmalarını sağlamak marka, tasarımcı ve iş birlikçileri sayesinde devamlılığı sağlanabilecek ürünlerde farklı tasarımlarda kullanılmalıdır. Günümüz hızlı tüketim anlayışında gelenekseli yaşatmak sanatı ve zanaatı yapabilen, üretebilen ve sürdürülebilirliği sağlayabilecek her bir birey için sorumluluk teşkil etmektedir. Bu bağlamda Vestel ve Aslı Filinta iş birliği ile oluşturulan Retro Serisi koleksiyonu, el sanatlarının modern tasarımlarla buluştuğu önemli bir örnektir. Geleneksel motif ve desenlerin, işlevsel nesnelere üzerinde yeniden yorumlanması hem kültürel mirasın korunmasına hem de bu mirasın yeni nesillere aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca Üniversite öğrencilerinin projeye dahil edilmesi, akademik bilgi ve birikimin pratik uygulamalarla birleşmesine olanak tanımaktadır.

“Vestel x Aslı Filinta Retro Serisi” gibi projeler, geleneksel sanatların modern dünyada yaşatılması ve sürdürülebilir olmasında önemli bir araçtır. Bu tür iş birlikleri geleneksel sanatların disiplinlerarası çalışmalarda, alanında uzman sanatçı ve tasarımcılar ile gerçekleştirilmesi, öğrencilere bu değerlere yaşatılırken proje içine dahil olması kültürel değerlere olan ilginin artmasına, yaşatılmasına ve gelişim sağlanmasına teşvik edici olmasını sağlar. Sürece dahil olan her birey, sanata ve zanaata katkıda

bulunarak kültürel mirasın korunması açısından önemlidir.

Kaynaklar

Akiş, E. (2019). Türk Beyaz Eşya Sanayii'nin Rekabet Gücü. *Yönetim ve Tüketim Araştırmaları*, 17(4), 232-247.

Ayan Birol, İ. (2012). Tezhip. *İslam Ansiklopedisi*, 61-62.

Begiç, H. N. ve Doğan, D. (2023). Moda Tasarımında Kültürel Aktarıma Bir Örnek "Kutnu Dokuma". *100. Yılında Cumhuriyet Dönemi Gaziantep*, (Edt.) Mehmet Emin Sönmez, Murat Dağ, İsmail Hakkı Üzüm, 76, 811-824.

Begiç, H. N., ve Doğan, D. (2024). Zeynep Tosun Tasarımlarında Giyim Kuşam Aracılığıyla Kültür Aktarımı. *Folklor Akademi Dergisi*, 7(1), 403-418.

Derman, M. U. (1997). Hat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16, 427-437.

H. Nurgül Begiç ve Dilem Doğan Görsel Arşivi, 2022

<https://www.aslifilinta.com>.

<https://www.vestel.com.tr/vestel-asli-filinta-retro-serisi-c-2042>

<https://www.youtube.com/watch?v=Iyd47H4yf1Y>

Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.

Yaşar, O. (2010). Türkiye' de Beyaz Eşya Sanayi. *Marmara Coğrafya*, 21, 150-185.

Kemikte İlik Gibidir İnsana Bilgi: Türk Kültürünün İlk Yazılı Kaynaklarında Bilgi ve Bilgili Olmanın Fazileti

Knowledge is Like Marrow in the Bone: Knowledge and the Virtue of Being Knowledgeable in the First Written Sources of Turkish Culture

Özlem Akın¹

Öz

Yazılı kaynaklar geçmişle bugün arasında köprü görevi gören, bir milletin tarihsel varoluş sürecini, toplumsal hayatını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, uygulamalarını vb. bilgileri içeren kaynaklardır. Yazılı kaynakların temel amacı geçmişe dair yaşanmış önemli olayları, öğütleri geleceğe taşıyıp ölümsüzleştirmektir. Kaynakların içinde birçok değerden söz edilmektedir. Bu değerlerden biri de bilgi ve bilgili olmanın önemidir. Yazılı kaynakların birçoğunda insanın var oluşunu bilmesi, ideal olarak çizilen insanın özelliklerine sahip olabilmesi için bilginin gerekliliğinden söz edilmektedir. Orhun Âbideleri, Divânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l- Hakayık ve Uygur metinleri, Türk kültürü hakkında zengin bilgiler sunan önemli kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Bu kaynakların içeriğinde bilgi ve bilgili olmanın önemi ile ilgili ortak anlatılar bulunur. Bu çalışmada Orhun Âbideleri, Divânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l- Hakayık ve Uygur metinlerinden olan İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade ve Altun Yaruk adlı eserlerde yer alan bilgi ve bilgili olmanın fazileti hakkında verilen bilgiler karşılaştırmalı bir biçimde incelenecektir.

Anahtar sözcükler: Orhun Âbideleri, Divânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l- Hakayık, Uygur Metinleri.

Abstract

Written sources are the sources that serve as a bridge between the past and the present and contain information about a nation's historical existence process, social life, traditions and customs, beliefs, practices, etc. The main purpose of written sources is to immortalize important events and advice from the past by carrying them to the future. Many values are mentioned in the sources. One of these values is the importance of knowledge and being knowledgeable. In many of the written sources, the necessity of knowledge is mentioned in order for human beings to

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Bölümü, ozlem.akn.1.2@gmail.com, ORCID NO: 0009-0002-3893-0505.

* Geliş tarihi/Received: 16.05.2024 - Kabul tarihi/Accepted: 16.08.2024

know their existence and to have the characteristics of the ideal human being. The Orhun Âbideleri, Divânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l- Hakayık and Uygur texts are among our important sources that provide rich information about Turkish culture. These sources contain common narratives about the importance of knowledge and being knowledgeable. In this study, the information about knowledge and the virtue of being knowledgeable in Orhun Âbideleri, Divânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık and Uygur texts, İyi Düşünceli Şehzade and Kötü Düşünceli Şehzade and Altun Yaruk, will be analyzed comparatively.

Keywords: Orhun Âbideleri, Divânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Uygur Texts.

Giriş

Yazının icadı önemli bir teknolojik buluştur (Ong, 2018: 97-139). Yazıyla birlikte toplumsal yaşam bu bağlamda dönüşmeye, değişim geçirmeye başlamıştır. Yazının sağlamış olduğu en büyük fayda, yazılan şeylerin uzun süre saklanabiliyor olmasıdır. Toplumsal yaşama derin bir şekilde etki eden yazı, birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Sözlü kültür döneminde ebedileşmek, yani uzun süre hatırlanıp yaşatılmak için sürekli tekrarlar ile belirli gün ve etkinliklerde geleneksel bilgilerin ifade edilmesi gerekmektedir. Bu icra etme olayı toplumdaki bireyler tarafından kolektif bir şekilde yapılır. Yazılı kültür sürecinde ise kolektif yapı bireysel bir sürece doğru evrilmiştir. Üretilen bilgiler, yaşanan olaylar sadece hafızalarda depolanmakla kalmayıp, yazıya geçirilerek uzun yıllar muhafaza edilmiştir. Bireysel bir yaratım süreci olan yazılı kültür önemli eserlerin, bilgilerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Yazının toplumsal yaşam içinde kabul edilip, kullanılmaya başlamasıyla Türk topluluklarında yazılı eserler meydana gelmeye başlamıştır. “Mağara resimleri, mezar taşları, Çin Hanedân Tarihleri,

Yenisey Yazıtları, Orhun Âbideleri, Uygur metinleri, Divân-ü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l- Hakayık, Kıpçak Sözlüğü (Codex Cumanicus), seyahatnâmeler, menâkıbnâmeler, masal kitapları, halk hikâyeleri, fıkra kitapları, atasözü kitapları, sûrnâmeler, fetvâlar, destân metinleri, tarih kitapları vb. (Sever, 2017:14) kaynaklar Türk tarihi, gelenek ve görenekleri, inanç ve uygulamaları hakkında bilgi edinebildiğimiz önemli yazılı kaynaklardır. Bu kaynaklar geçmişle bugün arasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Yazıldıkları dönemden itibaren bugünlere kadar ulaşan kaynakların bazıları varlığını korumaya devam etmiş, bazıları da çeşitli sebepler dolayısıyla tahribata uğramıştır.

Yazılı kaynaklar içinde Türklerin tarihsel- toplumsal-kültürel yaşamlarına dair birçok bilgi bulunmakla beraber devlet yönetimi, töre, erdem, ahlâk vb. konular hakkında öğüt verici bilgiler bulunmaktadır. Bilgi ve bilgili olma fazileti yazılı kaynaklarımız içinde yer alan ortak bir konudur. Türk toplumlarında bilge kişiye her zaman çok önem verilmiştir (Yılmaz 2014). Geçmişten bugüne ulaşan kaynaklara baktığımızda bilgiye ulaşmanın, bilgiyi kullanmanın, bilgisizlikten kaçınmanın önemi her zaman vurgulanmıştır. Bilge, her şeyi bilen bir kişi demek değildir. Bilge, bilgisi olan ve bu bilgisini faydalı işler için kullanan, bilgisini diğer insanlarla paylaşan ve her zaman öğrenmeye açık bir kişidir. Eski Türk toplumlarında toplumsal yaşam içinde toplum tarafından bilge konumunda olan kişiler vardır. Dede Korkut Hikâyelerine baktığımızda Dede Korkut adlı bilge kişi zor, sıkıntılı zamanlarda yardım eden, akıl veren, sorunları çözen bir kişi konumundadır (Ergin 2018). Bir iş yapılacağı zaman mutlaka ona

danışılmaktadır.

Bu çalışmada Orhun Âbideleri, Dîvânü Lügâtî't- Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l- Hakayık ve Uygur dönemi metinlerinden olan İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade ve Altun Yaruk adlı yazılı kaynaklarında geçen bilgi ve bilgili olmanın önemi hakkında verilen bilgiler karşılaştırmalı bir şekilde incelenecektir.

1. Türk Kültürünün İlk Yazılı Kaynakları

1.1. Orhun Âbideleri

Türk adının geçtiği ilk kaynak olarak bilinen Orhun Âbideleri, 8.yüzyılda Göktürkler tarafından dikilmiştir. Âbideler, Orhun ırmağı vadisindeki Koşo Saydam gölü civarında bulunmaları sebebiyle Orhun Âbideleri adıyla anılmaktadır. Bu âbideler Kül Tigin, Bilge Kağan ve Vezir Tonyukuk yazıtlarından oluşur. Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtları 1809 yılında Rus bilgin Yadrintsev tarafından bulunmuş, bulunan yazıtlar 1893 yılında Danimarkalı bilgin Vilhelm Thomsen tarafından çözümlenmiştir (Ergin, 2003: 9). Kül Tigin âbidesi 732 yılında abisi Bilge Kağan tarafından diktirilmiş olup yeğeni Yollug Tigin tarafından yazılmıştır. Anlatımın Bilge Kağan tarafından yapıldığı bu âbidenin dört yönünde de yazılar bulunmaktadır. Doğu cephesinde 40, kuzey ve güney cephelerinde 13'er satır; batı yüzünde ise Çince yazılmış bir metin vardır. Yazılarda genel olarak Çin ve diğer milletlerde yaşanan olaylar, Türk Türk milletinin neler yaptığı ve neler yapmaması gerektiği gibi konular anlatılmıştır (Ergin, 2003: 6-7). Âbidelerde yer alan bilgiler, tarihin bilinmeyen dönemlerine ışık tutması dolayısıyla son derece

değerlidir.

Bilge Kağan âbidesi ölümünden bir yıl sonra 735 yılında oğlu tarafından diktirilmiş olup, bu âbidenin de yazıcısı Yollug Tigindir. Dört yüzeyinde yazılar bulunan âbidenin doğu cephesinde 41 satır, güney ve kuzey cephelerinde ise 15'er satır yazı bulunmaktadır (Ergin, 2003:7). Bu âbidenin de batı yüzünde Çince yazılmış bir metin bulunmaktadır. Âbide de anlatılanlar Kül Tigin yazıtıyla aynı olup, sadece birkaç bölümü farklıdır. Bu âbide de konuşan Bilge Kağan'dır. Âbide, diğerine göre daha çok hasar almış, tahribata uğramıştır.

Diğer iki âbidenin doğusunda bulunan (Ergin, 2003:8) Tonyukuk âbidesi 720-725 yıllarında kendisi tarafından dikilmiştir. Bu âbidede konuşan Vezir Tonyukuk yani kendisidir. Tonyukuk Göktürk hanedanının bilge veziridir. İki taştan oluşan Tonyukuk âbidesinin birinci taşında 35, ikinci taşında 27 satır bulunur (Ergin, 2003:8). Bu âbidede vezir Tonyukuk'un ağızından yaşanan olaylar, Göktürkler'in Çin esaretinden nasıl kurtulduğu, nasıl ve kimlerle mücadele edildiği ve kendisinin yapmış olduğu hizmetler anlatılmaktadır. Bu âbidede atasözleri, deyimler ve benzetmeler kullanılmıştır.

1.2. Divânü Lügatî't-Türk

Dîvânü Lügatî't-Türk, 11.yüzyıl Karahanlı döneminde, Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmıştır. Türkçe'nin bilinen ilk sözlüğü olan bu eser, İslâmi döneme geçiş niteliği taşımaktadır. Eserin adı "Türk lehçelerini toplayan kitap" anlamına gelmektedir (Ercilasun, 2014: XVII). Kaşgarlı Mahmud eserini 1072 yılında yazmaya başlamıştır. (Ercilasun, 2014: XX ve Sever 2017: 81). Eser o dönemde hâkim olan

Arapça dili kadar Türkçe'nin de güçlü ve yetkin bir dil olup Arapça ve Türkçe'nin eşit bir dil olduğunu göstermek amacıyla yazılmıştır. Dönemin alimlerinden olan Kaşgarlı Mahmud Arapça, Farsça, dönemin edebi dili ve Uygur yazısını çok iyi bilmektedir. Geniş bir bilgi birikimine sahip olan Kaşgarlı Mahmud eserinde 8000 civarında Türkçe kelimeye, dönemin Türkçe grameri hakkında bilgilere, gezip gördüğü Türk yurtlarının geleneği, göreneği, toplumsal yaşantısı ve Türk boylarının ağızları hakkında bilgilere yer vermiştir. Bunların yanı sıra Türk coğrafyasına ait şehir, kasaba, köy, akarsu, göl, dağ adları ve bunları gösteren bir harita da yer almaktadır. Eser tarih, coğrafya, halk hekimliği, halkbilimi, filoloji, etnoloji gibi birçok alanı içine alan zengin bir kaynaktır. Eserin yazıldığı dönem İslâmiyetin kabul edildiği dönemler olmasından ve Kaşgarlı Mahmud'un İslâm dinine mensup olmasından dolayı, eserin içinde Kur'an'dan alıntılar bulunmaktadır. Eserde anlatımı kolaylaştırmak ve anlam karışıklıklarını gidermek için aralarda atasözleri, hikmetler, şiiirler ve nesirlerden yararlanılmıştır. Eserin bugüne ulaşabilen tek nüshası İstanbul Fatih'deki Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nde Arapça eserler bölümünde bulunmaktadır (Ercilasun, 2014:XVII). Divânü Lügati't-Türk, sahip olduğu zengin içeriğiyle birçok alan için önemli bir referans kaynağı olarak kullanılmaktadır.

1.3. Kutadgu Bilig

Divânü Lügati't-Türk'ten başka Karahanlı dönemine ait olan bir diğer eser de Kutadgu Bilig'dir. Kutadgu Bilig, Türklerin İslam Medeniyet dairesinde meydana getirdikleri bir eser olup (Sever, 2017:114) Yusuf Has Hacib tarafından yazılmıştır. Eser Karahanlı hükümdarı

Tabgaç Buğra Han'a sunulmuş; bu eserle Yusuf, "Has Hacib" ünvanını kazanmıştır (Köprülü, 1980:165). 'Kutadgu' saadet veren, padişahlara layık, şahane anlamına gelirken; 'Bilig' bilgi anlamına gelir (Köprülü, 1980:165). Dolayısıyla eserin adı mutluluk veren bilgi, saadet veren bilgi veya padişahlara layık bilgi anlamlarına gelmektedir. Eser insana her iki dünyada da (ahiret dünyası ve şu an yaşadığı dünya) mutlu olabilmesi için gereken bilgiyi vermek amacıyla yazılmıştır. Eser 85 bap ve 6520 beyitten oluşmuş, mesnevi tarzındadır. Karahanlı Türkçesiyle yazılan eser, allegorik bir eserdir. Eserin yapısını dört kişinin karşılıklı konuşmaları oluşturmaktadır. Konuşmaların konusunu ise saadetli olmak için yapılması gerekenler oluşturur (Dilâçar, 2020:71). Eserde yer alan kişilerin her biri bir değeri temsil etmektedir. Bunlar şu şekildedir: Kün Togdı bir hükümdar olup doğru yasayı; Ay Toldı bir vezirdir ve saadeti; Ögdülmüş vezirin oğlu olup, anlayışı; Ogdurmuş ise Ögdülmüş'in kardeşi ya da akrabası olup, ahireti temsil etmektedir. Kutadgu Bilig vezin ve nazım şekli bakımından Firdevsî'nin Şahnamesine benzemektedir (Köprülü, 1980:1709). Eserin bilinen üç nüshası vardır. Bunlar Herat, Mısır ve Fergana nüshalarıdır. Kutadgu Bilig'in bu üç nüshası Reşit Rahmeti Arat tarafından tek bir kitap haline getirilerek 1947'de yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır (Sever, 2017:118). Eserin toplanıp tek bir kitap halinde yayınlanması, Türk dili ve Türk kültürü alanlarında yapılmış önemli bir faaliyettir.

1.4. Atabetü'l-Hakayık

Atabetü'l-Hakayık, 12. yüzyıl Karahanlı döneminde, Edip Ahmet

Yükneki tarafından yazılmıştır. Kaşgar dilinde Uygur harfleriyle yazılan eser, Karahanlı Beylerinden Muhammed Dâd İspehsalar Bey'e sunulmuştur. Bir ahlâk kitabı niteliği taşıyan eserin içeriğinde ahlâkın ilkeleri, ideal insanın nasıl olması gerektiği açıklanmıştır (Çevikbaş, 2021:25). Bireylerin terbiye edilmesinde yol gösterici, öğüt verici bir eser olmasından dolayı nasihatname özelliğini de taşımaktadır. İslami dönem eserlerinden biri olan Atabetü'l Hakayık, içinde ayet ve hadislerden yararlanılmıştır. Eserin bilinen dört nüshası vardır. Bunlar Semerkand, Ayasofya, Topkapı ve Uzunköprü nüshalarıdır (Yükneki, 2019:28-32). İslâmi döneme geçiş eserlerinden olan Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık yazıldığı dönemde aynı kaynaklardan beslenmiş olmalarından dolayı içerik olarak birbirlerine benzemektedir. Her ikisinde temel alınan kaynak Kur'an-ı Kerim ve hadislerdir. Birbirlerine benzeyen bu eserleri ayıran nokta, Kutadgu Bilig'de felsefi ağırlıklı bireyi terbiye etme odaklı bir yaklaşım hâkim iken; Atabetü'l-Hakayık'ta dini ideoloji hâkim olmasıdır (Köprülü, 1980:177). Kutadgu Bilig'deki felsefi yaklaşım bireyin aklını ve sahip olduğu bilgisini erdemli insan olmaya kullanmasını söylemekteyken; Atabetü'l-Hakayık'taki dini ideolojik yaklaşım ise bireyin aklını ve bilgisini İslâmi esaslarla birlikte kullanıp, bu şekilde ideal insan profiline ulaşılacağını söylemektedir.

1.5. Uygur Metinlerinden İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade ve Altun Yaruk

İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade adlı hikâye, Uygur dönemine ait bir eserdir. Eser, Sanskritçeden Çince ve Tibetçeye, Çince'den de Uygur Türkçesine çevrilmiştir (Sever 2017:72). Eser,

akıllı ve iyi huylu bir şehzade ile bunun tam tersi olan kötü huylu bir şehzade etrafında şekillenmektedir. Hikâyenin konusunu iyi düşünceli şehzadenin çevresindeki canlılara faydalı olmak, onlara yardım edebilmek için değerli bir mücevheri aramaya çıkması oluşturmaktadır.

Çalışmada ele aldığımız bir diğer Uygur metni ise Altun Yaruk'tur. Eser Sanskritçe yazılarak Çinceye çevrilmiş, Çince'den de Uygur Türkçesine çevrilmiştir (Gürsoy, 2019:8). Eser bir öğreti kitabıdır. Burkancılığın esaslarını, fikir yapısını ve Budha'nın konuşmalarını içeren eser, on kitap ve otuz bölümden oluşmaktadır (Gürsoy, 2019: 9). Eserin bilinen iki nüshası vardır. Ayrıca eserin içinde öğretilerin yanı sıra şiir ve hikâyeler de bulunmaktadır.

Sözü edilen yazılı kaynakların içeriğinde Türk boylarının yaşantısı, gelenekleri, göreneklere, inanç yapıları, ağız özellikleri vb. hakkında önemli bilgiler bulunmasından dolayı kaynaklar, Türk dünyası içinde özel bir yer teşkil etmektedir. Eserler özellikle yazıldığı dönemin inanç yapısını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Orhun Âbideleri'nde gök tanrı inancının izleri görülürken; geçiş dönemi eserlerinde İslâm dini; Uygur dönemi metinlerinde ise Budizm temelli bir dini yapı görülmektedir. Eski Türk toplumları totemist, şamanizm vb. inançlar altında yaşamlarını sürdürürken zaman içerisinde yerleşik hayata geçip, farklı milletlerle etkileşime girmeleri sebebiyle inanç yapılarında da köklü değişimler meydana gelmiştir. Öyle ki Yusuf Has Hacib ve Edip Ahmet Yükneki eserlerini yazarken temel amaçları, İslâmiyetin getirmiş olduğu gereklilikleri, hayat tarzı değişen Türk toplumlarına layıkıyla anlatmaktır. Ayrıca

Uygur metinlerinde de Budizm dininin esasları anlatılmakta, Buda'nın sözlerine, konuşmalarına eserlerde yer verilmektedir. Türk toplumlarına ideal insan profiline ulaşma yolunda yol gösterici bilgiler vermişlerdir. Türk kültürünün ilk yazılı kaynakları eski Türk toplumlarının dünya görüşünü, hayat tarzını, inanç yapısını yansıtmıştırdan dolayı, bugün Türk kültürü hakkında bilgi edinmek için başvurulan temel kaynaklardandır.

2. Eserlerde Yer Alan Bilgi ve Bilgili Olmanın Fazileti

Toplumsal yaşam içinde bilgi kavramına ve bilge kişiye çok önem verilmiştir. Türk toplumlarında her zaman bilge bir kişi bulunmakta, yeri geldiğinde bu kişiden fikirler alınmaktadır. Ayrıca eski Türk Devletlerine bakıldığında kağanların karar alırken danıştığı ve yanında bulundurduğu bir bilge devlet adamı vardır. Bu açıklamaya örnek olarak Göktürk Devleti'nin veziri Bilge Tonyukuk verilebilir. Bilgili olma, bilgiyi akıllıca kullanma, bilgisizlikten kaçınma toplumsal yaşam içinde bireye verilen nasihatlerden biri olup atasözlerimize de yansımıştır. “Bilmezsen bilene sor”, “bilmemek değil öğrenmemek ayıp” (Çobanoğlu, 2004:147) atasözleri Türk dünyası içinde ortak olan bilgili olmayı öğütleyen atasözlerindedir. Orhun Âbideleri, Divânü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık ve Uygur metinlerinde bilginin insana yararı, bilge kağanlar, bilgili kişiler, bilgisizlikten kaçınma gibi bilgi hakkında birçok hususa yer verilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde kaynaklarda yer alan bilgiyle ilgili hususlar ortak başlıklar altında ele alınacaktır.

2.1. Her Şeyin Başı 'Bilgi'dir

Kaynaklarda her şeyin başının bilgi olduğu vurgulanır. Atabetü'l-Hakayık'ta bilgi insanı saadete ulaştırın bir araç olarak görülmüştür. AH/83,84 “Bilgiyle bulunur saadet yolu; Bilgi bil, bul saadet yolunu” (Yükneki, 2023: 8.) Kutadgu Bilig’de KB/208,215 “Bütün iyilikler bilgiden gelir, Bilgiyle göğe bile yol bulunur ; Anlayış ve bilgi iyi şeyler, Bulursan kullan da uçup göğe er” (Hacib 2018:37-38) dizelerinde her iyi şeyin başında bilginin olduğu ve bilgi insanı yükselten, bir nevi saadete erdiren bir araç olduğu anlatılmaktadır. Gerek Kutadgu Bilig’de gerekse de Atabetü'l-Hakayık'ta bilgi insanı yücelten, saygınlık kazandıran, toplum içinde mertebesini artıran bir unsurdur. Buna örnek olarak Atabetü'l Hakayık'tan şu dizeler verilebilir: AH/100,101 “Bilgiden başka yararlı ne var ; Bilgiyle âlim yukarı yükseldi” (Yükneki, 2023: 9). Kutadgu Bilig’de ise şu dizeler bu duruma örnektir: KB/289 “İnsan akılla değer bulur, yücelir ; Bu ikisiyle saygınlık kazanır” (Hacib, 2018: 43). Her şeyin başında olan bilgi insana insan olduğunu anlatan, ne için bu dünyada olduğu, ne yapması ve ne yapmaması gerektiğini öğretir. Atabetü'l Hakayık'ta şu dizeler yer alır: AH/93 “İnsan bilgiyle insan olmuştur” (Yükneki, 2023:8). KB/260 “Bilgi dünyada her şeyden üstündür, bilgisiz denirse insana sövgüdür” (Hacib, 2018:41). Kutadgu Bilig’de yer alan bu dizeler insanın, insan olma yetisini bilgi ile kazandığını ve bilginin dünyadaki her şeyden üstün olan bir değer olduğunu vurgulamaktadır.

Bilgi sahibi insanın her şeye gücü yeter. İnsan dünyada istediği her şeye bilgi sayesinde erişir ve yine bilgi sayesinde bir işi yapmanın en uygun yolunu bilir. AH/113 “Bilgili kişi her işin olurluğunu bilir”

(Yükneki, 2023:10), KB/302, 1253 “Yağız yere insanoğlu elin değırdirdi, Bilgiyle her şeye gücü yetti ; Tanrı kime verirse akıl, anlayş ve bilgi, Bütün arzularına ulaşır onun eli” (Hacib, 2018:44-112) dizeleri bahsettiğimiz açıklamaya örnek olarak verilebilir. Bilgi ile her işi bilen, bilinçli olan insan yaptığı işten pişmanlık duymaz, aksine bilgiyle yapılan iş insana mutluluk verir. AH/114 “Bilerek yapar işini ve pişman olmaz” (Yükneki, 2023:10), KB/1814“Bilgi bilirse günden güne artar mutluluğı, Nice küçük olsa da olur ulu” (Hacib, 2018:151). Ayrıca Kutadgu Bilig’de yer alan bu dizeler, edinilen bilginin insana mutluluk verdiğini söylemektedir. Kutadgu Bilig ve Atabetü’l-Hakayık’tan örnek verdiğimiz dizelerde yer alan bilgi, dini bir bilgidir. Dini bilgi ile saadete erişme, mutlu olma, her şeyi başarma gücü elde edilebileceğı anlatılır. 11. yüzyıl ve 12. yüzyıl dönemi Türk toplumlarının İslâmiyeti benimsemeye başladığı dönemlerdir. Bu dönemde yazılmış olan Kutadgu Bilig ve Atabetü’l-Hakayık eserlerinde İslâm dinini topluma öğretme amacı güdülmüştür. Eserlerde yer alan dini bilginin kaynakları Kur’an-ı Kerim ve hadislerdir. Kaynaklardan elde edilen bilgiler yaratıcı ve onun elçisinin sözleri, öğütleri olmasından dolayı kutsal ve doğru kabul edilmektedir. Bu sebeple bireye erdemli ve ideal insan olma yolu anlatılırken dini bilgiye başvurulmuştur. DLT’de bilgi ve bilgili olmanın yer aldığı bölümlere baktığımızda, Kutadgu Bilig ve Atabetü’l-Hakayık’ta olduğu gibi, sahip olunması gereken, olmazsa olmaz bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014). Türk toplumları içinde her işin bilgiyle yapılması gerektiğı, bilginin ne derece önemli olduğu gibi konulara

değınılmıştır.

2.2. İnsan ‘Bilgi’yi Nerede ve Ne Zaman Olursa Olusun Öğrenmelidir

Kaynaklarda bilgi, öğrenilmesi gereken elzem bir değerdir. Nerede olursa olsun bilginin peşinden gidilmeli, onu öğrenmek için çaba sarfedilmelidir. Atabetü’l-Hakayık’ta Hz. Peygamberin bir hadisinden yararlanılarak bilgiyi aramanın, peşinden koşmanın gerekliliği anlatılmıştır. AH/103,104 “Bilgi edin, usanma, bil ki o Hak resulü, Bilgi kimde ise gidip alınız dedi” (Yükneki, 2023:9). Divânü Lügati’t-Türk eserinde bilge kişinin tanımı verilirken daha iyi anlaşılması için şiir parçasından yararlanılmıştır. Bu şiir parçasında bilge kişinin sözünün dinlenilmesi gerektiği ve onun erdemlerinin, bilgilerinin öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. şiir parçası şu şekildedir: DLT “bilge erig edgü tutup sö.zin işit erdemini öğrenipen ışka süre; Âlim, akıllı ve bilge kişiyi iyi tut ve sözünü dinle. Onda bulunan edep ve erdemi öğren ve öğrendiklerini kullan” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014:185). Divânü Lügati’t-Türk’te yer alan bir başka şiir parçasında ise kişiye nefsinden bilgisizliği atması gerektiği nasihati verilmektedir. İnsan aklını kullanarak bilginin peşinden gitmelidir. şiir parçası şu şekildedir: DLT “oglum öğüt algıl bilgisizlik kite.r, talka.n kimnin bolsa anar bekmes kata.r ; Ey oğlum! Öğüdü al ve nefsinden boşluğu (cehaleti) uzaklaştır. Kavutu olan ona pekmez katar. Bunun gibi akllı olan da öğüdü kabul eder” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 191).

Bilgi insana Tanrı tarafından verilmiştir. Kendiliğinden gelen bir yeti olmayan bilgi, insanın büyüme sürecinde edinebildiği bir değerdir. İnsan aklını kullanarak bilgiye ulaşır. Kutadgu Bilig’in bir

bölümünde Kün Togdı Ögdülmiş'e insanın bilge olarak mı doğduğunu sorar. Ögdülmiş ise hakana şu cevapları verir: KB/1823, 1824 "İnsan küçükken bilgi öğrenir, Büyüyünce bundan ötürü dileğine erişir ; Bilgi, erdem, iyi tavır ya da davranışı, Kişi öğrenir bundan ötürü düzelir işi" (Hacib, 2018:151) KB/1680,1681 "Bilgisiz doğar insan, sonradan öğrenir, Bilgi edinince işinde başarılı olur ; Anadan doğan bilgisiz doğar, Bilgi öğrenir ve öylece değer kazanır" (Hacib, 2018: 142). Dizelerinde bilgili olmanın sonradan edinilen bir süreç olduğu görülmektedir. Ayrıca bu durum DLT'de yer alan bir atasözünde de görülmektedir. DLT "Ogla.n biligsiz ; Çocuklarda akıl yoktur" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 166). Bu atasözünde çocukların bilgisiz olduğu, büyüme süreçleri içinde bilgi edinileceği anlatılmaktadır.

Divânü Lügati't-Türk'te yer alan bir şiir parçasında bilgi öğrenirken kibirli olunmaması, insanın bilgiyi öğrenmek için talepte bulunması gerektiği anlatılır. DLT "erdem tile öğrenipen bolma küwe.z, erdemsizin ögünse enmegüde ene.r ; Hikmet ve ilmi iste ve onu öğren öğrenmekte kibir gösterme. Öğrenmeden edep ve hikmet iddia eden kimse imtihan sırasında şaşırır" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014:115). Atabetü'l-Hakayık'ta yer alan bir dize de ise bilgili insanın her zaman bilginin peşinden gittiği, doğru yolun bu olduğu anlatılmaktadır. AH/105 "Bilgili, bilginin peşinden gider" (Yükneki, 2023: 10).

2.3. 'Bilgi' İnsana Gereklidir

Bilgi, insana gerek bu içinde yaşadığı dünyada, gerekse de ahiret hayatında en gerekli şeydir. İnsan bilgi sayesinde doğru yola,

mutluluğa ulaşır. Bilgi kimi zaman insana yol gösteren bir rehber, karanlıkta önünü aydınlatan bir ışık, kimi zaman da onu dış tehlikelere karşı koruyan bir giysi rolündedir. KB/ 321 “Bilgiye bilgisi olur giysi, aş” (Hacib, 2018:45). Giysi kişiyi dış tehlikelerden, başka insanlardan koruyan bir nesnedir. Bu dizelerde ise bilgi giysiye benzetilmiş, bilginin de insanı giysi gibi koruduğu anlatılmak istemiştir. KB/288 “Akıl karanlık gecede meşale gibidir, Bilgi seni aydınlatan ışıktır” (Hacib, 2018:43). Bu dizelerde bilgi ışığa benzetilmiş, ışık gibi karanlık gecede insanın yolunu aydınlattığı anlatılmıştır. KB/3223 “Bilgiyle yaklaş Tanrı ibadetine, Bilgi mühür vurur cehennem kapısına” (Hacib, 2018:248). Kutadgu Bilig’de yer alan bu dizelerde insanın ahiret hayatında saadete erişebilmesi için bilgiyi kullanması gerektiği anlatılmak istenmiştir. Bilgi çok güçlü bir araçtır, sahip olduğu güçle cehennem kapısını bile kapatabilmektedir. AH/121 “Bilgiyle bilinir yaratan Tanrı” (Yükneki, 2023:10). Atabetü’l-Hakayık’ta yer alan bu dize insan sahip olduğu bilgi ile Tanrı’yı bilebileceği anlatılmıştır. KB ve AH’ta yer alan bu iki dizelerde anlam bütünlüğü oluşturulursa, insan sahip olduğu bilgi ile Tanrı’ya ulaşır ve yine bilgi sayesinde karanlıkta kalmaktan, tek başına olmaktan kurtulur.

Bilgi insanı insan yapan bir değerdir. İnsan için gerekli olan temel gereksinimler bilgiye benzetilmiştir. AH/89,90 “Kemikte ilik gibidir insana bilgi ; Kemiğin ilik, insanın akıldır süsü” (Yükneki, 2023:8). Atabetü’l-Hakayık’ta yer alan bu dizelerde bilgi kemikteki iliğe benzetilmiştir. İlik kemik için olmazsa olmaz bir yapıdır. Bilgi de kemikteki ilik kadar insan için önemli olan bir değer olduğu

anlatılmak istenmiştir. KB/972 “Bilgili sözü yere su gibidir, Akıtınca suyu yer nimet verir” (Hacib, 2018:92). Dizesinde bilgi yaşamın kaynağı olan suya benzetilmiştir. Su insan ve doğa için en önemli yaşam kaynağıdır. Suyun olduğu yerde bolluk, bereket vardır. Bilgili insanın sözü su ile birleştirilmiş, olduğu yere su gibi bolluk, bereket getireceği anlatılmıştır. Ayrıca bilgi insanı kötülöklere, hastalıklara, olumsuzluklara karşı koruyan bir ilaç kadar önemlidir. KB/156 “Bilginin anlamını öğren bak ne der, Bilgili olandan hastalık gider” (Hacib, 2018: 34). Kutadgu Bilig’de yer alan bu dizede bilgi ilaca benzetilmiştir. İlaç insanı hastalıklara karşı tedavi eden bir araçtır. Hastalığın sebebi bilgisizlik olduğundan, tedavisi de bilgili olmaktır.

2.4. ‘Bilgi’ En Değerli Şeydir

Bilgi insan için değerli bir hazine gibi görölmüştür. Bundan dolayı toplum içinde bilgili kişi ve bilgisiz kişi bir tutulmamıştır. Bilgi ve bilgili kişinin değeri Atabetü’l-Hakayık’ta şu satırlarda belirtilmiştir: AH /86,87 “Bu cahil, bilgisiz, değersiz akçe gibi ; Bilgiliyle bilgisiz nasıl denk olur” (Yükneki, 2023:8). Bunun yanı sıra toplum içinde bir bilginin bin bilgisizden daha değerli göröldüğü eserde yer alan şu dizede geçmektedir: AH/97,98 “Bilgili biri bin bilgisize ; Denktir, bilginin ağırlığını tartana göre” (Yükneki, 2023:8). Atabetü’l-Hakayık’ta yer alan bu satırlar, bilgili kişinin toplumsal yaşam için özel bir değere sahip olduğuna örnek olarak verilebilir.

Kutadgu Bilig’de bilgi değerli bir inciye benzetilmiştir. KB/211, 212 “Kişi gönlü dipsiz deniz gibidir, Bilgi dibinde yatan incidir ; Denizden çıkarmazsa inciye kişi, İster inci olsun ister çakıl taşı” (Hacib, 2018:38). İnci denizin derinliklerinden çıkarılan değerli bir

hazinedir. İnsan sahip olduğu inci ile büyük bir zenginliğe, servete kavuşur. Eserden vermiş olduğumuz bu dizelerde bilgi inciye benzetilerek, sahip olduğu değer ortaya konulmaya çalışılmıştır. Denizin dibinde bulunan inci insan tarafından çıkarıldığında sahip olduğu değere kavuşur. Bilgi de inci gibi kullanıldığında değerini, zenginliğini gösterir. Aksi halde bilgi kullanılmadığında sahip olduğu değer pek bir önemi kalmamaktadır. KB/4508 “Bütün erdemleri tam olarak öğret oğluna, Mal sahibi olur bu erdemlerle” (Hacib, 2018:338). Erdem doğru bilgi ile edinilen bir fazilettir. Kişi sahip olduğu bilgi ve ahlâkı kullanarak erdemli olur. Eserde yer alan bu satırlarda erdemın gelecek kuşaklar için bırakılacak önemli bir miras olduğu anlatılmaktadır. İnsan erdemli olmayı yani bilgili ve ahlâklı olmayı çocuklarına öğretmek en iyi yatırımı yapmaktadır. KB/470,472, 473 “Aklın kıymetini yine akıllı bilir, Bilgenin sattığını bilgili alır ; Bilginin kıymetini bilgili bilir ; Nereden bilsin deli bilginin değerini, Bilgiyi nerede bulsa alır bilgili” (Hacib, 2018: 55-56). Bu satırlarda bilginin değeri ve onun sahip olduğu değeri yalnız bilgili kişilerin anlayabileceği anlatılmıştır. Bilgili kişi ben biliyorum diyen biri değildir. Bilgili kişi öğrenmeye her zaman hevesli, öğrenmek için çabalayan kişidir. Bilginin peşinden giden bilgili kişi anlatımına Atabetü'l-Hakayık'ta da rastlanılmaktadır. AH/105,106 “Bilgili bilginin peşinden gider ; Ey dost, bilginin tadını bilgili bilir” (Yükneki, 2023:10). Bu satırlarda bilginin değerinin herkes tarafından bilinmeyeceğini, sadece tadına varanların onun kıymetini anlayacağı anlatılmak istenmiştir.

2.5. Devleti Yöneten Kağanlar/Hükümdarlar 'Bilgili' Kişilerdir

Türk devletleri Tanrı tarafından verilen kutla, kağanlar tarafından yönetilmektedir. Kut, Tanrı tarafından verilen devleti yönetme yetkisidir. Tanrı tarafından sadece kut verilmekte kalmayıp bilgi de Tanrı tarafından verilmiştir. Verilen kutun korunabilmesi için bilginin kullanılması gerekmektedir (Aydemir, 2013: 809), bu nedenle Türk devletini yöneten kağanlar için bilgi önemli bir değerdir. Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan ve Türk adının ilk geçtiği tarihi bir belge niteliği taşıyan Orhun Âbideleri'nde kastedilen bilgi kut bilgisi, devleti yönetme bilgisidir. Buna bağlı olarak Kül Tigin ve Bilge Kağan Âbidelerinde devleti yöneten kağanın bilgili bir kağan olduğu yani kut bilgisine sahip biri olduğu anlatılmıştır. KTÂ Doğu Cephesi/3 “Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruku yine bilgili imiş tabîî, cesur imiş tabîî. Beyleri de milleti de doğru imiş” (Ergin, 2003:14). Kül Tigin âbidesinde yer alan bu satırlarda o dönemdeki ilk Göktürk kağanından bahsedilmektedir. Devleti yöneten kağan, Tanrı tarafından verilen kutla kutsanmakla kalmayıp, aynı zamanda bilgiyle de donatılmıştır. Bilgili olan kağan satırlarda belirtildiği gibi cesur olma özelliğine de sahiptir. Bilgi sahibi olan kağanın verdiği buyruklarda bilgi doludur. Bilgili olan kişi attığı adımları, verdiği kararları ince düşünen, boş yere hareket etmeyen kişidir. Ayrıca sadece kağan değil, onunla birlikte beyler ve halk da bilgilidir. Kül Tigin âbidesinin doğu cephesinde yer alan KTÂ Doğu Cephesi/23 “...beslemiş olan bilgili kağanınla...” (Ergin, 2003: 17) satırında geçen bu ibare, o dönemde halkını doyurup, giydiren, fakir halkı zengin eden, halkı kalkındıran kağana bilge dendiğini anlatmaktadır. TÂ II. Güney Cephesi /4 “İltiriş Kağan bilici olduğu için..” (Ergin, 2003: 41)

Tonyukuk âbidesi ikinci taşın güney cephesinde yer alan bu ibareyle İltirîş Kağan'ın bilgili bir kağan olduğu belirtilmiştir. Bu duruma, diğer bir örnek olarak Bilge Kağan'ın adı da verilebilir (Ergin, 2003:23). Bilge Kağan halkını doyurup, giydiren, onları zengin yapan bir kağan olmasından dolayı bilge olarak isimlendirilmiştir. Bu bağlamda kut bilgisi, devleti/halkı yönetme bilgisi ve erki olarak değerlendirilebilir.

Divânü Lügati't-Türk'te Uygur hanının 'Kö.l Bilge Xa.n' şeklinde isimlendirildiğinden bahsedilmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 185). 'Kö.l Bilge Xa.n' akıllı göl gibi anlamına gelmektedir. Divânü Lügati't-Türk'te geçen bu bilgi 11. Yüzyıl Türk toplumlarında devleti yöneten kişilerin bilge kişiler olduğu ve bunlara bilgileri dolayısıyla bilge ünvanı verildiğini göstermektedir.

Kutadgu Bilig'de Kün Togdı adlı hükümdar tanıtılırken bilgili bir kişi olduğundan bahsedilmektedir. KB/408,410 "Bilgili bir beydi akıllıydı çok, Kötüye ateş olmuştu düşmana yokluk ; O böyle bir beydi bu bilgisiyle, İşini düzenledi ve böyle yaşadı" (Hacib, 2018: 51). Hükümdarın bilgili bir insan olduğunun anlatıldığı bu dizelerde, bilgiyle işlerini yaptığı ve kötülüğü, düşmanı sahip olduğu bilgiyle alt ettiği anlatılmaktadır. Bilginin düşmanı bilgisizliktir. İnsan bilgiyi kullanarak düşmanını, kötülüğü yener. Hükümdarın sahip olduğu özellikler anlatılırken, insanlara da devleti yöneten kişinin böyle bilgili olması gerektiği nasihati verilmektedir. KB/218, 224, 1951, 1952, 1968 "Anlayışla tuttu dünyası tutan, Bilgiyle hüküm sürer halkı yöneten ; Dünyayı elde tutmak için anlayış gerek, Halkı yönetmek için bilgi gerek ; Hem akıllı hem bilgili olması gerek ; Bilgiyle beyler halka

baş oldu, Akılla il gün işini işledi ; Halkını bilgiyle yönetir beyi, Bilgisi olmazsa işe yaramaz akılı” (Hacib, 2018: 38-161-162). Kutadgu Bilig’de yer alan bu dizelerde halkı yönetmek için gereken en önemli şeyin bilgi olduğu vurgulanmıştır. Devleti yöneten kişinin sahip olması gerektiği meziyetlerin sıralandığı bu bölümde, her şeyin başı bilgili olmakla ilişkilendirilmiştir.

Kutadgu Bilig ve Orhun Âbideleri’ndeki bilge devlet adamı anlatımları, Atabetü’l-Hakayık’ta da görülmektedir. Muhammed Dad İspehsâlâr Bey’e sunulan Atabetü’l-Hakayık içinde devletin yöneticisi olan İspehsâlâr Bey’in övüldüğü bir bölüm vardır. Muhammed Dad İspehsâlâr Bey’in bilgili, anlayışlı, cömert ve kerem sahibi biri olduğundan bahsedilmiştir. AH/47,48 “O akıl, anlayış, bilinç mekânı ; Bilgi ocağı ve fazilet kaynağıdır” (Yükneki, 2023: 5). Edip Ahmet Yükneki, Yusuf Has Hacib gibi ideal devlet adamı tipinin her şeyden önce bilgi sahibi olduğunu belirtmektedir. Onlara göre devlet adamı ideal bir kişi olursa, toplumda bu sayede ideal kişi konumuna erişebilecektir. Yazıtlarda bahsedilen ideal devlet düzenin, bilgili yönetici ve bilgili bir toplumla mümkün olduğu anlatılır.

Uygur dönemi meitnlerinden olan İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade adlı hikâyede ise bilgili yönetici durumuna örnek olarak şu satırlar geçmektedir. “Baranas ülkesinin mihracesi çok akıllı ve iyi idi. Halkı iyi kanunlarla ve adaletle idare ederdi” (Ercilasun, 1985: 102). Bu satırlarda ülkeyi yöneten Baranas hükümdarının iyi, akıllı ve halkını iyi yöneten bilgili bir kişi olduğu anlatılmaktadır. Altun Yaruk metninde ise bilgi sahibi, bilge kişi olarak Tanrı Buda’dan eserin birçok yerinde bahsedilmiştir.“Ötrü

bilge biliglig t(e)ñri t(e)ñrisi burhan kızına inçe t p y(a)rılıkadı; Sonra bilgili Tanrılar Tanrısı Buda kızına Şöyle buyurdu / Kim ol ratnapuŐpi atl(ı)g t kel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan ulug y(a)rılıkan u ı k nj l  ze... ; O RatnapuŐpi adlı tam bilgili Tanrılar Tanrısı Buda yüce merhametli g nl  ile... / Anta  tr  t kel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan ol Őirikini kut t(e)ñri hatunun  ge alkayu in e t p y(a)rılıkadı; Ondan sonra tam bilgili Tanrılar Tanrısı Buda o kutlu Őirikini Tanrı Hatunu methederek Şöyle deyip buyurdu” (Gürsoy, 2019: 64-66-116). Altun Yaruk’tan örnekler verdiğimiz bu satırlarda Buda en bilgili kişi olarak anlatılmıştır. Eser tam bilgili olan Buda’nın konuşmaları üzerine ilerlemekte, böylece onun sahip olduğu değerli ilkeler aktarılmaktadır.

2.6. Devlet Yönetimine Katkıda Bulunan ‘Bilge’ Devlet Adamı

Türk h kimiyet anlayışına göre devletin yükselebilmesi için sadece kağanın değil, devleti yönetmede yetkisi olan beylerin de bilgili olması gerekmektedir (Yılmaz, 2014:242). Orhun  bidelerinden K l Tigin  bidesinde yer alan Şu satırda, kağanın bilgili olması anlatılırken beylerinde bu sayede doğru olduğu anlatılmaktadır. KT  Doğu Cephe /3 “Beyleri de milleti de doğru imiş” (Ergin, 2003:14). Kağan ve beyler bilgi sahibi olduğunda bunlarla birlikte halk da bilgiyle donatılacaktır. Bu sayede ideal devlet düzenine ulaşılabilir.

Bilge devlet adamı denildiğinde akla ilk Bilge Tonyukuk gelmektedir. Bilge Tonyukuk Göktürk döneminde yaşamış ve yaşadığı dönemde kağanlara zengin bilgi birikimiyle hizmet etmiş bir vezirdir. Yazılı kaynaklarımız içinde Tonyukuk  bidesi o dönemde yaşanılan olayların onun ağzından anlatıldığı bir kaynaktır. T  I. Doğu Cephesi/

6 “ ... Ondan sonra Tanrı bilgi verdiği için kendim bizzat kağan kıldım” (Ergin 2003: 36). Bu satır Tonyukuk’un devlet yönetiminde bilgisi ile önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

TÂ I. Doğu Cephesi/ 7 “Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan ile beraber İltiriş Kağan olunca güneyde Çini, doğuda Kıtayı, kuzeyde Oğuzu pek çok öldürdü. Bilicisi, yardımcısı bizzat bendim” (Ergin 2003: 36-37). Bu satırlarda Tonyukuk’un o dönemki kağanlar ile birlikte seferlere katıldığı anlatılmaktadır. Kağana yardım eden kişinin kendisi olduğunun altını çizer. Kağanlar karar alma sırasında, bir iş yapma esnasında muhakkak bilge devlet adamlarından yardım almışlardır. Devlet adamının bilgisine güvenilmiş, talimatları dolayısıyla kararlar alınmıştır. Bu duruma örnek olarak TÂ I. Güney Cephesi/ 8 “Kağanım benim kendimin. Bilge Tonyukukun arz ettiği maruzatımı işitiverdi. Gönlünde sevk et didi” (Ergin, 2003: 37) satırı verilebilir. TÂ I. Güney Cephesi /3 “Azıcık Türk milleti yürüyormuş; kağanı cesur imiş; müşaviri bilici imiş..” (Ergin, 2003: 37) satırında yer alan bu ibare de devleti yöneten kişinin cesur olması ve ona yardım eden kişinin de bilgi sahibi bir kişi olduğundan bahsedilmektedir. TÂ II. Güney Cephesi/ 6 “İltiriş Kağan bilici olduğu için, cesur olduğu için, Çine karşı on yedi defa savaştı. Kıtaya karşı yedi defa savaştı, Oğuzla karşı beş defa savaştı. Onlarda müşaviri yine bizzat ben idim, kumandanı yine bizzat ben idim” (Ergin, 2003:42). İkinci taşa yer alan bu satırlar yapılan önemli savaşlarda Tonyukuk’un da yer aldığı görülmektedir. Bilgili kağanın yanında yer alan bilge devlet adamı mücadelelerden zaferle ayrılmıştır.

Divânü Lügati’t Türk’te âlim, akıllı ve bilge emîr anlamına

gelen 'Bilge Beg' adı kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 185). Kutadgu Bilig'de hükümdar Kün Togdı, devleti yönetmede kendisine yardımcı aramaktadır. Yardımcıdan beklediği meziyetler akıllı ve bilgili olmasıdır. Şu dizelerde bu durumdan bahsedilmektedir. KB/423, 427 "Bana gereken şimdi yetkin birisi, Akıllı, bilgili, kişiler başı ; Destek gerek beye yardımcılar, Akıllı, bilgili, bilge ilciler" (Hacıb, 2018:52). Diğer bölümde hükümdarın isteği üzerine Ay Toldı adında bir genç bulunmaktadır. KB/463 "Yiğit bir gençti tavrı uyumlu, Akıllı, bilgili, iyi gönüllü" (Hacıb, 2018: 55). Bu şekilde tarif edilen Ay Toldı hükümdarın isteğini duyunca onunla görüşmek için hazırlık yapmaya başlamıştır. Eserin ilerleyen bölümlerinde Ay Toldı sahip olduğu zengin bilgi birikimiyle insana doğru yolda ilerleme, mutluluğa ulaşma yolunda son derece önemli nasihatlar veren bilge bir yardımcıdır.

İyi Düşünceli Şehzade ve Kötü Düşünceli Şehzade hikâyesinde de diğer kaynaklarda olduğu gibi devleti yöneten hükümdara yardım eden bilgi sahibi beyler bulunmaktadır. Hikâyede, halka dağıtmak için hazineden altın almak isteyen iyi huylu şehzade, babasından izin ister. Babası şehzadeye izin verir ancak zamanla hazine tükenmekle karşı karşıya kalır. Bunun üzerine beyler hükümdara şunları söyler: "Bu sırada durumu öğrenen maiyeti ve bakanları hana şunları söylediler: Haşmetlim devlet ve kurumlarını zenginlik, servet ayakta tutar. Zenginlik tükenirse devleti ve kurumlarını nasıl sürdürürüz, efendim?" (Hamilton, 2020:34-35) Hikâyede yer alan bu satırlarda beyler hükümdara devletin geleceği için ikazlarda bulunmaktadır. Bu örnek Uygur döneminde de hükümdarların yanında bilgisi ile

yardımcı olan beylerin, bakanların bulunduğunu göstermektedir.

Bilge devlet adamı tipi sözlü kültür unsurlarımızda da görülmektedir. Bilen bir kişiye danışma işi atasözlerimize de yansımışken, Dede Korkut'ta sözlü kültür döneminde bilgisine danışılan, yol gösterici bir kişidir. Ayrıca hükümdara yol gösteren bilge kişiler destanlarımızda da yer almaktadır. Örneğin Uygur dönemi Oğuz Kağan destanında ona yol gösteren bilge bir kurt bulunmaktadır. Destanda, Oğuz Kağan'ın çadırına giren bir ışıkla ortaya çıkan gök tüylü ve gök yeleli kurt, Oğuz Kağan'a yapacağı seferlerde onun önünde yürümek istediğini söyler. Bunun üzerine Oğuz Kağan ve ordusu kurdu takip ederek hareket eder (Ercilasun, 1985:50). Kurt dışında destan içinde başka bilge kişiler de bulunur. Destanda, İdil Irmağını geçmek isteyen Oğuz Kağan'a, askerler içinde bulunan Uluğ Ordu Bey adında, akıllı bir bey yol göstermektedir. Ayrıca destanda Oğuz Kağan'ın nazırı olarak bulunan Uluğ Türük adında yaşlı, ak sakallı bir kişi bulunmaktadır (Ercilasun, 1985: 51). Uluğ Türük Bilge, Oğuz Kağan'ın yanında bulunan, engin bilgi birikimiyle ona öğütler veren devlet adamıdır. Gerek sözlü kaynaklarda gerekse de yazılı kaynaklarda yer alan devlet yönetimine katkıda bulunan bilge devlet adamı tipine, günümüzdeki devlet yönetiminde de görüldüğü söylenebilir. Devleti yöneten Cumhurbaşkanının yanında ona yardımcı olan, bilgisine danışılan Bakanlar bulunmaktadır. Böylelikle geçmişten günümüze kadar devam eden bilge devlet adamı tipi, kültürel süreklilik içinde varlığına devam etmektedir.

2.7. Toplum İçinde Yaşayan 'Bilge' Kişiler

Yukarıdaki bölümlerde Orhun Âbideleri'nde devleti yöneten kağan,

ona yardım eden bilge devlet adamı bilgili olursa halkın da bilgili olacağından bahsedilmiştir. Bilge kağanların, bilge devlet adamlarının bulunduğu toplumlarda, bilge insanlar da bulunur. Divânü Lügati't-Türk'te akıllı, yaşlı, deneyimli, halktan kişilere 'öge' ünvanı verilmektedir. Bu kavram açıklanırken şu örnek metin verilmiştir: "İskender Çin'e ulaştığı zaman Türk hakanı, onunla savaşmak üzere tamamen gençlerden oluşan bir birlik gönderdi. Vezir ona "Ona hep gençleri gönderdin; onların yanında savaşta tecrübeli ve yaşlı birisi de olmalıydı" dedi. Hakan, "Yaşlı mı?" anlamında öge der. Vezir de "Evet" cevap verir. Bunun üzerine yaşlı bir adam gönderir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 44).

Divânü Lügati't-Türk'te bilgili kişiler için "bilge" kelimesi kullanılmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 185). Bu kelime bilge, âlim, akıllı anlamlarına gelmektedir. Ayrıca toplum içinde yaşamış olan eski bilgeleri ifade ederken "Oza.kı bilge.le.r ; eski bilgeler" ibaresi kullanılmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014:166). Bilgili kişiyi ifade etmede bilge kelimesi haricinde "bügü" kelimesi de bulunmaktadır. Hatta bir ikileme olarak "bügü bilge" ibaresi vardır. Buna örnek olarak eserde bir şiir parçası verilmiştir: "biligni irdedim, bügü.ni üdürdüm, özümni adırdım, yalgıl atım yazlınu.r ; Hikmet ve ilmi istedim. Akıllı bilgeyi seçtim. İnsanlar arasında kendimi ayırdım. Bundan dolayı, ak yeledi atım bu iş için çözülmektedir" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014:446). Ayrıca bunların yanı sıra bilge kavramı çeşitli Türk boyları tarafından farklı kavramlarla da ifade edilebilmektedir. Oğuzların zeki, akıllı, bilgili âlime "yügrük bilge" dedikleri bilgisi eserde yer almaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014:368).

Kutadgu Bilig’de toplum içinde yaşayan bilge kişilerin bulunduğundan bahsedilir. Onların bilgisinin her şeyden üstün olduğuna ve insanlara yol gösterici olduklarına değinilir. KB/4341, 4344, 4347 “Başka bir topluluk da âlimlerdir, Onların ilmi halkın yolunu aydınlatır ; Çabala ilmini öğren bil bilgilerini, Yardımda bulun uzatma dilini ; Onların ilmi halka meşale, Meşale yanarsa şaşmazsın yolunu gece” (Hacib, 2018:325-326). Bilge kişiler bir topluma verilmiş en büyük ödüldür. Eserde bilge kişilerin toplum için gerekli olduğundan da bahsedilmiştir. KB/4346 “Olmasaydı dünyada bu âlim ve bilgiler, Dikilip bitmezdi yerden yiyecekler” (Hacib, 2018: 326).

12. yüzyıl Türk toplumsal yaşamı içinde bilge kişilerin bulunduğuna dair bilgilere Atabetü’l-Hakayık’tan ulaşabilmekteyiz. AH/125,126 “Bilgili sözü öğüt, nasihat ve edeptir ; Bilgiliyi hem Acem hem Arap övmüştür” (Yükneki, 2023:10). Bu dizeler toplumsal yaşam için insanlara öğüt veren ve nasihatlerde bulunan bilge kişiler olduğuna ve bu kişilerin farklı toplumlar tarafından övüldüğünü göstermektedir.

İyi Düşünceli Şehzade ve Kötü Düşünceli Şehzade adlı hikâyede de toplum içinde yaşayan bilge kişiler yer almaktadır. İyi huylu şehzade ileri gelenlere zengin olmanın yollarını sorar. İleri gelenler arasında bilge bir kişi vardır. Hikâyede bununla ilgili şu satırlar geçmektedir. “Ayrıca bilge ve yasaları bilen bir adam şöyle dedi: mal mülk edinme konusunda, insan okyanus ırmağına giderek gönlündeki arzuları yerine getirmeyi düşünürse ve burada eşî bulunmaz mücevher cintamani’yi bulursa bu dünyadaki tüm canlıların arularını yerine getirebilir” (Hamilton, 2020: 37). Toplum

içinde yaşayan bilge kişi sözünü ettiğimiz diğer kaynaklarda olduğu gibi yol gösterici öğütlerde bulunan bir rehber niteliği taşımaktadır. Hikâyede, bilge kişi şehzadeye kazanç sağlamak için en doğru yolu göstermektedir. Şehzadeye tehlikeli yolculuğunda kılavuzluk eden yaşlı ve gözleri görmeyen kişi, hikâyede bilgili kişiye verilebilecek bir başka örnektir. Hükümdar yolculuğunda şehzadeye eşlik etmek isteyen kişileri çağırır ve beş yüz kişi gelir. Beş yüz kişi ortak bir karar vererek deniz yolculuğunda tecrübeli olan, bilgisine güvendikleri seksen yaşında ihtiyar ve gözleri görmeyen bir adama başvurur (Hamilton, 2020: 42). İhtiyar, şehzadeye kılavuzluk etmeyi kabul eder ve birlikte maceraya atılırlar. Burada da diğer kaynaklarda olduğu gibi bilge kişiler doğru yolu gösteren, bilgisine ve tecrübesine güvenilen önemli kişilerdir. Bilge kişiler herhangi bir konuda bilgisine başvuru bir konuma sahiptir.

2.8. 'Bilgili' İnsan Yerinde ve Zamanında Konuşur

Bilge insan sadece bilgi sahibi kişi demek değildir. Bilge, bilgi sahibi olan ve sahip olduğu bu bilgiyi yerinde ve doğru zamanda kullanıp, faydalı işler yapan kişidir. Yazılı kaynaklarda bilgili kişinin bu özelliğini anlatan satırlar, dizeler yer almaktadır. Divânü Lügati't-Türk'te yer alan bir atasözünde bilgili insanın konuşmasında yanlış yapmadığı anlatılmaktadır. DLT "Ula bolsa yol azma.s bilig bolsa şç.z yazma.s. ; Arazide işaret olsa yol kaybedilmez insanda da akıl olsa konuşmada yanlış yapmaz" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014:44). Buna göre bilgili insan nerede, nasıl davranacağını bilen, akıllı bir kişidir.

Atabetü'l-Hakayık'ta yerinde ve doğru söz söyleyen bilgili kişiler için şu satırlar yer almaktadır. AH/117,118,119,120 "Bilgili

gerekli sözü söyler ; Gereksiz sözünü gömüp gizler ; Bilgisiz ne dese anlamadan söyler ; Onun kendi dili kendi başını yer” (Yükneki, 2023:10). İyi ve doğru işler yapabilmek için bilgi sahibi olmak kadar, bilgiyi kullanabilme beceresi de gereklidir. Bu satırlarda bilgili kişinin doğru zamanda doğru şeyi yaparak faydalı şeyler yaptığı anlatılırken; bir karşılaştırma yapılarak, bilgisiz kişinin bilmeden bir şeyler söyleyip yanlış işler yaptığı anlatılmaktadır.

Kutadgu Bilig’de ise bilgili kişinin yerinde ve zamanında konuşması gerektiğine dair şu satırlar yer alır. KB/994 “Bilginin boğazını ve dilini tutması gerek, Boğazını, dilini gözeten bilgiler gerek” (Hacib 2018:93). KB/1027 “Eğer konuşmazsan dilsiz der kişi, Çok söyleyenin adı geveze başı” (Hacib, 2018:96). Bu satırlar yerinde ve zamanında doğru söz söyleyen ve söylemeyen kişiye toplum içinde ne gibi adlar verildiğini anlatmaktadır. KB/971 “Bilgisiz dilini sıkı tutmalı, Bilgili diline güç vermeli” (Hacib, 2018: 92). Bu satırda bilgili kişi toplum içinde sözünü demekten kaçınmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bundan sonraki satırlarda bilgili kişinin ettiği sözün ne kadar gerekli olduğu ve onun sözünün ardı arkası kesilmeyeceği anlatılmaktadır. KB/972, 973 “Bilgili sözü yere su gibidir, Akıtınca suyu yer nimet verir ; Blgili kişinin sözü eksilmez, Akan duru pınarın suyu kesilmez” (Hacib, 2018:92). Bu satırlarda bilgili kişinin sözü pınarda akan suya benzetilmiştir. Suyun kesilmeden akışı ile bilgili insanın sözünün sonsuzluğu arasında ilişki kurulmuştur.

2.9. ‘Bilgisiz’, Cahil Kişiler

Bilgi ve bilgili olmanın öneminin anlatıldığı Orhun Âbidelerinde bilgisiz kağan ve bilgisiz toplumu anlatan ibareler de yer almaktadır.

Bilgisiz, cahil kişiler toplumu zarara sürüklediklerinden dolayı toplumsal yaşam içinde tasvip edilmeyen konumdadır. Geçmiş yaşantılardan çıkarılması gereken bir ders niteliğinde olan Orhun Âbidelerinde, bilgili kağan ve onun yaptığı iyi işler anlatıldığı gibi; bilgisiz kağanlara ve onların yaptıklarına da yer verilmiştir. Bilge Kağan âbidesinde bilgisiz kağanla ilgili şu satırlar yer almaktadır. BKÂ Doğu Cephesi /6 “Bilgisiz kağan oturmuştur, kötü kağan oturmuştur. Buruku da bilgisizmiş tabî, kötü imiş tabî. Beyleri, millet ahenksiz olduğu için” (Ergin, 2003: 24). Bu satırlarda kağanın bilgisiz oluşuyla devlet hâkimiyetinin kaybedildiği anlatılmaktadır. Bilgisiz kağan verdiği buyruklarla toplum tarafından kötü bir kağan olarak nitelendirilmiştir. Bilgili kağanın anlatıldığı bölümde kağan ve devleti yönetmede yardımcı olan beyleri bilgili olduğunda halk da bilgili olduyorsa; burada bilgisiz olan kağanla birlikte devleti yöneten beyler ve halk da bilgisiz olmaktadır.

Bilge Kağan âbidesinde bilgisiz kağan ve onun yaptığı faydasız davranışlar anlatıldığı gibi, toplum içinde yaşayan bilgisiz insanlara dair bir anlatım da bulunmaktadır. BKÂ Kuzey Cephesi/5 “Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakına varıp, çok insan öldün” (Ergin, 2003: 33). Bu satırda bilgisiz, cahil insanın yaptığı yanlış seçimler sonucunda kötü bir sona ulaştığı anlatılmaktadır. Bir nasihatname niteliği taşıyan Orhun Âbideleri, eski Türk toplumlarının yaptığı iyi ve kötü davranışları anlatarak, gelecek nesilleri bu konularda bilgilendirmektedir. Cahilliği sonucuyla ölen Türk milleti, tekrar aynı hataya düşmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Bilgisiz insan ve onun yaptığı yanlışların anlatımına Kül Tigin

âbidesinde de görülmektedir. KTÂ Doğu Cephesi/ 23 “Disiplinsizliğinizden dolayı, beslemiş olan bilgili kağanınla, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hale soktun” (Ergin, 2003:17). KTÂ Güney Cephesi / 25 “Bilmediğin için, kötülüğün yüzünden amcan kağan uçup gitti” (Ergin 2003:17). Bu satırlarda Türk toplumunun bilgisizliğinden dolayı yaptıkları ve yaptıklarının sonucunda ulaştığı kötü sonuçlar anlatılmıştır.

Kutadgu Bilig’de bilgili kişiler hakkında verilen bilgiler kadar, bilgisiz kişiler içinde birtakım bilgiler verilmiştir. KB/2449“Bilgililer gereklidir yapmak için bey işini, Hiçbir şeye yaramaz bilgisiz kişi” (Hacib, 2018:195). KB/2452 “Bilgisiz kişi kuru bir kalıptır” (Hacib, 2018:195). Bu dizelerde bilgisiz kişinin toplumsal yaşam içinde sahip olduğu konum görülmektedir. Bilgisiz insan bir işe yaramayan kuru bir kalıba benzer. KB/179 “Bilgisiz karanlıktadır bu belli, Yürü ey bilgisiz, bilgiden al nasibini” (Hacib, 2018: 35). Bilginin insanın önünü aydınlatan bir ışık olduğu eserde, bilgisiz kişi karanlığa hapsolmuştur. Kuru bir kalıp olan bilgisiz kişi, sonsuz bir karanlıkta kalarak hastalığa yakalanır. KB/157 “Bilgisiz kişiyi hastalık bulur, Tedavi edilmezse kişi tez ölür” (Hacib, 2018:34). Esere göre bilgisiz kişinin en büyük hastalığı cahil olmasıdır. Bu hastalığı tedavi eden en etkili ilaç ise bilgidir.

Kutadgu Bilig’de bilgisiz kişiler, bilgili kişiler tarafından hayvan sürüsüne benzetilmiştir. KB/1739 “Bilgisiz kişiler tam bir hayvan sürüsüdür (Hacib, 2018:146).” KB/985 “Bilgisize bilgeler hayvan der” (Hacib, 2018: 93). İnsan akıllı, düşünen bir varlık olması sebebiyle hayvandan ayrılmaktadır. Eserden örnek verdiğimiz bu

satırlarda bilgisiz kişi hayvana benzetilerek tıpkı onun gibi düşünme, akıl yürütme yetisini kullanmayıp bir hayvanla denk tutulduğu anlatılmak istenmiştir.

KB/1712 “Bilgisize devlet gelirse de, Duramaz bu devlet onunla birlikte” (Hacıb, 2018: 144). Bu satırda bilgisiz kişilerin de devleti yönetimine seçilebileceği ancak Bilge Kağan âbidesinde de görüldüğü gibi devleti yöneten bilgisiz kişiler verdiği yetkisiz buyurklarla devleti hazin bir sona sürükleyip, kaybettikleri anlatılmaya çalışılmıştır.

Diğer kaynaklarda olduğu gibi Atabetü'l-Hakayık'ta da bilgisiz kişi ve bilgisizlikle ilgili anlatılar yer almaktadır. AH/111,112 “Türlü kirler yıkanmakla arınır ; Cahilliklik yıkanmakla arınmayan bir kirdir” (Yükneki, 2023:10). Bu satırda cahillik bir kire benzetilmiştir. İnsan kirlerini temizlemeye çalışır ancak cahillikten, bilgiye ulaşmadığı sürece, arınamaz. AH/91 “Bilgisizin hâli iliksiz kemik gibi” (Yükneki, 2023:8). Bilginin insan için önemini anlattığı bölümde Atabetü'l-Hakayık'ta bilgi, kemiğin içinde bulunan iliğe benzetilmiştir. Kemik içinde iliği ile birlikte bir değere sahiptir. İliksiz kemik hiçbir şeye faydalı değildir. Bu örnek satırlarda da bilgisiz insan, iliksiz kemik gibi hiçbir işe yaramayan, değersiz bir şeydir. Bilgisizin değerini gösteren bir diğer örnek olarak da şu satır verilebilir. AH/86 “Bu cahil, bilgisiz, değersiz akçe gibi” (Yükneki, 2023:8). Bilge kişiler toplumun önem verdiği, seyip saydığı kişiler olduklarından, vefat ettiklerinde bedenlen yok olsalar da, hâlâ isimleri anılmaya devam etmektedir. Ancak bilgisiz kişiler için bu durum söz konusu değildir. Atabetü'l-Hakayık'ta bu durum şu şekilde anlatılmıştır: AH/94,95,96 “Bilgisiz

diriyken yitik sayılır ; Bilgili er öldü, adı ölmedi ; Bilgisizsen ölmeden adın ölür” (Yükneki, 2023: 8). Bilgisiz kişiler bilginin peşinde koşmayan, hatta onu gereksiz gören kişilerdir. AH/108 “Bilgisiz odun ne yapsın bilgiyi” (Yükneki, 2023: 10). Bu satırda bilgisiz kişi oduna benzetilmiştir. Bilgili kişinin düşmanı bilgisiz kişidir. Bu duruma örnek Kutadgu Bilig’de yer almaktadır. KB/200 “Bilgisiz bilgiliye düşmandır, Bilgisiz bilgiliyle savaşır” (Hacıb, 2018:37). Bilgisiz kişi her şeyi bildiniği varsayan bir kişidir. Bu nedenle ona bilgi ile yaklaşıldığında kendi haricinde kimseye itimat etmeyip, karşısındakine düşman kesilir. Bilgisiz kişi böylelikle tüm erdemlerden yoksun bir kişiliğe sahiptir.

Orhun Âbideleri, Divânü Lügati’t-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü’l-Hakayık ve Uygur metinlerinden olan İyi Huylu Şehzade ve Kötü Huylu Şehzade, Altun Yaruk eserlerinden vermiş olduğumuz örnekler Türk toplumlarında eski dönemlerinden beri bilgi ve bilge insan kavramına çok değer verdiği görülmektedir. Eserler bilgi değerini ve bilgili insan olmanın önemini açıklamada ortak paydada buluşmaktadır. Gerek Orhun Âbidelerinde, gerekse de Atabetü’l-Hakayık’ta bilgili insan ve onun yaptığı faydalı işler aynı biçimde anlatılmaktadır.

Sonuç

Geçmişin canlı kalıntıları olarak görülen yazılı kaynaklar içerisinde, her konu hakkında bilgiye ulaşmak mümkündür. Bilgi, insanlık var olduğundan beri kazanılması önemli bir değerdir. Geçmişten günümüze yaptığımız her işin başı, bilgi sahibi olmaya dayanmaktadır. Orhun Âbideleri’nde yer alan kut bilgisi Tanrı

tarafından verilen bir bilgi olsa da; geçiş dönemi eserlerindeki bilgi çocukluk çağında öğrenilmeye başlanılan ve insan yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir. Uygur dönemi eserlerinden olan Altun Yaruk'ta ise bilgili olma eylemi Tanrı Buda'ya atfedilmiş, bu durum da bilgiyi Orhun Âbideleri'ndeki gibi tanrısal bir yeterlilik haline getirmiştir. Bilgi sahibi olmak bireyin toplum içinde mertebesini yükselten, değerini arttıran önemli bir unsurdur. Kaynaklarda da görüldüğü gibi bilgi sahibi olan ve bu bilgiyi kullanan kişiler toplum içerisinde bilge olarak adlandırılmaktadır.

Orhun Âbideleri bilginin önemi ve bilge kişilerin anlatıldığı ilk kaynağımızdır. Eserde bilgili kağan ve bilgili kağanın yaptığı iyi işler anlatılırken; bilgisiz kağan ve onun yaptığı faydasız işler de anlatılmıştır. Bilginin olduğu yerde bilgisizlik de olacağından karşılaştırmalı bir anlatım görülmüştür. Bilgili olan kağan ile devleti yöneten beyleri ve halkı da bilgiye ulaşmaktadır. Halk bilgisiz olduğunda verdiği kararlardan dolayı yok olmaya mahkum tutulmuştur. Genel bir nasihat niteliğinde olan eser, gelecek nesilleri var olan tehlikelere karşı uyarılmış, bilgili olmayı ve bilgisizlikten kaçınılması gerektiği açık bir üslupla anlatılmıştır.

Türkçenin ilk sözlüğü olma niteliği taşıyan Divânü Lügatü't-Türk, çeşitli Türk boyları gerek ağız özellikleri, gerekse de yaşayış şekilleri hakkında bilgiler içermektedir. Türk boyları hakkında bu denli geniş bilgi birikimine sahip bir kaynak olması bize 11.yüzyıl döneminde bilgi ve bilge kavramları hakkında bilgiler sunmaktadır. 11. Yüzyıl döneminde bilgi kavramı Orhun Âbidelerinde görüldüğü gibi önemli bir değer olarak görülmektedir. Eserde 'bilig', 'bilge'

kavramlarının açıklaması verilmiştir. Ayrıca bilge kavramının çeşitli Türk boylarında farklı söyleniş biçimleri de bulunur. Farklı kavramların açıklaması yapılırken, anlatımın akıcı ve açık olması için çeşitli atasözleri ve şiir parçalarından yararlanılmıştır. Yararlanılan atasözü ve şiir parçalarının bazılarında bilgi ve bilge kişiler konu olarak alınmıştır.

Kutadgu Bilig (Saadet Veren Bilgi) adından da anlaşılacağı üzere eserin konusu bilgi ve bilgili olma üzerinedir. Eserde bilgi, bilge ve bilgisiz kavramlarına bolca yer verilmiştir. Yusuf Has Hacib'e göre insanın her iki dünyada da mutlu olabilmesi için bilgiyle donatılması gerekir. Bu nedenle insanın bilgiye ulaşmasının gerekliliği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig ve 12.yüzyıl dönemi eseri olan Atabetü'l-Hakayık konu bakımından birbirine paralellik göstermektedir. İdeal insan olmanın öğretilerini anlatan Atabetü'l-Hakayık'ta bilgi, bilge ve bilgisizlik hakkında açıklamalar bulunur. Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık İslami dönem eserleri olduğundan içinde İslami dönem öğretileri barındırır. Atabetü'l-Hakayık'ta bilginin önemini anlatmak için hadisten yararlanılması, bilginin İslam anlayışında ne kadar önemli bir değer olduğunu ortaya koymaktadır.

Uygur dönemi eserlerinden olan İyi Düşünceli Şehzade ve Kötü Düşünceli Şehzade ve Altun Yaruk eserlerinde yer alan bilgi kavramı iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. İyi Düşünceli Şehzade ve Kötü Düşünceli Şehzade adlı hikâyede bilgi kavramı hükümdarın ve bakanların sahip olduğu bir değer olarak görülmektedir. Ayrıca toplum içinde bulunan bilgi sahibi yaşlı kişilerin varlığı örneğine de

hikâyede görmek mümkündür. Altun Yaruk'ta kastedilen bilgi Budizm doğrultusunda şekillenen öğreti bilgisidir. Eserde yer alan öğretilerle kişinin bilgi sahibi olunacağı anlatılmaktadır. Metin içerisinde Buda'dan "bilgili Tanrılar Tanrısı Buda" şeklinde bahsedilmektedir. Söz konusu bu tabirle, en bilgili kişinin Tanrı Buda olduğu anlatılma, onun öğretileri kutsal sayılmaktadır.

Söz konusu kaynaklarda yer alan bilginin içeriği değerlendirildiğinde, Orhun Âbideleri'nde kastedilen bilginin kut bilgisi, devleti yönetme bilgisi olarak karşımıza çıkarken; geçiş dönemlerinde kastedilen bilginin dini bilgi; ele alınan Uygur dönemi metinlerinde ise Budizmin ilkelerini esas alan öğreti bilgisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bilgiye yüklenen anlam ve bilginin içeriği de dönemin şartlarıyla bağlantılı olarak şekillenmektedir. Farklı dönemlerde yazılan bu eserlerde ortak olan bilgi kavramı, topluma yol gösteren bir rehber niteliğinde işlenmiştir. Halkı doyurup, giydirme; bu dünyada ve ahiret dünaysında saadete erme; ideal insan algısına kavuşma; bilge bir kişi olma; tam bilgiye erişme gibi tüm faaliyetlerin başı bilgi sahibi olmaya dayanmaktadır. Karşılaştırmalı bir şekilde yürütülen bu çalışmada yazılı kaynaklardan incelenen örnekler dolayısıyla 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar değişen yaşam koşullarına rağmen bilginin taşıdığı önem, bilgili kişinin sahip olduğu konumun değişmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Farklı dinler benimsenmiş, atlı göçebe yaşamdan yerleşik yaşam düzenine geçilmiş olsada her şeyin başında olan bilgi ve bilginin fazileti günümüz yaşamında da aynı öneme sahip olduğu görülmektedir. İdeal devlet düzenine ulaşmak için bilgi sahibi olma

ve bu bilgiyle birlikte gelen erdeme ulaşma bilgisi yazılı kaynaklarda temel düşünce olarak ele alınmıştır. Günümüzde kadarki süreçte gelişen çeşitli düşünce akımlarına paralel olarak bilginin değerini koruduğu; böylelikle de kültürel süreklilik içinde bilginin önemini sürdürdüğü görülmektedir.

Kısaltmalar

KLÂ: Kül Tigin Âbidesi (Ergin 2003)

BKÂ: Bilge Kağan Âbidesi

TÂ: Tonyukuk Âbidesi

DLT: Divânü Lügati't-Türk (Ercilasun 2014)

KB: Kutadgu Bilig (Has Hacib 2018)

AH: Atabetü'l-Hakayık (Yükneki 2023)

Kaynaklar

Aydemir, Ö. K. (2013). Kutadgu Bilig'in Dilinde Bilgi Kavramı ve İşlevi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 803-810.

Çevikbaş, S. (2021). Medeniyet Kurucu Değerler: Bilgi ve Ahlâk (Atabetü'l Hakayık Okumasına Giriş). *Kültür Dünyamızın Mimarları III* (s. 23-36). Muğla : Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Yayınları .

Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı .

Dilâçar, A. (2020). *Kutadgu Bilig İncelemesi (6. b.)*. Türk Dil Kurumu

Yayınları.

- Ercilasun, A. B. (1985). *Büyük Türk Klasikleri (Cilt 13.)*. Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, A.B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kaşgarlı Mahmud Dîvânü Lügati't-Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Âbideleri*. Hisar Kültür Gönüllüleri.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy, K. (2019). *Altun Yaruk'un Sekizinci Kitabı (1-1069) Üzerine Söz Dizimi İncelemeleri* . (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Hacib, Y. H. (2018). *Kutadgu Bilig*. (Çev. A. Çakan). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hamilton, J. R. (2020). *Budacı İyi Kalpli Prens ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi*. (Çev. İ. B. Ece Korkut). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi (2. b.)*. Ötüken Yayınları.
- Ong, W. J. (2018). *Sözlü ve Yazılı Kültür- Sözü'nün Teknolojileşmesi*. Metis Yayınları .
- Sever, M. (2017). *Türk İrfân ve Medeniyetinin Yazılı Kaynakları*. Barış Kitap .
- Yılmaz, S. (2014). *Türk Mitolojisinde Bilgelik Kavramı. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması* (s. 233-251). Türk

Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB).

Yükneki, E. A. (2019). *Atabetü'l-Hakayık*. (S. Çakmak, Dü.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Yükneki, E. A. (2023). *Atabetü'l-Hakayık*. (Çev. A. Çakan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Eğlence Kültüründe Değişim: Bir Kentleşme Sembolü Arabesk Müzikten, Mizojini Temalı Şarkı Sözlerine

Change in Entertainment Culture: From Arabesque Music as a Symbol of Urbanisation to Misogyny Themed Lyrics

Neslihan Avcı¹

Öz

Kadın cinsine dair en olumsuz yargıları terimleştiren bir tabir olan ve kadının doğuştan “günahkâr” bir cins olarak algılanmasıyla başlayan mizojini olgusu, salt biyolojik özellikleri nedeniyle “kadına özgü döngülerin” kadının aşağılanmasında aracı vasıtalar olarak kullanmıştır. Kirleten bir cins olarak tasvir edilen kadın, kimi zaman dini akımların kurbanı kimi zaman ise kültürel olguların dışına itilen bir cins olarak tarih sahnesinde rol oynamaktadır. Dilin gündelik ifadelerinden, yemek kültürüne, giyim kuşamdan, fizyolojik döngülere, dini inançlardan, folklorik örüntülere ve birbiri ardına yinelenen kadın cinayetlerine varıncaya kadar, güncel bellekte yer alan olgular arasında mizojininin hâkim rolü hissedilmektedir. Tüm bunlara ek olarak, belli müzik tarzları içerisindeki “şarkı sözleri” özelinde de kadın antipatisinin derin izleri takip edilebilir. Yeni kent blokları arasında yankılanan; “öfkenin”, “intikamın”, “bedduanın” söz ve müzik aletiyle bulunduğu müzik tarzları, belki de mizojininin en güncel anımsatıcılarından. Buna karşılık, halkbiliminin çalışma kadrolarından olan ve içerisinde derin anlamlar barındıran, Türk halk kültüründe önemli bir yere sahip “türkü”ler ise sevgiliye, hasretlik çektiirene “zorbalık” taşımayan sözlerle doğrudan ifade edilemeyen duyguların, sembolik yollarla aktarılmasını sağlamaktadır. Sabretmeyi, tahammülü, beklemeyi öğütleyen hatta karşılıksız sevgiyi dahi bir zevke dönüştüren müzik kültüründen, intikam almayı güç sanan dile, kadını ikincil konuma düşürmeye motivasyon sağlayan şarkı sözlerine geçişin nedenleri, müzik tarzlarının birbirlerinden ödünçlenmesini yeteri kadar idrak edemeyen çevrelerce gecekondular kültüründe ve arabesk müzikte aranmıştır. Kırsaldan kente göçün sembolü ve arabeskin ilk durak noktası olan gecekondular, arabesk müzik tarzının tek icra ortamları gibi ele alınmış, göçmenlerin kente tutunma mücadelesi olan dolmuş şoförlüğü de arabeskin dolmuş müziği gibi yan anlamlarla anılmasına sebebiyet vermiştir. Bu çalışmada, geleneksel Türk eğlence kültüründen ve arabesk müzik tarzından farklılaşarak, kadına yönelik olumsuz söylemler içeren şarkı sözleri üzerine çeşitli irdelemelerde bulunulacaktır. Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde, tarihin en eski ön yargılarından biri olarak nitelendirilen “mizojini” olgusunun, şarkı sözlerine

¹ Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye, neslihanavci@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9186-0740.

Geliş tarihi/Received: 22.05.2024 - Kabul tarihi/Accepted: 20.08.2024

yansımasındaki asıl aktörlerin neler olduğuna dair değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mizojini, arabesk, modernleşme, şarkı sözleri, kültür/popüler kültür.

Abstract

The phenomenon of misogyny, which is a phrase that terminates the most negative judgments about the female gender and begins with the perception of women as a “sinful” gender from birth, has used “female-specific cycles” as intermediary means for the humiliation of women due to their biological characteristics. The woman, who is depicted as a polluting gender, plays a role on the stage of history, sometimes as a victim of religious movements and sometimes as a gender pushed out of cultural phenomena. From everyday expressions of language, food culture, clothing, physiological cycles, religious beliefs, folkloric patterns and recurring femicides, the dominant role of misogyny is felt among the phenomena in contemporary memory. In addition to all these, deep traces of female antipathy can also be traced in the “lyrics” of certain music genres. The musical styles echoing among the new city blocks, where “anger”, “revenge” and “curse” meet with lyrics and musical instruments, are perhaps the most current reminders of misogyny. On the other hand, “folk songs”, which are one of the working cadres of folklore, contain deep meanings and have an important place in Turkish folk culture, provide symbolic ways of conveying feelings that cannot be directly expressed in words that do not carry “bullying” to the lover and the one who makes one long for. The reasons for the transition from a musical culture that preaches patience, endurance, waiting, and even transforms unrequited love into a pleasure, to a language that thinks revenge is power, to lyrics that motivate the subordination of women, have been sought in the slum culture and arabesque music by circles that have not sufficiently comprehended the borrowing of musical styles from each other. Slums, the symbol of rural-urban migration and the first stopping point of arabesque, have been treated as the only performance environments of arabesque music style, and dolmus driving, which is the struggle of immigrants to hold on to the city, has caused arabesque to be referred to with connotations such as dolmus music. In this study, differentiating from traditional Turkish entertainment culture and arabesque music style, various examinations will be made on lyrics containing negative discourses towards women. As a result of the findings obtained in the research, evaluations will be made on what the main actors are in the reflection of the phenomenon of “misogyny”, which is described as one of the oldest prejudices in history, on song lyrics.

Keywords: Misogyny, arabesque, modernization, lyrics, culture/popular culture.

Giriş

Mizojininin, yani kadına karşı önyargının izlerine, ilk olarak ne zaman rastlandığı kesin olarak bilinmese de kadının ikincil bir cins olarak

algılanmasını kolaylaştıran ilk olguların ne zaman geliştiğine dair çeşitli iddialar ileri sürülmüştür. Jack Holland'a göre mizojini, Batı toplumlarının dünya görüşlerini temellendiren Eski Yunan filozoflarının gökyüzünün yüksek katlarındaki ışıklı düşüncelerinden, 19. yüzyıl Londra'sının karanlık sokaklarına ve Los Angeles'ın otoyolda kadın cesetlerinin kanlı izlerini bırakan seri katillerine kadar uzanan yolda pek çok farklı biçimde gelişme göstermiştir (Holland, 2016: 19). Mizojini terimi gündelik dilde sık kullanılmamasına karşın, terimin ifade ettiği anlam gündelik yaşamın neredeyse her alanında hissedilebilmektedir. Dinî, felsefi, siyasi, edebî akımlar mizojini olgusunu, terim anlamından çok daha öte ve belirgin bir anlam örüntüsüne dönüştürmektedir. Bu bağlamda, kadına yönelik olumsuz bakış açısının ne derece ölçümsüz bir hâl aldığı "ilk günah" kavramıyla örneklendirilebilir. İnsanı "ölümlü" bir varlık hâline getirmekle ve "felaketlere" sebep olmakla suçlanan kadın algısına, "Günahkâr Havva" mitinde rastlanmaktadır. "Cennetten Kovulma" miti olarak da geçen anlatıda, yasak yiyeceğin ilk tüketicisi olarak "Havva" gösterilmektedir. İlkel dönemlerden, uygar toplumlara varıncaya kadar, cinsel dürtünün kontrol altında tutulmasını öğütleyen tüm anlatılarda, kadının "baştan çıkarıcı", "iradesiz" bir cins olarak tarif edilmesi, ilk günahın ve ilk suçun kadın tarafından işlendiği savını icat etmiştir.

Güncelde, modern toplumlarda dahi, kadının "kontrol-gözetim" altında tutulmasını ileri süren tüm öğretiler, ilk suçun kadın tarafından işlenmesi dolayımında şekillenmektedir. Cennetten Kovulma anlatısının yanı sıra, "Pandora Miti" de kadın

aşağılanmasının bir diğer gerekçesine örnek teşkil etmektedir. Bu anlatıda kadın cinsi, kötülüklerin ve ölümün timsali olarak gösterilirken, erkek cinsi Tanrıya yakın bir şekilde tezahür etmiştir. Yunan söylencesine göre, gökyüzünün ortak armağanı Pandora, kendisiyle birlikte yanında çeyiz olarak getirdiği ve Tanrılar tarafından hiç açılmamasının emredildiği küpü açtığı andan itibaren, insanlar üzüntüye, zamanından önce yaşlanmaya, hastalığa ve acılar içinde ölüme mahkûm edilmiştir (Holland, 2016: 31). Dolayısıyla bu anlatı, kadın iradesizliğinin daha geliştirilmiş bir temada işlendiği “Cennetten Kovulma” mitini anımsatır nitelikler taşımaktadır. Anlatılar arasında birtakım değişkenlikler olmakla birlikte, farklı sahnelerde aynı rolü icra eden “kadın” imgesi sabit kalmıştır. Dahası bu imge, kadının biyolojik yapısına atıfta bulunan “kabahatli” olma durumunu da tetiklemiştir.

Kadın aşağılanmasına dair en eski tasarılar, güncelin modern toplumlarında farklı enstrümanlar eklenerek sürdürülmektedir. Kadının “günahkâr” ve “günaha sürükleyen” bir cins olarak cinsel objeye dönüştürülmesi, çoğunlukla telafisi olmayan hataları ardı ardına getirmiştir. Kadın cinayeti manşetli pek çok habere konu olan; karşılıksız sevgi, şiddetli geçimsizlik, kıskançlık söylemleri, kadın antipatisinin en güncel örneklerindedir. Bu kapsamda, birtakım müzik tarzlarında yer alan “ya benimsin ya toprağın”, “aşkıma ihanet edersen, seni bu alemde yaşatır mıyım”, “kız ben seni vurmaz mıyım” gibi şarkı sözleri, kadına yönelik şiddetin başlangıç nâmeleri şeklinde ele alınabilir. Yeni kent ortamında, çoğunlukla entelektüel kesimin “aşağı tabaka” şeklinde değerlendirdiği gecekondular, suçu âdeta

meşru hâle getiren müzik tarzlarının icra ortamları gibi ele alınmış ve ilk durak noktası gecekodu mekânları olan arabesk müzik de bunun bir sembolü gibi düşünülmüştür.

Bu makale, karşılıklı sevgi ve saygının melodilere yansıdığı Türk müzik kültüründen, müziğin rahatlatıcı ruhunu bozarak farklılaşan yeni müzik tarzlarındaki kadına karşı olumsuzluklar dolu söylemleri irdelemektedir. Bu doğrultuda öncelikle, mizojininin gelişimi üzerine başat rol oynayan etkenlere değinilecek ve sözde-yoz müzik olarak nitelendirilen arabesk müzik tarzından, mizojini temalı müzik tarzlarına dönüşümün Türk eğlence anlayışı, kültür ve kültürsüzleşme sorunsalı bağlamında nasıl bir yol aldığı üzerine çeşitli saptamalarda bulunulacaktır.

Mizojini Üzerine

“Misogyny” terimi, modern Latince “misogynia” ve Yunanca “misogynes”den türetilmiştir ve her ikisi de “nefret” anlamına gelen “miso” etimolojik kökünü içermektedir. Bunun bir parçası olan “gyne” ise, “kadın” ya da “eş” anlamına gelmektedir (Steinbock, 2016: 263). Kadına yönelik ön yargılı bakış açısının terimi olan mizojini, kadını aşağılamanın ve ötekileştirmenin her türlü silahını kullanmıştır. Mizojininin tasarıları; dini inançlarda, söylencelerde, edebiyatta, folklorda, aile düzeninde kısacası, insanın başat rol oynadığı her alanda inşa edilmiştir. Kadına karşı böylesi bir bakış açısının miladını çoğu Batılı kaynak, “ataerkil” aile düzenine bağlamaktadır. Üretimin kadın elinden, erkek tekeline düşmesiyle kadının konumunda ciddi değişiklikler olduğu savlanmıştır. Anaerkil aile düzeninde, toprağın üretken olmasında asıl söz sahibi kadın imgesinden, bedensel

kirliliğinden dolayı dışlanan kadın imgesine geçiş, ataerkil tahakkümün yanı sıra yer almaktadır. Tarım toplumunda yaşanan bu el değiştirmenin cinsiyet kültürüne dair etkileri, serbest piyasa ekonomisinin erkek egemen bir kurumsallaşma sürecine geçmesine, piyasa kârına yeni üreticiler yetiştirilme işinin ise kadına dayandırıldığı cinsel iş bölümüne neden olmuştur. Kapitalist düzende toplumsal iş bölümü, meta üreticilerine bakma görevini büyük ölçüde kadınlara vermiştir; kadının evde çocuk doğurmak ve çocuklarını besleyip büyütme için harcadığı emek meta üretiminde ne kadar kadın emeğinin harcanabileceğini belirlemektedir (Rowbotham, 1987: 102). Aslında bu durum, kadına tek varoluş vasfını, onu daha aşağı ve sakatlanmış bir cins hâline getiren (De Beauvoir, 1974: 329) periyodik kanama ve doğum yapabilme kabiliyetine bağlamaktadır. Batı tıp geleneğine temel teşkil eden Hipokrat külliyatına dair ilk örnekler incelendiğinde, kadın bedeninin erkekten daha aşağı ve hastalıklı bir yapıda olduğu, bu yapının ise ancak “aybaşı olarak” ve “çocuk doğurarak” düzenli hâle getirilebildiği iddiası ortaya çıkmaktadır. Christia Mercer, bu ilk jinekologların her bir kadının gelişimini üreme organları ve ilgili sıvılarla (periyodik kanama) bağlantılı gördüklerini, böylece kadının kendi sağlığı ve toplumun refahı için kendini üremeye tabi kılması gerektiği inancında olduklarını ileri sürmüştür. Ona göre, Hipokrat metinleri bu tür araçlarla, kadınları üreme güçlerine ve dolayısıyla (heteroseksüel evliliğe kültürel bağlılıklar verilerek) kocalarına bağlayarak, kadın bedenlerine farklı muameleyi haklı çıkarmak için bir araç olarak kullanma konusunda Batı düşüncesinde uzun süredir devam eden bir

strateji başlatmıştır (2018: 191). Algısal becerilerin kaybına yol açan birtakım zihinsel hastalıkların kökeninde dahi, periyodik kanamaya bağlı sebepler türetilmiştir. Yunan filozofu Aristoteles'in kadın bedeni üzerine yaptığı tanımlamalar ise kadının tarih sahnesinde özne, erkeğin ise yönetici konumda bulunmasını içeren materyallerle doludur. Aristoteles'e göre, kadınların erkekler gibi saçsız kalmamaları, çocuksu varlıklarının bir kanıtıdır ve ayrıca, kadınların erkelerden daha az sayıda dişleri vardır (Holland, 2016: 53). Kadınların fiziksel olarak daha az şeye sahip olduğunu gündeme getiren Aristoteles'in bu yorumu, onu eleştirilerin hedefi hâline getirmiştir. Keuls'a göre, Aristoteles'in cinsiyet ve üreme konusundaki görüşleri, Yunan biyolojisinin ve tıbbının düştüğü eğilimi ortaya koymaktadır ve Aristoteles'in bilim olarak sergilediği bu kadın düşmanlığı, filozof Bertrand Russell'in şu eleştiriyi yapmasına neden olmuştur: Aristoteles, karısının ara sıra ağzını açmasına izin verseydi, asla bu hataya düşmezdi (Keuls, 1993: 145).

Mizojininin en belirgin katalizörü, kana karşı duyulan korkuda yer almaktadır. Kadının her ay düzenli olarak bedeninden gelen kan, ilkel mitlerde ve folklorda sayısız örneklerle işlenmiştir. Yunan söylencesindeki Pandora miti ve Cennetten Kovulma öyküsü, cinsiyete karşı kadın lehine işleyen temalarıyla modern dünyanın muhakemeli ortamlarında dahi at başı gitmektedir. Yolcu'ya göre, Âdem-Havva mitini andıran Pandora anlatımı, kadını tüm kötülüklerin temeli şeklinde kabul etme noktasında değerlendirilecek olursa, mitin Ortadoğu kaynaklı olduğu ihtimali de güçlenmektedir. Öyle ki Yunan mitik düşüncesinde kadına yönelik bu

tarz bir tutumun başka örneklerine rastlanmamaktadır (2013: 187).

Mizojininin bir diğer katalizörü, teoloji bilimidir. Aslında teoloji, toplumların kadına yönelik icat ettikleri olumsuz bakışın — hizmet alanı dışında—bir aracı olarak düşünülmüştür. Kadın anatomisini kullanarak günahkâr metinler çıkartmak, eril tahakkümün kadını azınlık konumuna düşürmek için sarıldığı bir silah olagelmıştır. Periyodik kanama yaşayan kadınları tapınaklardan men etme, kutsalın antitezini oluşturmak için kadın anatomisine başvurmanın en önemli retoriği sayılabilir. Orta Çağda, Musevi kadınların kutsala erişimini engelleyen regl tabuları, Latin Batı'ya Greko-Romen felsefi eserlerinin girişi ile uygarlığın hatası sayılabilecek sonuçlar doğurmuştur. Klasik metinlerde bulunan tıbbi kavramlar, kadınların biyolojik olarak varsayılan aşağılık durumunu haklı çıkartmış ve Yahudi bilim adamları (aynı zamanda hahamlardır) mevcut periyodik kanama korkularını rasyonelleştirmek, yeni tehlikeleri tahmin etmek için bunları bir temel olarak almışlardır (Koren, 2009: 35). Musevi toplumlarda, Orta Çağın çok daha öncesinde başlayan regl tabuları, kadınları sadece yiyeceklerden, içeceklerden, tapınaklardan ve eşlerinden uzak tutan paradigmatlarla gelişmemiş, bu tabular aynı zamanda Yahudi olan ve Gentile, yani Yahudi olmayan kadın algısının doğmasına da sebebiyet vermiştir. Babil Talmud'unun son redaksiyonundaki metinsel bozulmadan ortaya çıktığı iddia edilen bir Talmud kaynağı; Gentile (Yahudi olmayan) kadınlara doğuştan gelen regl kirliliğini atfedecek kadar ileri gitmiştir ve Orta Çağ Kabalistleri tarafından kullanılan bu metin, Yahudi ve Yahudi olmayan topluluklar arasında geçirimsiz sınırlar

oluşturma amacına hizmet etmiştir (Koren, 2009: 37). Orta ağ Musevi öğretilerinin, kadının doğal biyolojik dőngüsü olan periyodik kanama olgusunu kullanarak geliştirdikleri bu ayırıştırma, Hıristiyan ve Musevi topluluklarının tarih sahnesinde kutuplaşmasına dair nedenler arasında gösterilmektedir.

Mizojininin en uç örneğine, kadın genital mütilasyonu olarak bilinen geleneksel uygulamada rastlanmaktadır. Yaygın kullanımda kadın sünneti terimiyle anılan ve küresel bir soruna hâline gelen bu uygulamada, kadının cinsel haz duymasına engel olma, üremesini kontrol etme ve bâkireliğini koruma amaçlanmaktadır. Afrika, Asya ve Orta Doğu'nun bazı ülkelerinde ritüel olarak hâlâ sürdürölen kadın sünneti, kutsal kitaplarda yer almamaktadır. Ancak, uygulamanın bazı Müslöman toplumlarda gelişmesi, İslam dini ile anılmasına sebebiyet vermiştir. Oysa, Müslömanlık ve İslam dini arasında — Kuran'ın İslam dininin kutsal kitabı olması gibi—ortak bağlar olduğu kadar, yaşayış tarzı gibi derin farklılıklar da mevcuttur. İslam bir teoloji konusudur. Ancak, Müslömanların İslam'ı neye dönüştördükleri, sosyal bilim araştırmalarına açık bir konudur. Diğer bir deyişle, insanların ağdaş gerçeklikler ve günlük hayatları içinde İslam'ı nasıl anladıkları ve uyguladıkları meselesinin, çoğu kez ihtilafli bir alan olduğu görölebilir (Imam, 2011: 75). Kadın genital mütilasyonunu ortadan kaldırmak için; OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO gibi pek kurum iş birliği yapmakta ve bu uygulamayı insan hakkı ihlali olarak görmektedir. Uluslararası hukuk, birinin dinini veya inancını açıklama özgürlüğünün, başkalarının temel hak ve özgürlüklerini

korumak için gerekli sınırlamalara tabi olabileceğini şart koşar. Bu nedenle, toplumsal ve kültürel iddialar kadın sünnetini haklı gösterecek şekilde ileri sürülemez (WHO, 2008: 10). Kadın bedenini satılabilir bir mal gibi düşünme, “başlık parası” kavramının yerleşmesine neden olmuş ve bu da bekâret piyasasının hareketlenmesi için kadın anatomisiyle oynamanın, diğer bir deyişle, onu, evlenene kadar muhafaza etmenin temel gerekçesine dönüşmüştür. Dolayısıyla kadın anatomisinin kimliksizleştirilmesini, toplum ve kadın yararına bir uygulamaymış gibi benimsetmek, modern dünyada kadın sünnetinin hâlâ var olmasına ve ortadan kaldırılamamasına en büyük etkindir.

Sözde-Yoz Müzik Arabeskten, Mizojini Temalı Şarkı Sözlerine

Müzik, doğasında var olan zarafet ile dinleyiciye ihtiyacı olan sanatın en önemli temsilcilerindedir. Müziğin ruhun gıdası olarak anılması, canlı türünün yaşamını devam ettirmesi için gerekli besin kaynağına ihtiyaç duymasındaki gibi, ruhun da yaşadığı sürece var olduğu mekânı anlamlı kılabilmesi için belli bir gıdaya ihtiyacı olduğunu hatırlatan önemli bir detaydır. Müziğin ezgili sözler ile buluşması ise şarkıların doğmasına imkân vermiştir. Birbiriyle uyumlu ve anlamlı dizeler, insanların hatırlamak istediği olayları ince bir ruhla hatırlatıcı işlev kazanmıştır. Ne var ki bu hatırlatıcı, kadın antipatisinin de çok sesli hâle gelmesine neden olmuştur. Hüznün, sitemin, aşkın, efkârın anlamlı hâle geldiği, üzüntü veren hadiselerin bir şarkı sözüyle teselliye dönüştüğü müzik kültüründen, kadının iffetine, sadakatine ve hatta cinsel organlarına olumsuz bir dil benimseyen müzik tarzlarına dönüşüm yaşanmıştır. Başta eğlence merkezi adı altında

işletilen mekânlarda icra edilen müzik tarzları olmak üzere rap, pop gibi müzik tarzlarının bazı şarkı sözlerinde de kadına yönelik olumsuz söylemler içeren yozlaşmalar işitilmektedir. Güncelde medya yayın organları vasıtasıyla haberlere konu olan kadına yönelik olumsuz bakış açısı ve eylemlerin Türkiye gündemini de sıklıkla meşgul ettiği göz önünde bulundurulursa, eril tahakkümün kadına yönelik antipatisine motivasyon sağlayan enstrümanlar edindiği dikkate değer bir ayrıntıdır. Ne var ki bu olumsuz bakış açısı, modernleşme ve popüler kültür kavramlarını yeterince idrak edemeyen bazı çevreler tarafından salt gecekondü kültürüne ve arabesk müzik tarzına indirgenmektedir. Dolayısıyla böylesi müzik tarzlarının oluşumunu sadece sosyal statüsü daha aşağı olduğu ileri sürülen mekânlara indirgeyerek değil, aynı zamanda bu tarzların oluşumuna katkı sayılayan kültürel problemlere dikkat çekerek de irdelemek gereklidir. Özellikle arabesk müzik tarzı üzerine yapılan bu yaftalamalar, modernleşme, kültürleşme/ kültürleşememe, popüler kültür probleminin aynasında, eril tahakkümün kadına yönelik patolojik vakalarına bir referans sağlamaktadır.

Türkiye’de arabesk müzik tarzının, müzik kültürünü yozlaştırdığı üzerine genel bir kanaat bulunmaktadır. Bunun temel sebebi ise, arabesk müziğin genelde varoş şeklinde tabir edilen gecekondü mekânlarında üretilip, dinlendiğine dair çeşitli iddialardır. Arabesk kavramının, Türkçe sözlükteki karşılığı, “Arap tarzında yapılmış süsleme veya bezeme” olarak geçmektedir. Söz konusu kavramın bu kullanım biçimi Fransızcadaki “arabesque” teriminin Türkçeye girmesiyle yaygınlaşmıştır (Güngör, 1993: 17).

Arabesk kavramının ihtiva ettiği bu anlam dolayımından Arap müzik tarzının bir taklidi olarak düşünülmesi, arabesk müziğin de çoğunlukla müzik kültürünü bozan olumsuz anlamlarla anılmasına bir diğer sebeptir. Çoğu müzikolog için ise arabesk, sadece, Osmanlı Türk sanat müziğinin bozulmuş bir hâli olan Arap popüler müziğinin Türk versiyonudur (Stokes, 2020: 143). Ancak arabesk müzik tarzına yönelik tüm bu olumsuz tutumlar, köyden kente göçün hızlanmasıyla kentleşme probleminin, diğer bir deyişle; kentleşmemenin, arada kalmışlığın eserleridir. Güngör'e göre, çağdaşlaşma sürecinin başlamasıyla birlikte, doğuya özgü geleneksel yaşam biçimiyle Batıya özgü modern yaşam biçiminin ve bunlara bağlı değerlerin karşılaşmasından doğan uyumsuzluğa; kentleşme süreciyle birlikte de köye ve kente özgü değerlerin, yaşam biçimlerinin karşı karşıya gelmesinden doğan karmaşıklığa, kozmopolit yapılanmaya "arabesk" adı yakıştırılmıştır (1993: 20).

Tanzimat'la (1839) başlayan Batılılaşma politikası, II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) ardından artan kentleşme, sanayileşme ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla Türkiye'deki modernleşmeyi 1950'li yıllarda hissedilebilir hâle getirmiştir. Modernleşme teorisinin, gelişmiş ya da az gelişmiş kavramlarını bir çerçeve olarak kabul etmesi, modernizmin düalist bir doğası olduğunu göstermektedir. Modern yöntemlerin ve modern tutumların benimsemesini engelleyen karikatürize köylü çiftçi olan geleneksel insan görüşü "engel adam" olarak ileri sürülmüş ve dolayısıyla bu bakış açısında modernlik, güdümlü bir gönüllülüğün ürünü olmuştur (Gendzier, 1979: 140). Modernleşmeye yönelik bu

güdümlülük, Türkiye’de özellikle sanayileşme sürecinin artmasıyla birlikte kırsaldan kente göçün bir sembolü olan gecekondu kültüründe tezahür etmiştir. Bu bağlamda arabesk müzik, 1960’larda kentlere göç eden kırsal nüfusun, çevreye uyumsuzluğunun değil, tam tersine çevreye uymasının, var kalmanın yolunu bulabilmesinin başarılı bir göstergesidir (Özbek, 1991: 27). Hızlı ve düzensiz kentleşmenin ulaşım vasıtalarına yansması ise, dolmuş kavramının ve göçmelerin kentlerde var kalma mücadelesi için atıldıkları dolmuş şoförlüğünün gelişmesinde önemli bir etken olagelmıştır. Böylelikle, gecekondu ve arabesk müzik tarzı arasındaki bağlantı, dolmuş kültürü kavramında görünürlük kazanmış (Stokes, 2020: 154) ve bu da arabeskin dolmuş müzik tarzı olarak anılmasına temel oluşturmuştur. Stokes’a göre, dolmuş kültürü kavramıyla, liberal-entelektüel eleştirilerde yaygınlık kazanan, toplumsal ve ahlaksal dağılımlık ve arabesk arasında bağ kuran bir anlayış açıkça ortaya konmuş ve sonuç olarak arabesk, İstanbul’un hızlı kentleşmesinin ortaya çıkardığı tüm patolojik göstergelerle eş anlamlı sayılmıştır (2020: 158).

Türk toplumunda, arabesk müzik tarzının benimsenip, yaygınlaşmasında bir diğer önemli etken ise sinema sektörüdür. Köyden kente hızlanan göçün ilk yıllarından yaklaşık yirmi yıl kadar önce Türk sinemasının ev sahipliği yaptığı Arap filmleri, içerisindeki ağır melodram temalarıyla, arabesk müziğin motivasyon kaynağı olan acı, dram, efkâr, çile motiflerini harmanlayan bir tesir yaratmıştır. 1930-1950’ler arasında gösterilen ve çoğunluğu Mısır kaynaklı olan Arap filmlerinin, Türk izleyicileri tarafından ilgiyle karşılanması, bazı

bestekârların bu filmlerden etkilenecek yapıtlar oluşturmasına ve Türkçe sözler giydirilmiş bir Arap müziği furyasının doğmasına sebebiyet vermiştir (Güngör, 1993: 68). Halk arasında beğenilerek seyredilen bu melodramlar, arabesk müziğin tutunmasında önemli bir etken hâline gelmiştir (1993: 69). Bu bağlamda, “ya benimsin ya da kara toprağın” şeklindeki eril mülkiyet ve olumsuz söylem göstergesi ifadeleri içeren sinema ve arabesk müzik içerikleri piyasaya sürülmüştür. Bu tür içeriklerin genelde kadına yönelik olumsuz bir dile dönüşmesinin izleri, gecekondu kültürünün ve arabesk müzik tarzının bir yansımasından çok, yeni kentin kültürel kimlik yaratamamasında aranmalıdır. Bu tür içerikler kadına yönelik olumsuz söylemi kalıplaştırmış ve kalıcılaştırmıştır. Cinsel bir obje biçiminde lanse edilen kadın figürü, iyi bir eş ve namuslu kadın olmanın çok ötesinde, yeni kentin eğlence salonlarında haz aracına dönüştürülmüş, doğurgan kadın figürü ise bekâret ve iffet kaidelerine uygun olması beklenen, edilgen bir konuma indirgenmiştir. Bu tür yapımlar vasıtasıyla metalaştırılan olumsuz kadın sunumları, sinema ve müzik endüstrisinin kâr etmesini yöneliktir. Kentleşmenin ilk tezahürleri içinde hayatta kalma çabasını ele alan popüler sinema ve arabesk müzik içerikleri kadınları kimi zaman eğlence unsuru hâlinde kimi zaman ise cinselliğiyle para kazanan konumlarda göstermiştir.

Her şeyin para aracılığıyla tüketim malzemesine dönüştürülmesi, popüler adı altında satın alınabilen mutlulukların toptan/tekelden üretilmesini sağlamaktadır. Oysa dün, popülerleri (halk ozanını, halk öyküsünü, halk ağıtını) günlük pratikleriyle üreten ve tanımlayan güç halktı. Bugün ise popülerleri üreten ve tanımlayan güç,

popüler adı altında mal ve bilinç satışı yapan moda, soda, oyuncak, turizm, kültür ve eğlence endüstrileri olmuştur (Erdoğan, 2004: 6). Bu bağlamda popüler kültür, halka ait bir kültür olmamakta, halkın güdümlü bir şekilde tükettiği kültür olmaktadır. Arabesk müziğin yaygınlaşmasını sağlayan etmenler ise popüler kültürü üreten ve tanımlayan güçlerden farklılık göstermektedir. Çünkü arabesk müzik kent kültürünün bir ürünüdür (Özbek, 1991: 26). Kentlinin ya da kentli olmayanın içinde harmanlanarak bugünlere gelmiştir. Batılılaşma politikası ile pek çok popüler/piyasa müziğini işiten halk, oyunu arabesk müzikten yana kullanmıştır. Güngör'ün ifadesiyle, halkın nabzına verilmesi gereken şerbetin tadı anlaşılmalı, bu türün adı da konmuştu; "arabesk". Arabesk adı verilen bu müzik, önce gecekondulu ile karşılaşmış, onu bağrına basan gecekondu insanının sevgisiyle bir çocuk gibi büyüyerek serpilmiş ve bir bakıma toplumun tüm kesimlerinden de sempati kazanmıştır (1991: 82).

Dolayısıyla mizojini ne arabesk müzikte ne de köyden kente göç eden halkın hayatta kalma mücadelesinde yaratılmıştır. Mizojini, modernleşme ile ötekileştirilen halk hayatının arada kalmışlığından faydalanan sinema endüstrisinde, kadının kullanılabilir bir varlık ve cinsel arzu nesnesi olarak görüldüğü birtakım "töre" filmleri aracılığıyla icat edilmiştir. Kendi beğeni düzeylerine uygun müziği radyolardan dinleyemeyen halk, kendisine Batıdakinden daha yakın olan Arap Müziğini dinlemek üzere antenlerini Arap radyolarına çevirmiş (Güngör 1993: 67), kadına karşı işlenen suçların faturası ise töre cinayetleri adı altında toplumsal normlara kesilmiştir. Oysa, toplumsal kurallar olan ve bugünün yazılı hukuk kurallarına ilham

veren töreler gibi arabesk müzik de aşkın, derdin, sevincin, üzüntünün, umudun, isyanın, hasretin konuşulduğu türkülerden ilham almıştır. Mecnun için Leyla nasıl hakikate ulaşmanın bahanesi ise Neşet Ertaş için de asıl olan Mecnun olmaktadır.

Kerem gibi canın nara yakmayan

Mecnun gibi çilesini çekmeyen

Yâr aşkına göz yaşları dökmeyen

Ağlamayan sel kıymeti bilemez (Çiçek, 2021: 158).

Orhan Gencebay için de sevgili yolunda çile çekmek, ona kavuşmaktan daha önemlidir:

Kabahat kimde idi kaderde mi bizde mi

Derde boyun eğmeyip yaşamamak elde mi

Acı çekmeyen insan yaşamayı bilmezmiş

Sevmek yoktur diyenler bir gün boyun eğermiş (Özbek, 1991: 205)

Aşk ıstırabının zevk hâline geldiği türkü dili, arabesk müziğin de dili olmuş, uğruna göz yaşı dökülen sevgili ise dertlerin en güzeli görülmüştür. Neşet Ertaş için Leyla, onun sevdasının ete kemiğe bürünmüş hâlidir ve Mevlâ'ya giden bir yoldur (Çiçek, 2021: 144). Bu dolayında, sevgilinin somut bir şekilde var olması gerekmektedir. Dünyevi olmayan bir sevgi de Leyla vasıtasıyla dile gelmektedir. Benzer durum Orhan Gencebay arabeskinde de görülmektedir. Onun, şarkılarında çoğu kez sevgiliye hitap edilirken Allah'a da hitaba geçilir (Özbek, 1991: 189). Türküler, halkın topyekûn mücadelesini içeren

halk şiiirleri olmakla birlikte, sevgilinin gönlüne giden yolun da aracısıdır. İlhan Başgöz'e göre, *türkünün bir yanı da vardır, ayağınızı yere basmaya çağırır sizi. Doğanın ve toplumun gerçeği içinde olacaksınız. Oradan uzaklaşmak yok. Yunus demiş ya: "Benim ayım yerden doğar". Türkü de aynı şeyi söyler: "Havalanma telli turnam"* (2008: 16). Bu yönüyle arabesk müzik halk ozanından, türkünün yakıldığı toplumsal gerçeklerden, kültürel çevreden pek çok şey ödünç almıştır. Özellikle de sevgiliye karşı hoşgörüyü, saygıyı, kaderciliği, sabrı esin kaynağı edinmiştir.

Aşkım ecelim olsun

Ömrüm bedelin olsun

Sevmesen de sevsen de

Canın sağ olsun (Orhan Gencebay)

(URL-1).

Aşkın daha dünyevi hâle geldiği ikinci dönem Orhan Gencebay arabeskinde, eski fedakârlık duyguları ve derde rağmen sevgiliden vazgeçmeme durumu tamamen kaybolmasa da yerini sık sık *sevmesen de canın sağ olsun* diyen bir hoşgörüyeye ya da *başka sevgili bulacağım, seni unutacağım* diyen bir çözüluşe bırakmıştır (Özbek, 1991: 209-210). Bu çözüluş, halk ozanı Neşet Ertaş'ın *gönülden gönüle yol olmayınca* dizelerinde, sevginin ancak kendini bilmek ile mümkün olacağı inancına denk düşmektedir.

Seyretsen de yâri gerçek göreme'n

Tutuşup aşkına kül olmayınca

İstesene de yâre doğru varama'n

Gönülden gönüle yol olmayınca (Çiçek, 2021: 147).

Neşet Ertaş için sevgili; insan, kadın, anne, Leyla süreklilik arz etmekte, kadının, insanın devamına vesile olmasıyla, âşığı hedefine götürmesi aynı şey sayılmaktadır (Çiçek, 2021: 153). Neşet Ertaş'la özdeşleşmiş olan Zahide'm türküsü de Leyla gibi yâre giden bir yol olmuş, kadına duyulan saygının ve aşk estetiğinin sembolü hâline gelmiştir. Öyle ki bu türkü, 1970 yılında plak yapılarak Türkiye'nin gündemine oturmuş, Zeki Müren'den Müslüm Gürses'e herkesin seslendirdiği, Kırşehirli, Keskinli, Yozgatlı ozanlardan okumayanın kalmadığı tüm sevdalılarının ortak ezgisine dönüşmüştür (Çiçek, 2021: 170-171). Müzik tarzlarının birbirlerinden ödünçlenmesiyle sevgiliye/yâre, kadına karşı oluşan bu saygı dilinden kopuş, yeni kentin icat ettiği popüler müzik ile ivme kazanmış, kadına karşı ön yargılı dil delikanlılığa eş tutulmuştur. Özellikle eğlence merkezi adı altında işletilen mekânlarda kadını aşağılayan sözlerle nefret dili oluşturma anlayışı, bir tür eğlence alışkanlığına dönüştürülmüştür. Sazıyla, pek çok eğlence merkezine konuk olan müzisyenlerin seslendirdiği şarkılar, her ne kadar arabesk tarzda geçiyor olsa da ne şarkı sözleri arabesk müzikle ne de icra biçimi türkülerin diliyle uyuşmaktadır. Aslında bu durum, yeni kentin icat ettiği eğlence anlayışındaki değişimin bir kalıntısıdır. Türk eğlence kültüründe pek çok açıdan işlev gören oda sohbetleri, yâren meclisleri, oturak âlemleri, yeni kentte yerini kadına dair olumsuz düşünceler geliştiren şarkı sözlerine ve bunların icra mekânı olan eğlence yerlerine bırakmış, eğlenirken öğrenme, yardımlaşma, kültürleşmeden de

kuralsızlığa, kültürsüzleşmeye eğilim yaşanmıştır. Oysa Türk eğlence sisteminin en kurallı eğlence türlerinden biri olan Yâren Meclislerinde işleyiş, kurallara göre gerçekleşmekte, kuralın çiğnenmesi ise cezaların uygulanmasını beraberinde getirmektedir (Özdemir, 2005: 53). Gülin Ö. Eker'e göre, Türk halkının "gülme, eğlenme, mutlu olma, keyifli zaman geçirme, sosyal ilişkileri güçlendirme, aynı grubun üyesi olarak aitlik duygusunu pekiştirme, gelenekleri yaşatma" gibi beşerî zevk ve değerleri, gönüllü katılım ilkesi bağlamında oluşturulmaktaydı. Bu tür bir etkinliğe kişi ise kimi zaman yerel, kimi zaman ulusal eğlence geleneğinden beslenerek bundan mutlu olabilmekteydi (2014: 211). Dolayısıyla böylesi bir gönüllülük gerektiren eğlence kültüründe ve tavrında taşkınlıkların yapılması, toplumdaki soyutlanmaya kadar çeşitli yaptırımlar doğurabileceğinden, icra edilen halk türkülerinin de üslubu bu kurallara göre şekillenmekte, aksi durumlar suçla ilişkilendirilmektedir. Halk türkülerinde karşılıksız sevgiler âşığın tahammül etmesini bildiği, çektiği aşk acısını türkülerle teselliye dönüştürdüğü bir atmosferde gelişmektedir.

Kız bahçende mor meni

Verem ettin sen beni

Nasıl verem olmayım

Eller sarıyor seni (TRT Repertuar, No: 1291).

Kastamonu yöresine ait bu türkü metninde âşık, sevdiğinin kendisine yâr olmamasından dolayı hastalığa düştüğünü aktarmakta, karşılıksız sevginin acısını kadına değil, kendine yakıştırmaktadır.

Arabesk müziğin önde gelen isimlerinden Müslüm Gürses ise karşılıksız sevgiye cevabını *içimde hatıran var* dizeleriyle ifade etmektedir.

Aşkın bende bir ömür

Gelmesen de ne çıkar

Hep yanımda gibisin

İçimde hatıran var

(URL-2).

Buna karşılık, kadına yönelik olarak sokak kadını, gecelerin kadını, yaşatır mıyım gibi olumsuz kalıp ifadeler içeren şarkılar, eril egemenliğin farklı türden göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu tür şarkı sözleri, Türkiye güncelinde haberlere konu olan ihanet, karşılıksız sevgi gibi sorunsalların kadına yönelik şiddetle sonuçlanmasını akla getirmektedir. Namus söylemiyle zanlıların kendilerini aklamaya çalışmaları ise konunun cinsiyetçi bir atmosferde geliştiğini işaret etmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre namus, bir toplum içinde ahlak kurallarına karşı beslenen bağlılık, ırz, iffet (TDK, 2020: 435) anlamına gelmektedir. İffet sözcüğü de yine aynı anlamda “namus” karşılığında kullanılmaktadır. Gerek şarkı sözünde gerekse sözlük anlamında herhangi bir cinsiyet tanımlaması yapılmamasına rağmen, iffet ve ırzın toplumsal kabuller bağlamında kadınla özdeş tutulduğu söylenebilmektedir. Namus kavramıyla ayrılmaz bir bütün oluşturan bekâret olgusu aynı zamanda dışıdır de (Blank, 2017: 55). Aynı anlama gelen iffet kavramının özünde de bakire olma zorunluluğu önemli bir yer

tutmaktadır (Tseëlon, 2002: 23). Kadının yaşam hakkına gerekçe oluşturan namus kavramı, geleneksel ataerkil düzenden beslenmektedir. Geleneksel ataerkil düzenlerde, babaya, eş ve çocukları üzerinde her türlü olumsuz davranışa yer veren bir mülkiyet anlayışı tanınmıştır (Millett, 1973: 63). Bu anlayış, çağdaş ataerkil düzende yasalar vasıtasıyla her ne kadar ortadan kaldırılmış olsa da kadının itaatsiz, sadakatsiz, fitne, baştan çıkarıcı bir cins olarak algılanıyor olmasını değiştirmemiş ve katil zanlılarının namus söylemiyle başvurdukları demagojilere dönüşmüştür. Üstelik bu duruma, bugünün yazılı hukuk kurallarına ilham veren töre kavramı da eklenerek, zanlılara yeni bahaneler üretmelerinin kapısı aralanmıştır. Öcal Oğuz'a göre, güncelde töre cinayetleri olarak adlandırılan cinayetlerin büyük çoğunluğu ataerkil otoriteye itaat etmemeye dayalı olarak işlenmiş çoğu patolojik kişiliklerin eseri cinayetlerdir. Batsın bu töre diye başlayan suça meyilli kişilerin uygulamalarının örneklendiği ağa ve yanaşma filmleri, zamanla son derece yanlış algılanan ve kullanılan töre cinayetleri terimini doğurmuştur. (2012: 111-112). Tseëlon'un vurguladığı gibi, kadın namusu ve iffeti denen şey aslında, erkeklerin kendi korku ve kontrol edilemeyen arzularını yansıtma yoluyla yok etmeleridir (2002: 47). Dolayısıyla kadına duyulan antipatinin katalizörü olan şarkı sözleri, kontrol edilemeyen patolojik vakaların birer yansıması olarak gündeme gelmektedir.

Tarihin en eski ön yargılarından olan mizojininin, kadına yönelik olumsuz tutum ve davranış çağrıştıran arabesk ve rap tarzı şarkı sözleriyle de tarihte kalmadığı, sadece biçim değiştirerek devam

ettiği ileri sürülebilir. Bu durum kadına yönelik cinsiyetçi ve kadını metalaştıran bir söylemi belirginleştirmiştir. Böylesi şarkı sözlerinin varlığı, türkülerin sembolik, arabeskin kadercilik dilinden arınmış bir yüzeyselliği göstermektedir. Şunu belirtmek gerekir ki kültüre özgü semboller ve motifler, halk türkülerinin sürekliliğinde ve güncelle ulaşmasında önemli bir rol üstlenirken, aynı zamanda bir toplumda günlük konuşma dilinde doğrudan ifade edilmesi mümkün olmayan duyguları yansıtmaya gibi temel işlevlere de sahiptirler (Mirzaoğlu, 2019: 36). Bu bağlamda, Erzurum yöresine ait “Al Yeşil Geymiş Allandır” adlı türkü, yörenin ağız özellikleriyle kadına yönelik saygı dilinin bir göstergesidir.

Başına örtmüş emame

Nazılen gider hamame

Goynunda bir çift şemame

Yandım, yanasan ay gız

Benim olasan ay gız (TRT Repertuar, No: 511).

Türkü metni koynunda bir çift şemame dizesiyle, kadın sevgilinin kavuna benzeyen göğüslerini sembolik dille ifade etmiş (Mirzaoğlu, 2019: 316), topluluk içinde gerek âşığı gerekse de kadını utandıracak bir dile yönelmemiştir. Türk halk müziğinden gelen sanatçıların bir kısmının, kendi tarzlarına uygun bir şekilde arabeske de yönelmiş olması, kadını metalaştıran şarkıların arabesk müzik ya da Türk halk müziği anlayışıyla benzediğini göstermemektedir. Bu durum, 80’li yıllarda pop müziğin arabeskten esinlenmesiyle ortaya çıkan pop-arabesk müzik türünün bir yansımasıdır. Güngör’ün

tabiriyle, 80'li yılların bireyi için Doğu kültürünün manevi yönü giderek önemini yitirmekte, Batının maddi yönü ağır basan kültürel değerleri onun yerini almaktadır. Cinsellik ise sevgi içeriğinden arındırılarak metalaştırılmış ve maddi bir edim olarak sunulmaya başlanmıştır (Güngör, 1993: 141). Dolayısıyla bu durum müzik kültürüne de yansımış aşk estetiğinin, nezaketin, hoşgörünün nâmelere yansıdığı müzik kültüründen kimi zaman kadına şiddete dönüşen kimi zaman ise kadının cinsel organlarını açıkça hedef alan bir bozulma başlamıştır. Bu bağlamda rap müzik türü, kadına yönelik argo söylemlerin zirve yaptığı bir gelişim göstermiştir.

Amerika'da, 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan rap müzik tarzı, kadına yönelik olumsuz ifadeler içeren söylemlerle müzik endüstrisinde önemli bir gelir kapısına dönüşmüştür. Kentli gençliğin estetik kültürel ifadesi olarak ortaya çıkan rap müzik, ırk ve sınıf statüsüyle genellikle göz ardı edilen gençlerin şiiri olarak adlandırılmış; umut, aşk, korku, öfke, hüsrân, gurur, şiddet ve kadın düşmanlığının hepsi rap aracılığıyla ifade edilmiştir (Adams ve Fuller, 2006: 938). Rap müzik türündeki kadına yönelik olumsuz bakış açısı; kadınlar hakkında aşağılayıcı ifadeler, kadınlara yönelik şiddet içeren eylemler, erkekler için sorun yaratan kadın referansları, kadınların erkeklerin kullanıcıları olarak nitelendirilmesi, kadınların erkeklerden daha alt kategoride olduğuna dair referanslar ve kadınların kullanılabilir-atılabilir varlık olarak referansları biçiminde çeşitli temalardan oluşmaktadır (2006: 940). Adams ve Fuller, kadına yönelik nefret dolu söylemlerle artan müzik tarzlarını, ataerkil egemenliğin bir sonucu olarak görmektedirler. Türkiye'de 1995'li

yıllarda popüler hâle rap müzik, genç nüfus kitlelerince beğeni ile karşılanmış ve çoğu rap sanatçısının kendi besteleriyle müzik endüstrisinde yer almasını sağlamıştır. Bu bağlamda, eksik etek vb. argo sözcükler içeren rap şarkılarında yer alan ifadeler, aşkın paraya dönüştüğünü, kadının babadan sonra evlilik yoluyla yeni erkek otoritesine girmesi gerektiğini ileri süren ön yargılı bir bakış açısını gündeme getirmektedir. Hulki Aktunç, Filiz Bingölçe'nin "Kadın Argosu Sözlüğü" adlı yapıtına yazdığı sunuş kısmında, eksik etek deyiminin; kasiğında erkeklik organı olmayan anlamına geldiğini aktarmıştır (Bingölçe, 2005: 5). Dolayısıyla içinde kadına yönelik argo sözcükler barındıran bazı rap şarkılarının mizojini olgusunun kadını erkekten daha aşağı bir cins hâline getirmede kullandığı periyodik kanamayı referans aldığı söylenebilmektedir. Rap tarzı şarkıların bir kısmında yer alan mizojini temalı şarkı sözleri, Adams ve Fuller'in altı temaya ayırdığı nefret söylemlerinden; kadınların erkeklerin kullanıcıları, kullanılabilir-atılabilir varlık ve kadınların erkeklerden daha alt kategoride olduğuna dair referanslarla ilintili bir tablo göstermektedir.

Nitelden ziyade, nicel talebi karşılamak üzere gelişen popüler müzik, kadın bedenini cinsel obje biçiminde çok sesli hâle getirerek kâr odaklı bir piyasa müziği oluşturmuştur. Gans'a göre, eskiden yüksek kültür yalnızca halk sanatından ödünç alırdı, özellikle de halk ona ilgisini kaybettikten sonra; ama halk sanatının nesli tükenince yüksek kültür onun ticari ardıllarından ödünç almak zorunda kalmıştır. Ciddi besteciler şimdi, tıpkı öncelerinin folk müziğini kullanmış oldukları gibi, popüler kültür melodilerini

kullanılmaktadırlar (2005: 51). Türk pop müziğinin önde gelen bestecilerinin kaleminden de kimi zaman kadına yönelik olumsuz kavramlar içeren kimi zaman ise kadını salt cinsel objeye dönüştüren şarkı sözlerinin çıktığı ileri sürülebilir.

Mizojiniye dair töreler, Eski Yunan ve Roma'nın görenek hâline getirdiği, kız çocuğunu sakat bir erkek çocuğu olarak aşağılamada vuku bulmuştur. Holland'ın vurguladığı gibi, istenmeyen bebeklerin çöplüğe atılma töresi, Hıristiyanlığın Roma'da en önemli din olarak ortaya çıkışına kadar sürmüş, çöplüklere atılan çocuklar çoğu kez genel ev sahiplerince henüz ölmeden oralardan toparlanmış ve geleceğin fahişeleri olarak yetiştirilmişlerdi (2016: 55). Binlerce kadının yok edildiği cadı avları da 15. ve 16. yüzyıllar arasında âdeta bir akıma dönüşerek, Batılı zengin zümrelerin ayrıcalıklarını tanımak için araçsallaştırılmıştır. Pelizzon'a göre, devletin özellikle kadınları hedef alarak cadı kovuşturması, resmi kültürün kadınları zayıf, iffetsiz, ruhtan mahrum olarak tasavvur etmesine dayanmaktadır. Kadınların ruhlar ve dünya âlemi arasında aracılık ediyor oluşları, masal ve hikâye naklederek toplulukların ortak hafızasında kilit rol oynamaları, ekilebilir tarlaların tarihçesini, örfe göre kimin ne kadar kira ödemesi gerektiğini bilen ve hak iddialarını buna göre çizen konumları devlet ve kilise yöneticileri için tehlike teşkil etmekteydi (2020: 344-345). Dolayısıyla kadınlar, burjuva ve köylü sınıfı arasında geçirimsiz sınırlar yaratmak isteyen Batılı tahakkümün cadı konumuna indirgelediği nefretin kurbanı olmuşlardır.

Kadın antipatisinin, "Cennetten Kovulma" ve "Pandora" mitiyle atıldığı ilk tohumlar salt söylence durumunda kalmamış,

güncelde Batı kültürünün devam ettirdiği ritüellerle de yaşatılmıştır. İlk günahı silmek adına uygulanan “vaftiz” bunun en somut kalıtıcısıdır. Eliade’ye göre, vaftizdeki çıplaklık hem ritüel hem de metafizik bir anlama sahiptir. Âdem’in işlediği günahın ardından sırtına geçirdiği, ama vaftiz olanın, İsa’yı takip ederek üzerinden çıkardığı eski yozlaşma ve günah giysisinin terk edilmesi olduğu kadar, Âdem’in cennetten kovulmadan önceki hâline geri dönüştür (Eliade, 2019: 119; Avcı, 2024: 264). Kadın bedeninden gelen çocukların Havva dolayımında günahkâr olduğunu varsayan ve bunu silmek için vaftize başvuran öğretiler, İslam fitratında yer almamaktadır. Schimmel’in vurguladığı gibi, Müslümanlar, Orta Çağ Hıristiyan yazarlarının sergiledikleri aşırı nefrete hiçbir zaman kapılmamışlardır. Havva hiçbir zaman Adem’in cennetten kovulmasından sorumlu tutulmamıştır ve Hıristiyanların tekrarladıkları “İslam’a göre kadının ruhu yoktur” suçlamasının ne klasik hadislerde ne de Kur’an’da yeri vardır (2001: 449). Ne var ki gerek Batı dünyasında yükselişe geçen İslamofobi gerekse de halk kültürünü reddeden modernleşme zihniyeti mizojini olgusunu Doğu toplumlarına indirgemıştır. Rasyonel çağda, Batı dünyası geçmişin hatalarını inkâr etmezken, Türk toplumu modernleşememenin sorumlusunu halk kültüründe aramaya başlamış ve yüzünü Batıya çevirmiştir. Oğuz’un deyimiyle, Türk insanı kendi modernleşmesinin önünde engel olarak gördüğü halk hayatından uzaklaşmaya başlamış ve bu redd-i mirasçı tutumuyla da modernleşme ve teknolojik gelişme süreçlerini yakalayacağını sanmıştır (2013: 59).

Küreselleşmenin getirdiği tek tipleşme her ne kadar yerel

arayışlara kapı aralamış olsa da medyanın halk kültürü üzerine yıkıcı etkileri, popüler kültürün kolaylıkla ulaşılabilir olması bir çeşit körleşme yaratmıştır. Gans'ın yeni kültürel eleştiri için kullandığı aptallaştırma politikası, her zaman konumu daha yüksek olan geçmiş bir kültür ve daha akıllı bir kamunun bakış açısından yapılan bir karşılaştırma gerektirmektedir. Müzelerin geleneksel sergileri yerine gişe satış rekorları kıran gösterileri geçirmeleri, kamu televizyon istasyonlarının belgesellerini ve tiyatro yapıtlarını azaltarak, yerlerine doğa ve popüler müzik programları getirmeleri gibi, aptallaştırmaya sayısız örnekler verilebilir (2005: 90). Türkiye'de ise arabesk müziğe pop müzikten eklemeler yapılması, eğlence anlayışının toplumsal normların sürdürüldüğü köy odaları ve kahvehanelerden eğlence mekânları adı altında kent gecelerine taşınması, halk ozanlarının icra biçimlerinden esinlenen müzisyenlerin sazlarıyla kadını hedef alan şarkılar seslendirmeleri gibi pek çok olgu, aptallaştırma örneklerine dahil edilebilir. Öyle ki bu olgu, halk müzik geleneğinden ödünçlenerek halkın üzüntülerine, efkârına, aşkına teselli olan arabeskin, bazı kesimlerce ön yargılı yaklaşılan bir müzik tarzı şeklinde nitelendirilmesine kadar gitmiştir. Arabeskin ilk olarak gecekondu mekânlarında yankılanması, bu müzik tarzının da eğitimsiz, köylü, varoş, aşağı sınıf olarak nitelendirilen gecekondu sakinlerinin üretimi ve müzik zevkiymiş gibi algılanmasına neden olmuştur. Ancak; Neşe Karaböcek, Ferdi Özbeğen, Nilüfer, Yeliz, Semiha Yankı ve hatta Zeki Müren gibi düzenli bir müzik eğitiminden geçmiş, profesyonel müzik yaşamına çoğunlukla radyoda başlamış, ancak daha sonraları çeşitli nedenlerle

arabesk müzik dünyasına girmiş pek çok sanatçı bulunmaktadır (Güngör, 1993: 26-27).

Bunun yanı sıra arabesk müzik tarzındaki isyan, dram, dert, kader anlayışı da arabesk müzik sanatçılarında ve gecekondu sakinlerine şiddette meyilli, suç işleme potansiyeli yüksek bir motivasyon kaynağı sağladığı yönünde yaftalamalar getirmiştir. Oysa kente yeni gelmişliğin, iş gücü bulamamanın, karşılıksız bir aşka tutulmanın hüznü arabesk müziğin sözlerine yansırken, somut bir isyana dönüşmemiştir. Özellikle de güncelde hâlâ varlığı devam eden kadın cinayetleri, ilk dönem gecekondu kültüründe ve arabesk müzik tarzında yükselen bir ses olmamıştır. Bu ses, daha çok yeni kentin lüks eğlence merkezlerinde yükselişe geçmiş, magandalıkla tezahür etmiştir. Günceldeki bu eğlence anlayışına karşın, köylerde, kasabalarda, ilk dönem gecekondu mekânlarında hem eğitici hem de eğlendirici öğeler taşıyan köy odaları ve kahvehaneler, toplumsal cinsiyetin kadın aleyhine gelişmediği kamusal alanlar olarak öne çıkmışlardır. Arık'ın kahvehaneler üzerine yürüttüğü alan araştırmasında katılımcılardan derlediği bulgular gibi; “eğer bir adam bir kadını gerçekten beğeniyorsa bunu gelip kahvehanedekilere söyler ve böylece başka kimse aynı kıza bakmaz” şeklinde gelişen tavır, kahvehanelerde hangi kadın hakkında ne konuşulabileceği belirleyen bir mekanizmanın varlığını ve bu eril sosyalleşme mekânında güç ilişkilerinin müzakere edildiği hassas bir denge olduğunu işaret etmektedir (Arık, 2009: 189). Dolayısıyla sosyal normların yaptırım gücüne dair işlevsellik kazanan, kadınlar hakkında konuşma üslubunu belirleyen kahvehaneler, güncelin

sözde-eğlence merkezlerindeki gibi kadını cinsel varlığıyla tanımlayan, şarkı sözleriyle aşağılayan sosyalleşme mekânları değildir. Bununla birlikte Orta Anadolu'da tespit edilen, eğlence birliğinin sağlandığı “delikanlı teşkilatı” da kadına karşı saygının namzetidir. Sakaoğlu, delikanlı teşkilatına girebilmenin şartlarını, kişinin hırsızlık, ırz ve namus düşmanlığı yapmamış olmasıyla sıralarken, ceza yoluyla çıkarılmanın bir kadına kötü gözle bakmayla gerçekleştiğini aktarmış, böylesi bir sebeple teşkilattan atılan delikanlılarla da konuşulmadığını, alışverişte bulunulmadığını kısacası, bu kişilerin köyden ayrılmaktan başka çarelerinin kalmadığını vurgulamıştır (Sakaoğlu: 110-111). Benzer şekilde yoksullukla mücadele eden, yaşam serüvenini sözlere döken, şarkılarda teselli bulan gecekondu halkı da arabeskle müzikle kadın yönelik olumsuz bakış açısının bir temsili değildir. Ancak yoksul insanlar yüzyıllardır, popüler kültür icat edilmeden çok önce, hatta halk sanatlarının serptildiği dönemlerde de yüksek oranlarda patolojinin kurbanı olmuşlardır (Gans, 2005: 55). Öyle ki başta modernizmin ve popüler kültürün getirdiği zihniyet, bugünün kent bloklarında, dolmuşlarında, hatta okul servislerinde yankılanan mizojini temalı şarkı sözlerini duymazdan gelerek, katliama motivasyon sağlayan nâmeleri arabesk müzik tarzına, suçluları ise çoğu yoksul olan mekânlara indirgemıştır.

Sonuç

Mizojini, yani kadın antipatisi, tarihin en eski ön yargısı olarak hâlâ devam etmektedir. Kadın bedeninin biyolojik donanımları dahi, kadının itaatsiz bir cins olması neticesine bağlanmış ve mizojininin

yerleşik hâle gelmesinde referans olarak kullanılmıştır. Her türlü kötülüğün kalıtçısı tasavvurunda yer alan kadının, cinsel obje sıfatında erkeği kışkırtan, onu kötülüklere sürükleyen bir cinsmiş gibi, gözetim altında tutulması gerektiği savlanmıştır. Sosyal normların kadın özelinde ayrı bir parantez açması, belki de bu durumun en güncel örneklerindedir. Erkeğe sınırsız özgürlükler verirken, kadını sınırlı bir alana indirgeyen birtakım sosyal normlar, kadının şeytanlaştırılmasına neden olan patolojik vakaları içermektedir. Aslında, sosyal normların kökeninde tek bir cinsiyete dair dayatma bulunmamakta, toplumun genel kabulleri çerçevesinde kadın-erkek fark etmeksizin uyulması gereken ilkeleri sözlü anlaşmalar hâline getirme vardır. Ne var ki kadına duyulan önyargının en uç örneklerinin tezahür ettiği Batı külliyyatında, mülkiyetin el değiştirmesiyle sınırları çizilen cinsiyete dayalı iş bölümü kadının konumunda ciddi değişimler yaratmıştır. Özellikle Orta Çağ metinlerinden alınan kadın düşmanı referanslar, edilgen bir cins olma durumunu kadına yüklemeye aracı olarak kullanılmıştır. Dini kurumların dahi kadını men eden, erkek tekeline işleyen bir mekanizmaya dönüşmesi, kadın cinsiyetinin sert tabularla çevrilmesine sebep olmuştur. Eski Roma ve Yunan söylencelerinden beslenerek, rasyonel çağlara taşınan mizojini, bir kültür furyasıymış gibi sunulan şarkı sözlerinde de kendine yer bulmuş ve kadını katletmeye motivasyon sağlayan katalizörlere dönüşmüştür. Kadına duyulan antipatiye dair seslerin yükseldiği dönüşümü takip eden bu çalışma, pop, rap ve halk türküsüymiş gibi icra edilen bazı müzik tarzlarındaki kadın aşağılamasını ana tema hâline getiren şarkı

sözlerinin varlığını tespit etmiştir. Kadınların genellikle cinsel uzuvlarını, para düşkününü tavırlarını, sadakatsizliğini konu alan şarkı sözleri, çoğunlukla karşılıksız sevgiye dair intikam alan katil profilleri çizmektedir. Ancak bu profiller çoğunlukla, alt kültür olarak görülen gecekondu kültürüne ve arabesk müziğe indirgenmiştir. Türk halk kültüründe ve halkbilimi kadrolarında önemli bir yeri olan *türkü* dilinden esinlenen arabesk müzik tarzı, modernleşme adımlarını takip edemeyen çevrelerce yoz ya da dolmuş müziği nitelendirmesiyle ötekileştirilmiştir.

Modern ve geleneksel ayrımını idrak edememenin, halk hayatıyla çağdaş yaşamı harmanlayamamanın aktörleri, köyden kente göçün sembolü ve arabesk müzik tarzının ilk durak noktası olan gecekonducularda aranmıştır. Oysa halk şiirinden, destanlardan, hikâyelerden, halkın ortak duygu ve serzenişlerinden esinlenen türküler gibi arabesk müzik de içine doğduğu kültürel şartlardan esinlenerek, yaşam mücadelesini dizelere döken bir gelişim göstermiştir. Kerem ile Aslı hikâyesinden esinlenen bir türkü metni, sevdiğine karşı Kerem gibi sabırlı olmayı, sevgiliye giden yolları tüm zorluklara rağmen aşmayı, bu yolda isyan edip vazgeçmemeyi nasıl öğütlemişse, arabesk müzik tarzı da kendi yorumuyla aynı duyguları paylaşmıştır. Ne var ki güncelde giderek hız kazanan kitle kültürü, karşılıksız sevdaların bir teselliye, bir zevke dönüştüğü kültür anlayışını da tüketerek, kadınların türlü biçimlerle kurban edildiği salt kâr odaklı müzik tarzlarına dönüşümü başlatmıştır. Lüks kent bloklarında, medyada, eğlence merkezi adı altındaki mekânlarda yankılanan cinayet motivasyonlu şarkı sözleri bir halk türküsüyümüş,

arabesk müzik tarzıymış gibi sunulurken, bu yapıyı oluşturan kültürleşememe problemi yeteri kadar analiz edilememiştir.

Hüznün, sevincin, aşkın, efkârın nâmelere yansıdığı müzik kültüründen, birtakım olumsuz yargılarla kadını hedef alan müzik tarzlarına dönüşümü irdeleyen bu makalede, değişimin asıl kaynağının; kadını cinsel obje sıfatında lanse etmeyi popüler hâle getiren şarkı sözleriyle, onaylanmayan davranış biçimlerini kadına yakıştırmayı eğlence zanneden yeni kentin kültürsüzleştirdiği mecralarla yaratıldığı neticesine varılmıştır. Halk ozanının; “ince belinden, tatlı dilinden, bir hatıra ver bana zülfü telinden” (Neşet Ertaş) mısralarıyla sabretmesini/yetinmesini bilen tavrına, sanatçının; “belki bir yerlerde karşılaşırız, ayrı olsak bile selamlaşırız” (Orhan Gencebay) dizeleriyle hoş görüsüne popüler şarkı sözlerinde de yer vererek, sevginin saygı diliyle buluştuğu, karşılıksız aşkların katillere dönüşmediği motivasyon araçları olan müzik zevkine ve bu zevki oluşturan kültüre sahip çıkılması gerekmektedir.

Kaynaklar

Adams, Terri M. ve Douglas B. Fuller. (2006). The Words Have Changed But the Ideology Remains the Same: Misogynistic Lyrics in Rap Music. *Journal of Black Studies*, 36-6: 938-957.

Arık, Hülya. (2009). “Kahvehanede Erkek Olmak: Kamusal Alanda Erkek Egemenliğin Antropolojisi”, *Cins Cins Mekân*. (Der. Ayten Alkan), İstanbul: Varlık Yayınları, s. 168-201.

Avcı, Neslihan. (2024). Yaratılış Mitlerinde Rakibeler: Tanrının Özgür Kızı Lilith, Günahkâr Havva ve Ehl-i Beyt Soyu Güruh-ı Naci.

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 41(1), 262-273.

Başgöz, İlhan. (2008). *Türkü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Bingölçe, Filiz. (2005). *Kadın Argosu Sözlüğü*. İstanbul: Metis Yayınları.

Blank, Hanne. (2017). *Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi*. (Çev. Emek Ergün). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çiçek, Dursun. (2021). *Türkünün Ötesi- Neşet Ertaş*. İstanbul: Muhit Kitap.

De Beauvoir, Simone. (1974). *Kadın I- Genç Kızlık Çağı*. (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınevi.

Eker, Gülin Öğüt. (2014). *İnsan Kültür Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Eliade, Mircea. (2019). *Kutsal ve Kutsal – Dışı*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Erdoğan, İrfan. (2004). Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 5-57: 1-18.

Frazer, James G. (2017). *Altın Dal- Dinin ve Folklorun Kökleri I*. (Çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gans, Herbert J. (2005). *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*. (Çev. Emine Onaran İncirlioğlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gendzier, Irene L. (1979). “Modernity and Development.” *Theory and Society/ Becoming Modern* by Alex Inkeles and David H. Smith

Review, 8.1: 139:155.

Güngör, Nazife. (1993). *Arabesk-Sosyokültürel Açıdan Arabesk Müzik*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Holland, Jack. (2016). *Mizojini-Dünyanın En Eski Ön Yargısı*. (Çev. Erdoğan Okyay). Ankara: İmge Kitabevi.

Imam, Ayesha M. (2011). "Müslüman Dinsel Sağ ("Köktendinciler") ve Cinsellik." *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*. (Çev. Ebru Salman). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 75-98.

Keuls, Eva C. (1993). *The Reign of the Phallus: Sexual Politics in Ancient Athens*. Univ of California Press.

Koren, Sharin Faye. (2009). The Menstruant as "Other" in Medieval Judaism and Christianity. *A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues*, 17: 33-59.

Mercer, Christia. (2018). The Philosophical Roots of Western Misogyny. *Philosophical Topics*, 46-2: 183-208.

Millett, Kate. (1973). *Cinsel Politika*. (Çev. Seçkin Selvi). İstanbul: Payel Yayınevi.

Mirzaoğlu, Gülay. (2019). *Halk Türküleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğuz, M. Öcal. (2012). Yazılı Hukuk ve Sözlü Hukuk Açısından Evlenme Pratikleri ve Töre Cinayetleri. *Millî Folklor*, 95: 103-113.

Oğuz, M. Öcal. (2013). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Özbek, Meral. (1991). *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, Nebi. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pelizzon, Sheila Margaret. (2020). *Kadının Konumu Nasıl Değişti?*. (Çev. İhsan Ercan Sadi ve Cem Somel). Ankara: İmge Kitabevi.
- Rowbotham, Sheila. (1987). *Kadın Bilinci Erkek Dünyası*. (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Sakaoğlu, Saim. “Delikanlı Teşkilatı”. *Görgü Ansiklopedisi/Geleneklerimiz- Göreneklerimiz*, s. 110-111. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Schimmel, Annemarie. (2001). *İslamın Mistik Boyutları*. (Çev. Ergun Kocabıyık). İstanbul: Kabbacı Yayınevi.
- Steinbock, E. A. (2016). “Misogyny”. *Keywords for Radicals: A Late Capitalist Vocabulary of Culture and Society*, (Ed. Kelly Fritsch ve diğer), Kaliforniya, s. 263-269.
- Stokes, Martin. (2020). *Türkiye’de Arabesk Olayı*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- TRT Müzik Dairesi Başkanlığı. (1996). *Türk Halk Müziği Repertuarı*. Ankara: TRT.
- Tseelon, Efrat. (2002). *Kadınlık Maskesi*. (Çev. Reşide Kekeç). Ankara: Ekin Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2020). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

World Health Organization. (2008). Eliminating Female Genital Mutilation- An İnteragency Statement, WHO.

Yolcu, M. Ali. (2013). Havva'nın Öyküsü: Kozmolojik ve Antropogonik Mitlerden Kadın Yaratımına Senkretik Bir Yaklaşım. *Folklor/edebiyat*, 19(73), 185-195.

İnternet Kaynakları

URL-1:

(<https://www.sarkisozleri.bbs.tr/sarki/30122/canin-sagolsun>)

URL-2:

(<https://www.sarkisozum.gen.tr/muslum-gurses/askin-bende-bir-omur-sarkisozu>)

Ankara Çamlıdere Oyun ve Oyuncak Müzesi

Ankara Çamlıdere, Game And Toy Museum

Ayşe Sarıcan¹

Öz

Geçmiş dönemlerden günümüze oyuncaklar insanoğlunun hafızasında her zaman özel bir yere sahip olmuştur. Tarih boyunca çocukların çeşitli malzemelerle yapılmış oyuncaklarla oyunlar oynadıkları bilinmektedir. Oyuncaklar çocukların eğlenme, hoşça vakit geçirme ve gelecekte alacakları yetişkin rollerine hazırlanmaları amacıyla yapılsa da ait olduğu dönem toplumuna ait sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerini yansıtır. Başlangıçta insanların çevrelerinde gördükleri canlıları küçülterek taş ve ahşap gibi doğal malzemelerle elde ürettikleri oyuncaklar zaman içerisinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak makinelerde metal, seramik, kauçuk gibi malzemelerden seri olarak üretilmiştir. Bu bağlamda oyuncaklar yapılmış oldukları döneme ait birçok bilgi veren ve geçmişten geleceğe bir köprü vazifesi kurmaktadır.

amlıdere Belediyesi Treni Oyun ve Oyuncak Müzesi, Tren Müze modeli ile her yaş grubuna hitap edecek şekilde tasarlanmış olup, çocuklara olduğu kadar yetişkinleri de masalsı bir dünyaya davet etmektedir. Oyun ve Oyuncak Müzesi, Çamlıdere Belediye Başkanı Hazım Can Ercan'ın girişimleri ile tarihe farklı bir noktadan tanıklık eden oyuncakların bir araya getirilerek yörenin geçmiş yaşamına dair anıları yeniden canlandırarak büyüklere nostalji, küçüklere eğlence amacı ile kurulmuş olup, ilçeye ziyarete gelenlere ücretsiz hizmet vermektedir. Müze koleksiyonunda yer alan yerli ve yabancı olmak üzere, sanayi ürünü ve el yapımı oyuncakların içinde ender bulunan 4500'ün üzerinde çalışır durumda oyuncak bulunmaktadır. Bununla birlikte geçmişte oynanan kültürel oyunların maketleri de müze içinde sergilenmektedir. Bu çalışmada Ankara ili amlıdere ilçesinde bulunan Oyun ve Oyuncak Müzesi incelenecektir. Bu konuya ilişkin yazılı ve sanal kaynaklar taranacak, sahada gözlem ve görüşmeler gerçekleştirilerek fotoğraflandırılıp kayıt altına alınacaktır. Çalışmanın amacı; Ankara ili amlıdere ilçesinde kurulan Oyun ve Oyuncak Müzesi'ni tanıtmak ve bilinirliğini artırmaktır.

¹ Uzman El Sanatları Öğretmeni, amlıdere/Türkiye, aysesarican83@gmail.com.

* Geliş tarihi/Received: 10.05.2024 - Kabul tarihi/Accepted: 23.08.2024

Anahtar sözcükler: Ankara, Çamlıdere, Kültür, Müze, Oyuncak.

Abstract

From past to present, toys have always had a special place in human memory. It is known that throughout history, children played with toys made of various materials. toys children fun, Although it is done to have a good time and to prepare for the adult roles they will take in the future, they reflect the socio-economic and socio-cultural characteristics of the society of the period they belong to. In the beginning, the toys that people produced by hand with natural materials such as stone and wood by shrinking the creatures they see around them, depending on the developments that took place over time, have been changed in machines metal, ceramic, mass-produced from materials such as rubber. In this context, Toys provide a lot of information about the period they were made and serve as a bridge from the past to the future.

Çamlıdere Municipality Game and Toy Museum, It is designed to appeal to all age groups with the Museum model, invites adults as well as children to a fairy-tale World. Game and Toy Museum, With the initiatives of Çamlıdere Mayor Hazım Can Ercan, toys that witnessed history from a different point of view were brought together and brought nostalgia to the elders by reviving the memories of the past life of the region, It was established for entertainment purposes for the little ones, It provides free service to those who visit the district. In the museum collection, both domestic and foreign, industrial products and handmade toys are rare There are over 4500 toys in working condition. In addition, models of cultural games played in the past are also exhibited in the museum. In this study, Game and Toy Museum located in Çamlıdere district of Ankara will be examined. Written and virtual resources on this subject will be scanned, Observations and interviews will be carried out in the field, photographed and recorded. The aim of the study; To introduce the Game and Toy Museum, which was established in Çamlıdere district of Ankara province, and to increase its awareness.

Keywords: Ankara, Çamlıdere, Culture, Museum, Toy.

Giriş

Oyun ve oyuncak kavramının başlangıcı insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular ilkçağlara kadar tarihlenmektedir. Varlıkların küçültülerek yapılması önceleri inanç amaçlıdır. Tapınaklarda ve dinsel etkinliklerin yapıldığı yerlerde bulunan heykelcikler bu görüşü doğrulamaktadır. Diğer taraftan çocukların vakit geçirme, eğlenme, sosyalleşme ve gelecekte üstlenecekleri rollere hazırlama gibi amaçlarla oyunlarında kullandıkları oyuncakların yanında, eğitim, düşünmeye yöneltme ve yaratıcılık gibi farklı işlevleri yerine getiren oyuncaklar da üretilmiştir.

Dünya üzerinde yaşayan toplulukların farklı kültürleri oyun ve oyuncak konusundaki çeşitliliği de ortaya koymaktadır. Yaşanılan bölgenin özellikleri, inanç ve yaşam biçimleri gibi birçok özellik oyuncaklara da yansımaktadır. Önceleri doğal malzemelerden yapılan oyuncaklar teknolojinin gelişimine bağlı olarak üretilen farklı maddelerden yapılmıştır.

Oyuncaklar, çocuğun hayal dünyasını genişleten, gelişimini destekleyen, bilgileri keşfetmesini sağlayan, çocuğu eğlendiren ve kendi kendine hoşça vakit geçirebilmesini sağlayan materyallerdir (Ünver, 2005). Çocuklar, yaşadıkları hayatı yansıtan gerçekçi detayları oyuncaklarda görmekten çok keyif alırlar (Ak, 2006) ve yetişkinlerin dünyalarına oyuncaklar vasıtasıyla geçer, buradan edindikleri deneyimleri hayata uyarlarlar (Kaya, 2007). Bu nedenle oyuncakların seçiminde dikkatli olunmalı, çocuklarda geliştirilmesi

istenilen olumlu özelliklere yönelik olmasına özen gösterilmelidir.

Toplumsal yaşamın gelişimine bağlı olarak çocukların ilk oyuncaklarının evcil hayvanlarının küçülterek çeşitli materyallerden yapıldığını söylemek mümkündür. Sonneberg Alman Müzesi'nde bulunan İ.Ö. 5. yüzyıla ait Mısır'dan gelme tahta at bu görüşü doğrulamaktadır.

Oyun ve oyuncak kültürel zenginliklerimizden olup tarihin her döneminde var olmuştur. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İstanbul'un Eyüp semtinde 100 kadar oyuncakçı dükkânı ve bu işle uğraşan 105 kadar esnaftan bahsetmektedir (Poyraz, 2017, 25). Tarihsel süreçte el yapımı oyuncaklar yerini 18. yüzyılda seri üretime bırakmıştır. Öncelikle tahta oyuncakların, sonra sırasıyla kâğıttan, tenekeden üretilmiş oyuncakların daha sonra kurmalı, buharlı ve elektrikli, pilli oyuncakların üretildiği görülmektedir. Oyuncak ve oyuncak üretimi söz konusu olduğunda akla ilk gelen ülke Almanya'dır. Oyunağı düzenli bir sanayi ürünü haline getirmiştir. Özellikle Nürnberg bölgesi bu konuda merkez durumundadır (Onur, 2016, 66-67). Sanayi ve endüstri devriminin etkisiyle oyuncak yapımında kullanılan malzemeler de değişmiştir.

Oyuncaklar çocukları eğlendirmek için yetişkinler tarafından yapılır. Yapılan oyuncularda genelde yapıldıkları dönemin yaşantısı yansıtılır. Bu araştırmada da toplumsal hafızanın insanlar tarafından fiziki varlığa dönüştürülmüş biçimlerinin geleceğe aktarmak üzere sergilendiği müzelerden biri de Ankara ili Çamlıdere ilçesinde bulunan Oyun ve Oyuncak Müzesi'dir. Bu konuya ilişkin yazılı ve sanal kaynaklar taranarak, sahada gözlem ve görüşmeler gerçekleştirilerek

fotoğraflandırılıp kayıt altına alınmıştır. Çalışmanın amacı; Ankara ili Çamlıdere ilçesin de kurulan Oyun ve Oyuncak müzesini tanıtmak ve bilinirliğini artırmaktır.

1. Oyuncak Müzeleri

Müzeler yerel, bölgesel veya ulusal kültürü derlemek, bunu gelecek kuşaklara aktarmak için korumak, araştırmak ve topluma bu konuda bilgi vermek amacı ile kurulmuşlardır. Son yıllarda küreselleşmenin etkisi ve gelişen teknolojiler aracılığıyla değişen müzecilik anlayışı; yeni sunum teknikleri ile ziyaretçilerin ilgisini canlı tutan, aktif katılımlarını sağlayan bir ortam sunarak ziyaretçiler üzerindeki etkilerini artırmayı hedeflemektedir. (Dıvranc, 2018)

Uluslararası Müzeler Komisyonu (ICOM) müzenin en yaygın ve kabul görmüş tanımını yaparken müzenin toplumun ve toplumsal gelişimin hizmetinde, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye tanıklık eden materyaller üzerinde araştırmalar yapan, toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan, inceleyen ve bu materyali eğitim amacı ile topluma estetik zevkler kazandırmak için sergileyen kâr düşüncesinden bağımsız, sürekliliği olan bir kuruluş olduğunu vurgulamıştır (ICOM, 2007).

Günümüzdeki müze örneklerine bakıldığında müzecilik anlayışının değiştiğini ve farklı müze örneklerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda değişen müzecilik anlayışı ile müzeler, sadece etnoğrafik ya da arkeolojik eserlerin sergilendiği klasik mekânlar olmaktan çıkmıştır. Günümüzde modern müze çeşitlerinden biri de çocuklar için tasarlanan müzelerdir. Çocuklar

için tasarlanan müze örnekleri çocuk müzesi adı altında açıldığı daha sonra isim ve içeriği değiştirilerek yerine oyun ve oyuncak müzeleri olarak işlev üstlenmiştir. Türkiye’de ilk oyuncak müzesi Ankara Üniversitesi’nde Prof. Dr. Bekir Onur tarafından 1990 yılında açılmıştır. Bu tür müzelerin çocuk eğitiminde etkili bir rol üstlendiği görülmektedir.

Bu tanımlardan yola çıkıldığında müzeler somut ve soyut değerlerin toplandığı, korunduğu, teşhir edildiği yerlerdir. Ancak müze bu kavramların öne çıkan insanlığın estetik hazzının ötesinde bir anlam ve işlev kazanmış durumdadır. Bir yer olmaktan daha çok anlamı vardır. Evrensel, ulusal, bölgesel ve giderek de bireysel anlam ve değerlerin de yansıdığı ve yaşatıldığı bir anlamda tüm insanlığın ortak değerleri olmuştur.

2. Ankara Çamlıdere İlçesinde Bulunan Müze Örnekleri

Çamlıdere Ankara iline bağlı ilçedir. Çamlıdere ilçesi kent merkezine 100 km. kuzey batısında engebeli bir araziye sahiptir. Konumu yönünden Çamlıdere, vadiler ve yaylalar bölgesi özelliğini taşımaktadır. Son yıllarda yapılan yatırım ve projelerle kendini turizme açarak müzecilik alanında da büyük yol kat etmiştir.

Çamlıdere, Çamkoru (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Çamlıdere bir müzeler kentidir. Doğa ve Hayvan Müzesi, Kültür Evi ve Etnoğrafya Müzesi, Şeyh Ali Semerkandi Müzesi, Semerkandi Evi, Kutsal Emanetler Müzesi, Tarım Müzesi, Terazi Müzesi, Soba müzesi, Oyun ve Oyuncak Müzesi olmak üzere 9 tane müzeyi ziyarete açmıştır (KK2).

Çamlıdere müzeler (Çamlıdere Belediyesi)

Çamlıdere müzeler (Çamlıdere Belediyesi)

Çamlıdere Soba Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Çamlıdere'deki Soba Müzesi; Soba şekli verilerek yapılan Dünya'da ilk ve tek Müzedir. Çamlıdere'nin ilk belediye başkanı Hafız Halil Okur'un belediyedeki makam odasında kullandığı sobanın 22 kat büyütülmüş hali Müzeye çevrilmiştir (KK.3).

3. Çamlıdere Oyuncak Müzesi

Müzecilik modern çağın bir kavramı olarak temelde, koleksiyona dayanır. Sanat yapıtlarının kişisel merak ve ilgi nedeniyle toplama

uğraşdır. Bu toplama, yani koleksiyon deyiminin geldiği son aşama olan müzecilik kavramı 19. yüzyılda karşımıza çıkar. Nasıl ki farklı koleksiyonların tarihsel zincirde son halka olduğunu söylersek, koleksiyon konusundaki gelişmelerin de müzecilik tarihinde son halka olduğu söylenebilir (Pomian, 2000: 17).

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan arşivi)

Çamlıdere Treni Oyun ve Oyuncak Müzesi, 2018 yılında Belediye girişimleri ile yapılmış Tren Müze modeli olarak her yaş grubuna hitap edecek şekilde tasarlanmış olup, çocuklara olduğu kadar yetişkinleri de masalsi bir dünyaya davet etmektedir. Yörede bulunan Oyuncak Müzesinin önemli özelliklerinden biri de üç kuşağın bir arada vakit geçirebileceği ortak bir mekân olarak kurulmasıdır. Bu yönü ile dede/ nine, baba/ anne ve torunun birbirlerine kendi çocukluk dönemlerini anlatmak için uygun bir fırsat sunmaktadır.

Çamlıdere Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Oyun ve Oyuncak Müzesi, Çamlıdere Belediye Başkanı Hazım Can Ercan'ın girişimleri doğrultusunda tarihe farklı bir noktadan tanıklık eden oyuncaklar yaklaşık 20 yıl gibi bir sürede toplanıp bir araya getirilerek bulunduğu yörenin geçmiş yaşamına dair anıları yeniden canlandırılarak büyüklere nostalji, küçüklere eğlence amacı ile kurulmuş olup, ilçeye ziyarete gelenlere ücretsiz hizmet vermektedir. Müze koleksiyonunun da yer alan yerli ve yabancı olmak üzere, sanayi ürünü ve el yapımı oyuncakların içinde 4.500'ün üzerinde çalışır durumda oyuncak bulunmaktadır. Bununla birlikte geçmişte oynanan kültürel oyunların maketleri de müze içinde yer almaktadır (KK1).

Müze girişinde cam vitrin içerisinde çeşitli dönem ve ülkelere ait bebek pusetleri, mama sandalyeleri, beşik, ahşap ve metal arabalar, bisikletler ve sallanan at, oyuncak bebek, mini piyano sergilenmektedir.

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Müzenin giriş kısmı vagon şekline uygun olarak koleksiyonlar camekan arkasında sergilenmektedir (KK1).

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Müze girişinde Türk sinemasının sevilen aktörlerinden Kemal Sunal ve Şener Şen'in heykellerine de yer verilmiştir.

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi, (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Müze de 1790 yılına ait bir İngiliz bisikleti de bulunmaktadır.

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Müzenin iç kısmı da vagon şekline uygun olarak koleksiyonlar sürgülü camekan arkasında sergilenmektedir (KK1).

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Müze girişinde tarihi Çamlıdere evleri, camileri, çeşmeleri, köprüleri sokakları ve sokakta geleneksel oyunları oynayan çocuk maketleri sergilenmektedir. Müze koleksiyonunda yer alan oyuncaklar ülkemiz başta olmak üzere Almanya, Fransa, Hollanda İngiltere, Belçika, Romanya vb. ülkelerden bağış, hediye ya da satın alınarak bir araya getirilmiştir (KK1).

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi, Fayton (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Müzedede bulunan en eski oyuncak 1700'li yılların sonunda Fransa da el işçiliği ile yapılmış faytondur.

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Müzedede görme engelli Mehmet Şengül'ün yaklaşık 50 yıl önce «Selvi Boylum Al Yazmalı» filminden etkilenerek eşinin ve çocuklarının desteğiyle yaptığı ahşap kamyon da sergilenmektedir (KK1).

Çamlıdere, Oyun ve Oyuncak Müzesi, (Ayşe Sarıcan Arşivi)

Çamlıdere’de bulunan ahşap ustaları tarafından yapılmış bir adet araba maketi ve Vecihi Hürkuş’ un tasarlamış olduğu ilk uçak maketi Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ (TUSAŞ) tarafından Çamlıdere Belediyesine hediye edilmiş ve bu iki maket Çamlıdere Oyuncak Müze bahçesinde sergilenmektedir (KK2).

Sonuç

Çamlıdere; kültür, doğa ve inanca dayalı özellikleri nedeniyle ziyarete gelenlere çeşitli müzeleri ile kendini tanıtmaya çalışan bir ilçemizdir. Toplumsal hafızanın insanlar tarafından fiziki varlığa dönüştürülmüş biçimlerinin geleceğe aktarmak üzere sergilendiği yerler olan müzeler bir dildir. Bu bağlamda Çamlıdere Oyun ve Oyuncak Müzesi de bulunduğu yörede bu görevi üstlenmektedir.

Müze içerisinde yerli yabancı 4.500 adet oyuncak ve maket yer almaktadır. Bu oyuncakların içerisinde el yapımı ve sanayi ürünü oyuncaklar bulunmaktadır. Müzede zaman içerisinde unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş oyuncakların toplanması, korunması ve yeni nesillere aktarılması hedeflenmiştir. Daha sonraki tarihlerde müze bahçesinde ahşap oyuncak yapım atölyeleri kurularak yaşayan müze haline dönüştürülüp kültürümüzde yer alan oyuncakların gelecek kuşaklara aktarılması, toplumsal hafızanın güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu tür müzeler geçmişle bağ kurulan ve gelecek kuşaklara mesajlar veren kültürel zenginliklerin yaşatıldığı mekanlardır.

Kaynaklar

AK, D. (2006). *Oyun ve Oyuncak Kavramlarının Tarihsel ve Kültürel*

Değişimine Endüstriyel Tasarım Açısından Bir Bakış (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü.

DIVRAK, M. (2018). Müze Atmosfer faktörleri Bağlamında Bir Ölçek çalışması: İstanbul Oyuncak Müzesi Örneği, Budapest: International Congress On Afro-Eurasian Research.

International Council of Museums (ICOM) (2007). Museum definition.

KAYA, D. (2007). *36- 72 Aylık Çocuklar İçin Tasarlanmış Oyuncakların Çocukların Gelişim Alanlarına Göre İncelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ONUR, B. (2016). *Oyunlar ve Oyuncaklar*, Kalem Kitap Yayınları.

POMIAN, K. (2000). *Çağdaş Tarih Yazımı ve Çağdaş Müzeler, Müzecilikte yeni yaklaşımlar*, Tarih Vakfı Yayınları.

POYRAZ, H. (2017). *Okul Öncesinde Oyun ve Oyun Örnekler*, Anı Yayıncılık.

ÜNVER, N. (2005). *Kastamonu İl Merkezinde Yaşayan 0-2 Yaşları Arasında Çocuğa Sahip Anne Babaların Çocukları İçin Oyuncak Satın Alma Durumları ve Tercihlerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kaynak Kişiler

KK1: Atilla Taşkan, Kütahya 1967, ortaokul, müze görevlisi (Görüşme: Çamlıdere de 22.06.2021)

KK2: Sefa Tursun, amlıdere, 1974, lise, kültür müdürü (Görüşme: amlıdere de 25.05.2021).

KK3: Fidan Aslan Kavalak, 1989, Y.lisans, amlıdere müzeler müdürü (Görüşme: amlıdere de 06.06.22024).